

MONUMENTENBEHEERSPLAN OPENLUCHTMUSEUM BOKRIJK 2016-2036

april 2016
gewijzigd 30 juni 2016

BOKRIJK

HET DOMEIN BOKRIJK VZW
BOKRIJKLAAN 1
3600 GENK

STUDIO ROMA CVBA I.S.M. **ARS HORTI**
ABDIJ VLIERBEEK 7
3010 KESSEL-LO

Vlaanderen
is erfgoed

**Agentschap
Onroerend
Erfgoed**

ONROEREND ERFGOED LIMBURG
KONINGIN ASTRIDLAAN 50, BUS 1
3500 HASSELT

PROVINCIE LIMBURG
UNIVERSITEITSLAAN 1
3500 HASSELT

Copyright © **STUDIO ROMA** CVBA

Gebruik van dit document valt onder de strikte beperkingen van het auteursrecht; in het bijzonder wordt er gewezen op de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van resultaten uit dit document.

Alle foto's en tekeningen in onderhavig document zijn, tenzij anders vermeld, gemaakt door Studio Roma cvba i.s.m. Ars Horti.

Kessel-Lo, juni 2016

MONUMENTENBEHEERSPLAN OPENLUCHTMUSEUM BOKRIJK 2016-2036

Provinciaal Domein Bokrijk, Bokrijklaan 6, 'Strijphout', 3600 Genk

Afdeling 6, Sectie G, perceelnummers 261A, 261B, 262B, 263B, 264A, 264C, 264E, 264F, 264G, 269B, 270B, 270C, 271C, 273B, 274B, 274C, 275B, 306B, 390A/2, 390B/2, 310B, 310C, 312A, 313, 314A, 315B, 316, 325E, 400C, 400E, 408G.

Datum

april 2016

gewijzigd 30 juni 2016

Opdrachtgever

Provincie Limburg
Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt

Zakelijk rechthouder

cf. provinciaal besluit dd. 14 februari 1999
vzw "Het Domein Bokrijk"
Bokrijklaan 1, 3600 Genk

Subsidiërende Overheid

Agentschap Onroerend Erfgoed, Afdeling Limburg
Koningin Astridlaan 50 bus 1, 3500 Hasselt

Auteur

STUDIO ROMA CVBA I.S.M. **ARS HORTI**
Abdij Vlierbeek 7, 3010 Kessel-Lo

INHOUDSTAFEL

1.	IDENTIFICATIE VAN HET ERFGOED.....	9
1.1.	Eigendom en beheer	9
1.2.	Ruimtelijke Ordening	9
1.2.1.	Gewestplan	9
1.2.2.	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen	9
1.2.3.	Ruimtelijk Structuurplan Limburg	10
1.2.4.	RUP Afbakening regionaalstedelijk gebied Hasselt-Genk	10
1.2.5.	Algemene en bijzondere plannen van aanleg	10
1.2.6.	Vogelrichtlijngebied, Habitatrictlijn en Natura 2000	10
1.3.	Onroerend Erfgoed	12
1.3.1.	Beschermd landschap	12
1.3.2.	Beschermde monumenten	12
1.3.3.	Bijgewerkte catalogus van de opgerichte gebouwen	13
1.4.	Geopatrimonium van het Openluchtmuseum en zijn omgeving	15
1.4.1.	Geologie	15
1.4.2.	Bodemseries	16
1.4.3.	Bodemhorizont	18
1.4.4.	Hydrologie	18
1.5.	Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan	19
1.5.1.	Bepalingen van toepassing op het projectgebied	19
1.5.2.	Onderhoud van het landschap dat aansluit bij het bouwkundig erfgoed	19
1.5.3.	Cultuurhistorisch landschap en het monumentenbeheersplan	20
1.6.	Opmaak van het beheersplan	20
1.6.1.	Reden en doel van het opmaken van het beheersplan	20
1.6.2.	Afbakening van het projectgebied	20
1.6.3.	Advies van het Agentschap Natuur en Bos in functie van het opstellen van het beheersplan	21
1.6.4.	Opvatting en indeling van het beheersplan	21
1.6.5.	Opdeling van de inventarisbundels in bijlage	21
2.	BOUWGESCHIEDENIS.....	23
2.1.	Evolutie van het Landschap	23
2.1.1.	Natuurlandschap	23
2.1.2.	Cultuurlandschap	23
2.1.3.	Historiek van het landschap	26

2.2.	Algemene geschiedenis van het Openluchtmuseum	30
2.2.1.	Oprichting van het 'Openluchtmuseum Bokrijk'	30
2.2.2.	Vergelijking van het 'Openluchtmuseum Bokrijk' met openluchtmusea in het buitenland	31
2.2.3.	'Openluchtmuseum Bokrijk' en volkskunde	31
2.2.4.	Stedenbouwkundige opbouw van het 'Openluchtmuseum Bokrijk'	31
2.2.5.	Oprichting van 'De oude Stad' met de gevel van de 'Witte Engel'	32
2.3.	Bouwgeschiedenis van de relictten	32
2.4.	Evaluatie van de authenticiteit van het 'Openluchtmuseum Bokrijk' en zijn onderdelen	33
2.4.1.	Inleiding	33
2.4.2.	Integriteit en authenticiteit van het 'Openluchtmuseum Bokrijk' en zijn onderdelen	33
2.4.3.	Enkele overwegingen m.b.t. de authenticiteit van het landschap binnen Bokrijk	34
3.	INVENTARIS EN DIAGNOSE.....	35
3.1.	Cultuur-historisch landschap	35
3.1.1.	Beschrijving van het Openluchtmuseum Bokrijk	35
3.1.2.	Fauna	38
3.2.	Bouwkundige en landschappelijke inventaris en diagnose	39
3.2.1.	Opvatting van de inventaris	39
3.2.2.	Inhoud van de inventaris en diagnose	39
3.2.3.	Diagnose van de brandveiligheid in het Openluchtmuseum Bokrijk	39
3.2.4.	De waterwegen	40
3.3.	Opdeling in Zones, clusters en onroerende objecten	41
3.3.1.	Objecten en hun geografische context	41
3.3.2.	Samenvoegen van onroerende goederen tot clusters	42
3.4.	Fauna en flora in het Openluchtmuseum	43
3.4.1.	De beplanting van het Openluchtmuseum	43
3.4.2.	Nutsbeplantingen aan gevels	43
3.4.3.	Mossen, levermossen en korstmossen op daken en muren	44
3.4.4.	Fauna in het Openluchtmuseum	44
3.4.5.	Vleermuizen in zolders en kelders	44
3.4.6.	Vogels en gebouwen	44
3.4.7.	De grote modderkruiper in grachten en andere waterpartijen	44
3.4.8.	Solitaire bijen en vlinders	44
3.4.9.	Andere wilde dieren in Bokrijk	45
3.4.10.	Levend erfgoed in het Openluchtmuseum	45
3.5.	Cultuurgooederen: Het huisraad en het alaam van het Openluchtmuseum Bokrijk	46

4.	ERFGOEDWAARDE	47
4.1.	Bescherming en regelgeving	47
4.1.1.	Erfgoedwaarden volgens het beschermingsbesluit en beschermingsdossier van het 'Openluchtmuseum Bokrijk'	47
4.1.2.	Bijkomende erfgoedwaarden volgens het Onroerenderfgoeddecreet	47
4.2.	Erfgoedwaarden in meerdere schalen	48
4.2.1.	Erfgoedwaarden van de omgeving en de geografische context (Macroschaal)	48
4.2.2.	Toegevoegde waarde van de clusters (Medioschaal)	49
4.2.3.	Erfgoedwaarde van de individuele relictten met huisraad en alaaam (Microschaal)	49
4.3.	Samenvatting van alle erfgoedwaarden	50
5.	VISIE OP HET BEHEER.....	53
5.1.	(Toekomst)visie van het Openluchtmuseum	53
5.1.1.	Definitie van beheer van een monument	53
5.1.2.	Algemene visie & missie	53
5.1.3.	Huidig beheer van het Openluchtmuseum	53
5.1.4.	Toekomstvisie voor het Openluchtmuseum	54
5.2.	Hoofddoelstelling	56
5.3.	Nevendoelstellingen	56
5.3.1.	Openluchtmuseum Bokrijk als "Open Erfgoed"	56
5.3.2.	Ondersteunen van de historische ambachten, bouwtechnieken en bodemgebruik in de hedendaagse samenleving	57
5.3.3.	Identiteitsversterkende maatregelen en werkzaamheden in het cultuurlandschap	58
5.3.4.	Complementaire en ondersteunende eigenschap van de verschillende doelstellingen	59
6.	RICHTLIJNEN, MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN	60
6.1.	Inleiding	60
6.2.	Uitvoering van het meerjarenpremieovereenkomst 'onderhoud en restauraties Openluchtmuseum'	60
6.2.1.	Meerjarenpremieovereenkomst voor restauratie van alle bouwkundige elementen	60
6.2.2.	Verantwoording voor de uitvoering van de meerjarenpremieovereenkomst	61
6.2.3.	Recent uitgevoerde maatregelen en werken	61
6.2.4.	Reeds voorziene beheersmaatregelen	61
6.2.5.	Omvang van de restauratie van alle relictten voorzien in de meerjarenpremieovereenkomst	62
6.3.	Maatregelen en richtlijnen voor duurzaam onderhoud van het Openluchtmuseum	64
6.3.1.	Duurzaam onderhoud van de onroerende goederen	64
6.3.2.	Opdeling in bouwelementen per ambacht	64
6.3.3.	Verslaggeving en opvolging van de bouwkundige controles	64
6.3.4.	Onderhoud van de bouwelementen op basis van inspectie, nazicht en opvolging	64
6.3.5.	Onderhoud van de landschappelijke elementen en het cultuurhistorisch groen	66
6.3.6.	Uitvoeren van herstellingen zonder toelating van het Agentschap Onroerend Erfgoed	66
6.3.7.	Lijst met opsomming van werken en onderhoudsmaatregelen, bouwkundige werken	66

6.4.	Beheersmaatregelen i.f.v. Fauna en flora	75
6.4.1.	Beheersmaatregelen voor flora	75
6.4.2.	Beheersmaatregelen voor fauna	76
6.5.	Maatregelen en richtlijnen ifv waardeversterking	77
6.5.1.	Didactisch aspect en integrale karakter van het Openluchtmuseum Bokrijk	77
6.5.2.	Versterken van het fysische systeem	77
6.5.3.	Natuurkernen	78
6.5.4.	Museumstructuur	78
6.5.5.	Een historiserende encenering ter versterking van de erfgoedwaarden van het Openluchtmuseum	83
6.5.6.	Erfinrichting	83
6.5.7.	Versterken van het integrale karakter met behulp van fauna en flora	85
6.5.8.	Historische ambachten	85
6.5.9.	Presentatie van de erfgoedwaardering van de gebouwen	86
6.5.10.	De randen van het museum met de “zee”, de parking en de Kruidentuin	86
6.6.	Maatregelen in functie van ‘Open Erfgoed’ en toegankelijkheid	87
6.6.1.	‘Open Erfgoed’ en het Cultuur-erfgoeddecreet	87
6.6.2.	Werkzaamheden en maatregelen i.f.v. Open Erfgoed	87
6.6.3.	Algemene toegankelijkheidsbenadering in overleg met Agentschap Toegankelijk Vlaanderen	87
7.	CONCLUSIES, OPVOLGING EN EVALUATIE	101
7.1.	Conclusie	101
7.2.	Opvolging en evaluatie naar het Agentschap Onroerend Erfgoed	101
8.	COLOFON.....	105
9.	BIBLIOGRAFIE	107
10.	BIJLAGEN	109
	BIJLAGE 01: Kadasterplan met aanduiding van het gebied waarvoor het beheersplan van toepassing is	
	BIJLAGE 02: Voorstel van werken waarvoor premie kan aangevraagd worden	
	BIJLAGE 03: Voorstel van lijst van handelingen aan of in beschermde goederen waarvan de uitvoering vrijgesteld is van toelating	
	BIJLAGE 04: Voorstel van Open Erfgoed	
	BIJLAGE 06: Voorstel van lijst met cultuurgoederen waarvoor een premie kan worden aangevraagd	

1. IDENTIFICATIE VAN HET ERFGOED

1.1. EIGENDOM EN BEHEER

Eigenaar

Provincie Limburg
Universiteitslaan 1
3500 Hasselt

Zakelijk rechthouder

cf. provinciaal besluit dd. 14 februari 1999
vzw “ Het Domein Bokrijk”
Bokrijklaan 1
3600 Genk

Verantwoordelijk beheerder

vzw “Het Domein Bokrijk”
Bokrijklaan 1
3600 Genk

Projectadres

Provinciaal Domein Bokrijk
Bokrijklaan 6, ‘Strijphout’
3600 Genk

Kadastrale gegevens

Openluchtmuseum Bokrijk: Genk, Afdeling 6, Sectie G, perceelnummers 261A, 261B, 262B, 263B, 264A, 264C, 264E, 264F, 264G, 269B, 270B, 270C, 271C, 273B, 274B, 274C, 275B, 306B, 390A/2, 390B/2, 310B, 310C, 312A, 313, 314A, 315B, 316, 325E, 400C, 400E, 408G.

Achtergevel Zwartzusterstraat 12: Genk, Afdeling 6, Sectie G, perceelnummers 271Y

Onderwerp van het beheersplan

Onderhavig beheersplan werd opgesteld voor het monument “Openluchtmuseum Bokrijk”. In dit beheersplan werd eveneens het monument “Achtergevel Zwartzusterstraat 12” mee opgenomen.

1.2. RUIMTELIJKE ORDENING

1.2.1. Gewestplan

Het goed is volgens het gewestplan gelegen in zone 0412 (Gebieden voor recreatiepark). Dit is een aanvullend stedenbouwkundig voorschrift in het gewestplan Hasselt-Genk (KB 03/04/79). Het gebied is bestemd voor groenvoorziening, recreatieve en culturele accommodatie. Bij de aanleg van die accommodatie dient de bestaande beplanting maximaal te worden behouden. De ordening van elk van die gebieden wordt vooraf door de bevoegde overheid nader bepaald.

1.2.2. Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

Binnen het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) is het projectgebied gelegen in het buitengebied “Limburgse Kempen en Maasland”. Hierbij zijn volgende krachtlijnen van toepassing:

- In het buitengebied wordt een dynamische en duurzame ontwikkeling gegarandeerd zonder het functioneren van de structuurbepalende functies van het buitengebied aan te tasten.
- Door bundeling van de ontwikkeling in kernen wordt de verdere versnippering van de open ruimte vermeden.

- Een versterking van de functies die van oudsher de open ruimte openhouden (landbouw, bos en natuur).
- Bereiken van gebiedsgerichte kwaliteit in het buitengebied.
- Afstemmen van ruimtelijke ordening en milieubeleid.
- Streven naar een buffering van de natuurfunctie ten opzichte van de eraan grenzende functies.

1.2.3. Ruimtelijk Structuurplan Limburg

Binnen het Ruimtelijk Structuurplan van de Provincie Limburg (RSPL) is het projectgebied gelegen in het deelgebied “Midden-Limburg”. Binnen dit deelgebied is het projectgebied bovendien gelegen binnen de rechthoek van het regionaalstedelijk gebied Hasselt-Genk: Hierbij zijn volgende krachtlijnen van toepassing:

- Bokrijk is geselecteerd als toeristisch recreatief knooppunt type IIa, wat betekent dat het een bestaande toeristisch-recreatieve voorziening is van provinciaal niveau en dat het in een buitengebiedgemeente of in een gemeente met een stedelijk gebied, maar niet aansluitend in of aansluitend het stedelijk weefsel gelegen is. Bovendien is er hiervoor nog uitbreiding van de toeristisch-recreatieve infrastructuur mogelijk buiten de huidige perimeter van de recreatiezone.
- Binnen het ruimtelijk concept van het netwerk Midden-Limburg wenst de Provincie de toeristisch-recreatieve rol van het provinciaal Domein Bokrijk als belangrijkste zwaartepunt te versterken met respect voor de natuurlijke, agrarische en landschappelijke kwaliteiten.
- Natuurverbindingen tussen deelsystemen binnen de bos- en heidegordel, waarvan Bokrijk deel uitmaakt dienen vrijwaard te worden.

1.2.4. RUP Afbakening regionaalstedelijk gebied Hasselt-Genk

Het projectgebied is gelegen binnen de grenzen van het RUP Afbakening regionaalstedelijk gebied Hasselt-Genk. De gebieden binnen deze afbakeninglijn behoren tot het regionaalstedelijk gebied Hasselt-Genk. Met uitzondering van de deelgebieden waarvoor in dit planvoorschriften werden vastgelegd, blijven de op het ogenblik van de vaststelling van dit plan bestaande bestemmings- en inrichtingsvoorschriften onverminderd van toepassing. De bestaande voorschriften kunnen daar door voorschriften in nieuwe gewestelijke, provinciale en gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen worden vervangen. Bij de vaststelling van die plannen en bij overheidsprojecten binnen de grenslijn gelden de relevante bepalingen van de ruimtelijke structuurplannen, conform de decretale bepalingen in verband met de verbindende waarde van die ruimtelijke structuurplannen.

1.2.5. Algemene en bijzondere plannen van aanleg

Binnen de grenzen van het voorliggende beheersplan is geen BPA van toepassing.

Grenzend aan de oostzijde van het projectgebied is wel BPA “Craenevenne/Bokrijk” van toepassing.

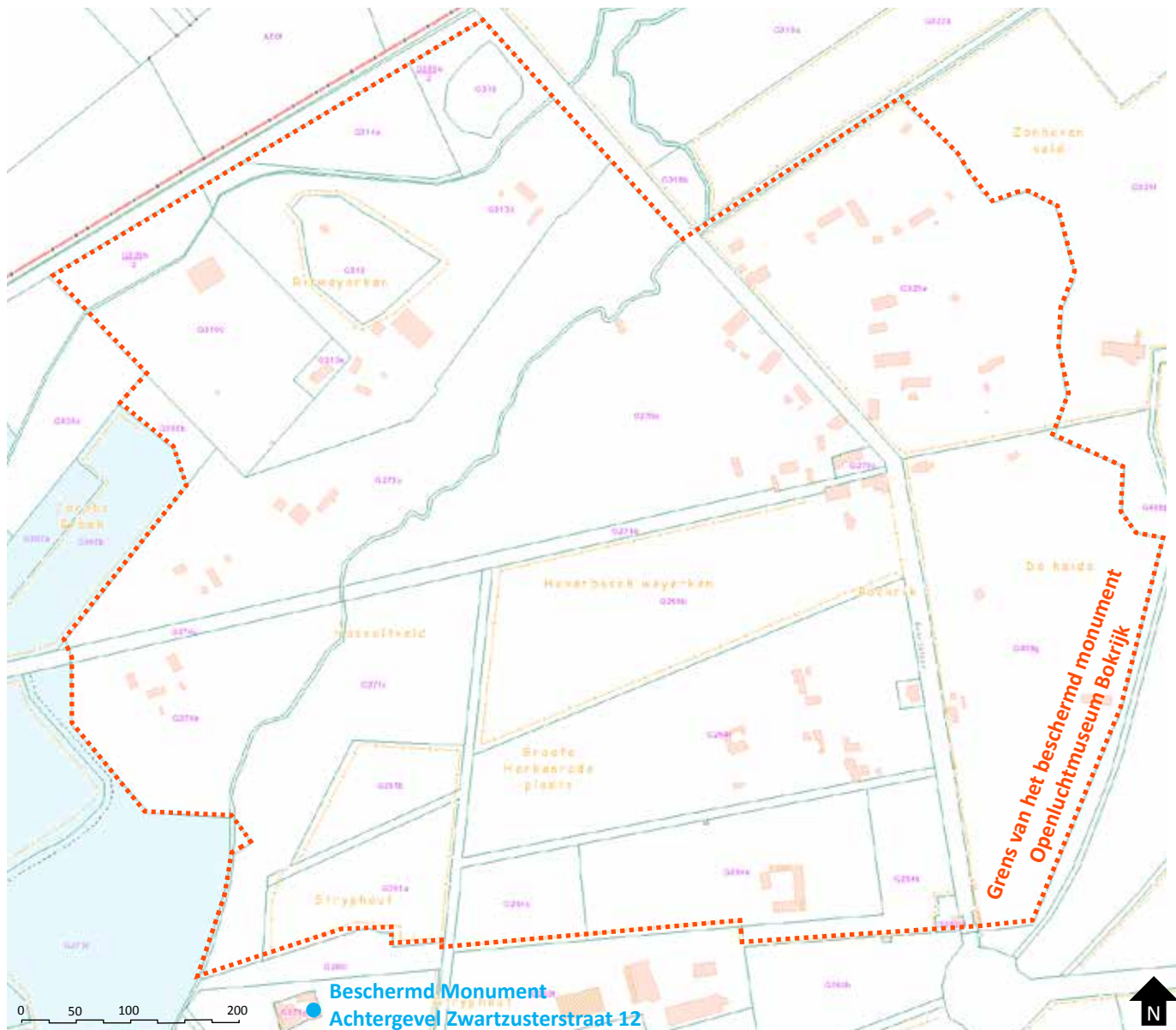
1.2.6. Vogelrichtlijngebied, Habitatrichtlijn en Natura 2000

Het projectgebied is integraal gelegen binnen het vogelrichtlijngebied.

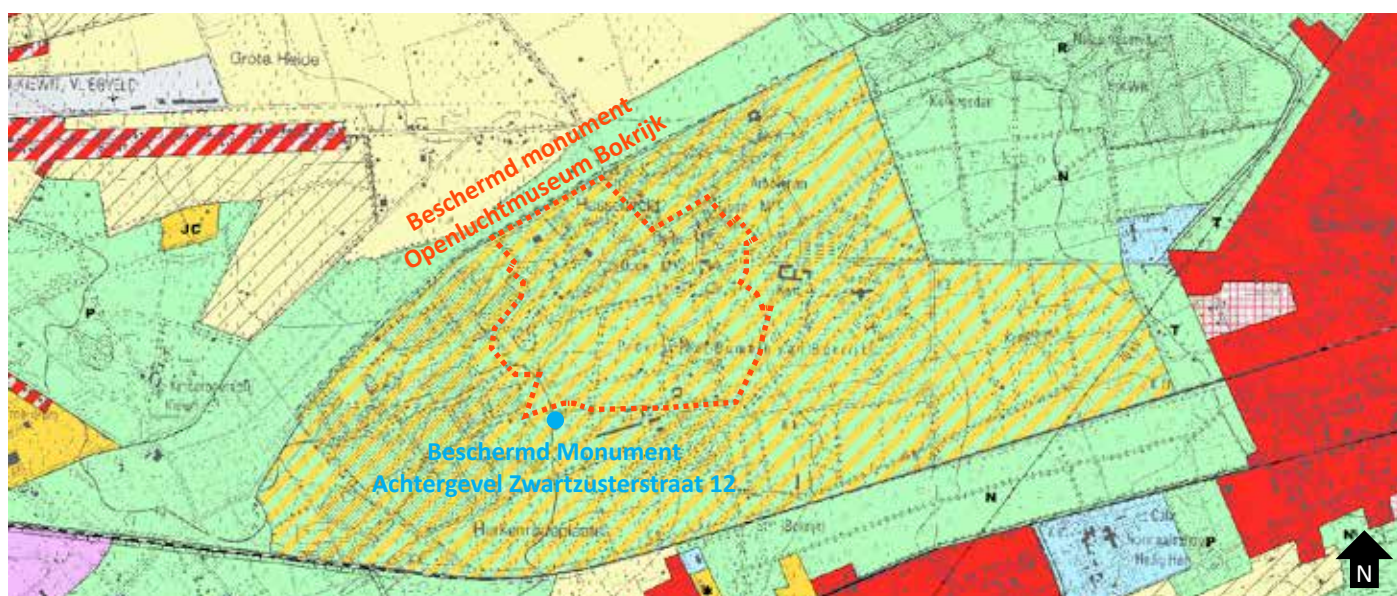
De vogelrichtlijn of de Europese Richtlijn 2009/147/EG heeft tot doel de instandhouding van alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten op het Europese grondgebied van de lidstaten te bevorderen. In deze gebieden dienen maatregelen getroffen te worden voor de bescherming van de vogelsoorten en van hun leefgebieden.

Het projectgebied is gedeeltelijk gelegen binnen het habitatrichtlijngebied. De habitatrichtlijn of de Europese Richtlijn 92/43/EEG heeft tot doel de biodiversiteit in de lidstaten te behouden en streeft naar de instandhouding en het herstel van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna die hiervan deel uitmaken.

Binnen het projectgebied zijn door Natura 2000 ook delen aangeduid als Habitat, Onzeker Habitat of Deels Habitat gebied op de Natura 2000 Habitatkaart en zijn er delen aangeduid als biologisch waardevol of biologisch zeer waardevol op de Biologische waarderingskaart.

Figuur 01. Kadasterplan - [<http://www.geopunt.be/>, geconsulteerd op 8 maart 2016]

Figuur 02. Gewestplan - [<http://www.geopunt.be/>, geconsulteerd op 4 september 2015]

1.3. ONROEREND ERFGOED

In het kader van het monumentenbeheersplan moet er rekening gehouden worden met meerdere beschermingen. Onderhavig beheersplan is van toepassing op alle cultuurhistorische elementen en elementen van het Openluchtmuseum van Bokrijk (met uitzondering van het deel van de 'Oude Stad') en de beschermde gevel van de Zwartzusterstraat 12 gelegen in de Oude Stad.

1.3.1. Beschermd landschap

Het Openluchtmuseum Bokrijk is gelegen binnen het Provinciaal Domein Bokrijk, dat beschermd is als landschap (cf. Besluit van de Regent van 12 februari 1947). In opdracht van het Provinciaal Domein Bokrijk werd hiervoor reeds een Bos- & landschapsbeheersplan opgesteld dd. september 2013 door Grontmij - Econnection en goedgekeurd bij MB 16 januari 2014. Door de situering van het Openluchtmuseum Bokrijk in dit beschermde landschap zijn alle bepalingen die opgegeven zijn in het Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan ook van toepassing op onderhavig projectgebied.

Type:	Landschap
Typologie:	Arboretum, Vijvergebied, Natuurreservaat
Objectnummer:	OL000078
Landschapsatlas:	R70055
Besluit:	N°0179
Datum Besluit:	12 februari 1947
Datum Staatsblad:	19 maart 1947

1.3.2. Beschermd monumenten

Het Openluchtmuseum Bokrijk werd “[...] *omwille van het algemeen belang gevormd door volkskundige waarde als een unieke verzameling van gebouwen met huisraad en alaam, herkomstig uit verschillende regio's van Vlaanderen en in het Museum gegroepeerd volgens drie landschapstypen: heidelandschap (Kempen), heuvellandschap (Haspengouw en Brabant) en laagland (Oost- en West-Vlaanderen) [...]*” beschermd als monument (cf. MB 7 september 1996).

Type:	Monument
Typologie:	Openluchtmuseum
Objectnummer:	OL000092
Besluit:	N°3089
Datum Besluit:	7 september 1996
Datum Staatsblad:	28 november 1996
Beschermingsdossier:	DL002019 (1 februari 1996)

“[...] de houten achtergevel van het huis, Zwartzusterstraat, nr. 12 [...]” werd “[...] *om reden van zijn artistieke, oudheidkundige en geschiedkundige waarde [...]*” beschermd als monument (cf. KB 13 april 1953).

Type:	Monument
Typologie:	Stadswoning
Objectnummer:	OA000463
Besluit:	N°0316
Datum Besluit:	13 april 1953
Datum Staatsblad:	21 mei 1953

Onderhavig relict is beschermd voorafgaand aan de bescherming van het Openluchtmuseum Bokrijk en werd bij afbraak naar Bokrijk overgebracht. Het relict is gelegen in de Oude Stad, binnen 'De Sixties', dat onderdeel uitmaakt van het Openluchtmuseum van Bokrijk. Hierbij dient vermeld te worden dat het Openluchtmuseum zelf groter is dan het beschermde monument “Openluchtmuseum Bokrijk”, waar de Oude Stad niet mee in vervat is. Bijgevolg is de beschermde gevel niet gelegen binnen de afbakening van het beschermde deel van het Openluchtmuseum Bokrijk. Desondanks werd het, in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed, wel mee opgenomen in het onderhavige beheersplan omdat het onderdeel uitmaakt van het Openluchtmuseum en het bijgevolg samen met het monument “Openluchtmuseum Bokrijk” als een op zichzelf staand geheel aanzien kan worden, voor opmaak van het beheersplan.

Figuur 03. Beschermingsgebieden - [<http://www.geopunt.be/>, geconsulteerd op 4 september 2015]

1.3.3. Bijgewerkte catalogus van de opgerichte gebouwen

In het beschermingsdossier is een catalogus opgenomen van de in het landelijke gedeelte opgerichte gebouwen. Door de evolutie van het Openluchtmuseum met de hedendaagse museumopvattingen werd recent een nieuwe nummering van de gebouwen ingevoerd. In functie van de volledigheid van het monumentenbeheersplan wordt hieronder een bijgewerkte versie meegegeven van deze catalogus.

Het betreft een opsomming van de clusters met de nummering zoals deze nu in het Openluchtmuseum gebruikt wordt. Voor een inventaris van het integrale beschermde monument wordt verwezen naar de bijlagen, waarin elk noemenswaardig bouwkundig en landschappelijk element een inventarisnummer mee heeft gekregen, die met behulp van schematische inplantingsplannen worden geïdentificeerd.

Inventaris cf. huidige aanduiding

Haspengouw

1. Poortgebouw Heers
2. Tolhuis Gelinden
3. Washuis Metsteren
4. Pijlerkapel Klein-Gelmen
5. Grenssteen Zepperen
6. Veldkapel Kortesseem
7. Ongelukskruis Diepenbeek
8. Contzenwinning Klein-Hoeselt
9. Zoenkruis Velm
10. Duifhuis Sint-Truiden
11. Grenssteen Beverst
12. Kapel Metsteren
13. Windmolen Schulen
14. Landbouwerswoning Kortesseem
15. Vierkantshoeve Beverst
16. Kapel Zepperen
17. Langgevelhoeve-herberg Ulbeek
18. Spijker Diepenbeek
19. Dorpsschooltje Hoeselt
20. Paenhuys Diepenbeek

21. Woonhuis Kortessem
22. Langgevelhoeve Sint-Martens-Voeren
23. Galg
24. Ongelukskruis Veulen
25. Pijlerkapel Brustem
26. Grenssteen Hasselt

Kempen

27. Kerk Erpekom
28. Schandpaal
29. Veldkapel Lummen
30. Replica Kelderhut
31. Staande wip Booischot
32. Langgevelhoeve Houthalen-Kwalaak
33. Wellenshoeve Lummen
34. Schuur Lommel-Kattenbos
35. Teutenhuis Eksel
36. Schepenbank
37. Breugelhoeve Vorselaar & Schuur Mol-sluis
38. Windmolen Mol-Millegem
39. Ongelukskruis Hasselt
40. Hek Kerkom
41. Langgevelboerderij Helchteren
42. Touwslagerij Sint-Pieters-Lille
43. Olieslagmolen Ellikom
44. Schaapskooi Neerpelt
45. Smidse Neeroeteren
46. Kilberhoeve Meeuwen
47. Hooghuis Tessenderlo
48. Watermolen Lummen
49. Kruisbeeld Molenbeersel
50. Kapel Westmeerbeek
51. Kruisbeeld Kaulille
52. Uitschoolhoeve Oevel
53. Langgevelhoeve Heist-op-den-Berg
54. Herberg 'In Sint-Gummarus' Lier
55. Pastorij Schriek
56. Woonhuis Herenthout
57. Woonstalhuis Wortel

Oost- en West-Vlaanderen

58. Woonhuis Lokeren
59. Pijlerkapel Merbeke
60. Schans met woning uit Beverlo
61. Dijkhuisjes Kallo
62. Schuur Oorderen
63. Kapel Kortessem
64. Postje Loppem
65. 'In Den Dolfijn' Sint-Rijkers
66. Arbeiderswoningen Meulebeke
67. Schuur Zuienkerke
68. Kapel Rollegem-Kapelle
69. Duiventoren Ingelmunster
70. Woonhuis Hoogstade
71. Woonhuis Oostvleteren
72. Woonhuis Poperinge-Abele

Brabant

73. Basis van een duiventoren Epegem

Tuinen en gaarden

- A. Boomgaard
- B. Vruchtentuin
- C. Groententuin
- D. Kruidentuin
- E. Hoptuin

Oude Stad

80. Gevel van de 'Witte Engel' -
Zwartzusterstraat, nr. 12

1.4.1. Geologie

Het geologisch verleden bepaalt het fysische landschap, het reliëf, het bodemsubstraat en de waterlopen. Dit geopatrimonium geeft weer hoe het natuurlijk landschap gestructureerd was vooraleer de mens daar gericht belangrijke wijzigingen in aanbracht. Het domein bevindt zich op de vlakte van Zonhoven, de zacht hellende flank van het Kempisch plateau naar de Demervallei. Het plateau werd gevormd door riviersediment van de Maas die door de ijsschap werd afgebogen. Ieder jaar sleurden smeltwaters, tijdens de korte zomerperiode, massaal afbraakpuin mee vanuit Hoog-België. Dit puin werd in de vorm van een brede puinwaaier afgezet in het vlakke gebied ten noorden van Zichen-Zussen-Bolder. De afzetting bestaat uit 15 m grind met zand- en leemlenzen. Het grind bevat in hoofdzaak goed afgeronde kwartsietkeien en melkkwarts, aangevoerd vanuit de hoge delen van de Ardennen, 100 km zuidelijker. Silexkeien zijn weinig afgerond, de afstand tussen de plaats van herkomst (Zuid-Limburg en Noord-Luik) en afzetting was te kort (ca 20 km) voor een sterke afronding. Na erosie van de Tertiaire zandlagen in de omgeving van de Maaspuinwaaier, kwam de weerstandbiedende grindbedding hoger te liggen dan die van de omgeving. Momenteel verheft de oude Maaspuinwaaier (vb. As) zich als een plateau tot 50 m boven zijn omgeving (vb. Hasselt, Maasmechelen). Een mooi voorbeeld van reliëfomkering.

Op het pediment van Beringen-Diepenbeek, aan de voet van het Kempisch Plateau, is het tertiaire zand (Lid van Genk) afgedekt door verweringspuin (10 tot 20 cm rolkeien) en Weichsel dekzand van niveo-eolische oorsprong uit het Quartair. Vanuit het ijsfront ter hoogte van Denemarken en de droog liggende Noordzee waaiden snijdende noordoosten winden die zand- en leemdeeltjes vanuit de schaars begroeide toendravlakten naar Vlaanderen en Nederland aanvoerden. Het licht gele dekzand heeft een hoge doorlaatbaarheid en is arm aan voedingsmineralen en klei. De dikte ligt rond 2 meter. Door de grote doorlaatbaarheid ontwikkelde zich op dekzand een typische podsolbodem met een eerder hoge zuurtegraad.

De zandbodems (Z) die op het domein overwegen (Zcg, Zdg, Zeg) zijn in depressies vermengd met leem (Sfp, Sec, Sep). De zandbodems hebben een drainageklasse van matig droog (.c) tot matig nat met reductie-horizont (.e). De lemige zandbodems (S) zijn een klasse vochtiger, zeer nat met reductie-horizont (.f). De gele kleur van dekzand, de licht bruine kleur van löss wordt veroorzaakt door een klein procent aan ijzeroxide-verbindingen

Landduin

Op het einde van de laatste ijstijd bleef het dekzand nog een tijdje onbegroeid. Op vele plaatsen werden toen landduinen gevormd. De deklaag bepaalt het zuidwestelijke hellend reliëf dat in richting afdaalt naar de Demer, van 50 naar 30 meter TAW. Een weinig uitgesproken rug ligt centraal in het projectgebied en bepaalt er het microreliëf.

Holstenen

In de witzandlaag ontstonden te Zonhoven holstenen. Kiezel werd, in geringe mate, opgelost door insijpelend water en werd verder naar beneden tussen de poriën van zandkorrels afgezet. Hierdoor verkitten zandkorrels tot reusachtige, onregelmatige zandstenen.

Limoniet

Hier en daar zijn bodems zonder profielontwikkeling. De overige hebben sterk verbrokkelde ijzer-aanrijkingshorizont. IJzeroer komt voornamelijk voor in de vochtige beekvalleien van de Kempen. IJzeroer is het resultaat van een bodemvormingsproces in associatie met veenlagen. IJzeroer is een compacte aanrijkingshorizont, waarin zandkorrels onder bacteriologische invloed door ijzeroxiden en humuscolloïden aaneengekit zijn. Het ijzer wordt aangebracht onder gereduceerde vorm door opwellend grondwater dat gaat neerslaan bij oxidatie. Glauconietrijke zandlagen in de ondergrond zijn dus belangrijk. De bodems worden gekenmerkt door hoger ijzer- en fosforgehalten die kunnen oplopen tot 40% en 8%. De bodems zijn vaak rijk aan humus of zijn zelfs veenhoudend en steeds vochtig. In de winter staat het grondwater hoog. In de zomer zakt het grondwater 1,5 m. De droogvallende zone van de bodem bevat talrijke roestplekken en kleine limonietconcreties. De ijzeroerlaag ontstaat aan de basis hiervan ter hoogte van de zomerse grondwaterspiegel, op de overgang van oxiderende naar reducerende omstandigheden. Deze compacte laag kon niet gescheurd worden bij het ploegen en hield ook het water op, waardoor veengroei bevorderd werd en de condities om goede ijzeroerbanken te doen ontstaan lange tijd in stad werden gehouden¹.

1 Paul Denis, Geologie van Limburg, p. 49, www.leefmilieutongeren.be

Löss

De licht bruine 'löss' gaf Haspengouw een grote vruchtbaarheid. De dikte bedraagt gemiddeld 5 m maar kan oplopen tot 20 m. Löss heeft een kleigehalte van ongeveer 10%, bevat ca 10 % kalk en een hoog kaliumgehalte. Leemgronden hebben in vergelijking met zand of klei een goede waterhuishouding. Door het kleigehalte worden meststoffen vastgehouden tot wortels ze uit de bodem opnemen. De vruchtbare leemgronden werden reeds rond 5000 v. Chr. voor landbouwdoeleinden in gebruik genomen. Het oerbos verdween geleidelijk. Momenteel zijn deze gronden nog steeds intensief in gebruik voor landbouw: akkers, weiden, fruitplantages².

Na ontbossing door de eerste landbouwers spoelden leem en zand van de hellingen naar beneden. Leem komt massaal in de rivieren terecht en wordt zwevend meegevoerd. Bij overstroming bezinken leem- en kleideeltjes op de dalbodem als alluvium.

Formatie van Zelzate

Hydrogeologische homogene zone is de Formatie van Bolderberg.

1.4.2. Bodemseries

De Bodemkaart van België duidt de verschillende delen van het domein aan met een aantal bodemseriecodes.

De antropogene bodems

Bodemseriecode OB

De code OB staat voor bebouwde zone. Door bebouwing en parkaanleg kon de bodemgelaagdheid niet onderzocht worden. Het aanbrengen van grond van een andere oorsprong kan de textuur en de vochtklasse wijzigen.

Bodemseriecode OT

De code OT staat voor vergraven terreinen. Vergraving verstoort de bodemgelaagdheid en kan ze volledig vernietigen. Over het algemeen is alleen de waterhuishoudingsklasse gewijzigd, maar plantennutriënten kunnen naar de bovenlaag gegraven zijn.

De zanderige bodems (Z)

Bodemseriecode ZBF

Droge zandbodem met weinig duidelijke ijzer- en/of humus B- horizont. Deze droge Podzolseries Zbf, ZbF en Zbg verschillen morfologisch niet van de zeer droge Podzolen tenzij door het voorkomen van roestverschijnselen tussen 90 en 120 cm diepte. Onder bos is de bovengrond heterogeen en humusarm (. . . 1). Onder akkerland heeft men een dikkere humuslaag (. . . 2), terwijl de dikke humuslaag (. . . 3) de betere droge zandgronden vertegenwoordigt. Het zijn arme gronden, veelal bebost met naaldhout (Pinus, Picea, Larix). Op de betere akkerlandpercelen teelde men rogge, soms aardappelen, thans vooral maïs.

Bodemseriecode ZDGY

Matig natte zandbodem met duidelijke ijzer- en/of humus B- horizont: De Zdf, ZdF en Zdg Podzolprofielen hebben de bovengrond gemeen. In zijn verscheidenheid onder bos is de humeuze bovengrond dun en heterogeen zonder Ap. Onder landbouwwitbating is de bouwvoor gemiddeld 20-40 cm dik, maar er komen ook meer humeuze profielen voor. In alle gevallen beginnen roestverschijnselen tussen 40 en 60 cm. In de glauconiethoudende varianten zijn de roestverschijnselen minder duidelijk, ze vormen bruinachtige diffuse vlekken op de olijfgroenachtige basiskleur. Bij Zdf is de Podzol B niet verkit, bruin en rijkt tot 40-50 cm diepte. Bij Zdg is de Podzol B duidelijk ontwikkeld met donkergrijze tot zwarte humusaanrijking en daaronder veelal een bruinere aanrijking. De bodems hebben een gunstige waterhuishouding in de zomer, maar zijn iets te nat in de winter. Indien een goed humeus dek aanwezig is, zijn het goede zandgronden, geschikt voor aardappelen, maïs en raaigras; ook geschikt voor weide.

Bodemseriecode ZDG DE ZDF, ZDF EN ZDG

Podzolprofielen hebben de bovengrond gemeen. In zijn verscheidenheid onder bos is de humeuze bovengrond dun en heterogeen zonder Ap; onder landbouwwitbating is de bouwvoor gemiddeld 20-40 cm dik, maar er komen ook meer humeuze profielen voor. In alle gevallen beginnen roestverschijnselen tussen 40 en 60 cm. In de glauconiethoudende varianten zijn de roestverschijnselen minder duidelijk;

² Paul Denis, Geologie van Limburg, p. 49, www.leefmilieutongeren.be

ze vormen bruinachtige diffuse vlekken op de olijfgroenachtige basiskleur. Bij Zdf is de Podzol B niet verkit, bruin en rijkt tot 40-50 cm diepte. Bij Zdg is de Podzol B duidelijk ontwikkeld met donkergrijze tot zwarte humusaanrijking en daaronder veelal een bruinere aanrijking. De bodems hebben een gunstige waterhuishouding in de zomer, maar zijn iets te nat in de winter. Indien een goed humeus dek aanwezig is, zijn het goede zandgronden, geschikt voor aardappelen, maïs en raaigras; ook geschikt voor weide.

Bodemseriecode ZAG1T

Zeer droge tot matig natte zandbodem met duidelijke ijzer- en/of humus B- horizont. Deze zeer droge tot matig natte complexen vertonen een uitgesproken microreliëf in een oud duinlandschap waar zeer droge en matig natte, meestal Podzolen, op korte afstand naast elkaar voorkomen. De gronden met dikke humeuze bovengrond kenmerken de matig natte lager gelegen delen. De eenheid is alleen geschikt voor droogteresistente naaldhoutsoorten.

Bodemseriecode ZEG

Wijers gebied in Zeg: Natte zandbodem met duidelijke ijzer- en/of humus B- horizont: De humeuze bovengrond van deze beide series grondwater Podzolen (Zef, Zeg) wisselt van dun (< 20 cm) tot dik (> 40 cm). De kleur is veelal grijs, een bruine bovengrond wijst op recente overstuiving. Roestverschijnselen beginnen in de beneden bouwlaag en de reductiehorizont tussen 100 en 120 cm. Een variërend substraat kan voorkomen in deze natte depressiegronden. De gronden zijn waterverzadigd in de winter. Zef en Zeg worden in de Kempen beschouwd als goede weidegronden; ze moeten rationeel gedraineerd worden voor akker- en tuinbouw. De dikte van het humeuze dek bepaalt het opbrengstvermogen. Maïs en andere zomergranen, alsook raaigras, geven goede opbrengsten. Wintergranen leveren moeilijkheden op bij de overwintering ten gevolge van de hoge grondwaterstand.

Bodemseriecode ZEGY

De humeuze bovengrond van deze beide series grondwater Podzolen (Zef, Zeg) wisselt van dun (< 20 cm) tot dik (> 40 cm). De kleur is veelal grijs, een bruine bovengrond wijst op recente overstuiving. Roestverschijnselen beginnen in de beneden bouwlaag en de reductiehorizont tussen 100 en 120 cm. Een variërend substraat kan voorkomen in deze natte depressiegronden. De gronden zijn waterverzadigd in de winter. Zef en Zeg worden in de Kempen beschouwd als goede weidegronden; ze moeten rationeel gedraineerd worden voor akker- en tuinbouw. De dikte van het humeuze dek bepaalt het opbrengstvermogen. Maïs en andere zomergranen, alsook raaigras, geven goede opbrengsten. Wintergranen leveren moeilijkheden op bij de overwintering ten gevolge. Podzol

De lemige zand bodem (S)

Bodemseriecode SECZ

Natte lemig zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B-horizont: Deze natte grondwatergronden met reductiehorizont hebben allen gemeenschappelijke draineringskenmerken met roestverschijnselen welke zich aftekenen in het benedengedeelte van de humeuze bovengrond en een blauwgrijs reductie horizont welke begint tussen 100 en 120 cm diepte. Het zijn derhalve permanent natte bodems met winterwaterstand nabij het maaiveld (20-30 cm) en zomerwaterstand rond de 100 cm diepte. Soms zijn ze enkele weken overstroomt in de winter. Deze natte depressie- en beekvalleigronden zijn goed voor weiland. Mits rationele ontwatering en drainering kunnen ze voor akkerland in aanmerking komen voor de verbouwing van zomergewassen. Ze zijn ongeschikt voor tuinbouw. De productiviteit hangt nauw samen met de dikte van de humeuze bovengrond. De bodems met dunne humeuze bovengrond liggen onder bos (naaldhout en eik); de betere gronden (. . . 3) met dikke humeuze bovengrond worden als landbouwgrond uitgebaat, vooral weide. In deze reeks bodems liggen deze zonder profielontwikkeling iets lager en zijn daarom moeilijker te ontwateren. Voor bosbouw lijken ze iets te nat voor Pinus sylvestris. Meer aangepaste naaldhoutsoorten zijn Picea excelsa, Picea sitkaensis en Larix leptolepis.

Bodemseriecode SFP

Zeer natte lemige zandbodem zonder profiel. De zeer natte lemige zandgronden met grondwater en reductiehorizont beginnend tussen 40 en 80 cm omvatten de series Sfp, Sfc, Sfg, Sfm, terwijl de complexen van natte en zeer natte grondwatergronden: SFp, SFP en SFG eveneens tot de Kempische valleilandschappen behoren. Het zijn permanent zeer natte bodems met winterwaterstand op het maaiveld en zomerwaterstand tussen 40 en 80 cm voor draineringsklassen . f . . De bodems zijn ongeschikt voor akkerland en tuinbouw. Ze kunnen gebruikt worden voor minderwaardige hooiweide en zijn eveneens bruikbaar voor bosbouw (populier, wilg, els).

Veen

V: Het symbool V wordt gebruikt om de venige zones in het algemeen aan te duiden, die dan als niet gedifferentieerde eenheden op de kaarten voorgesteld zijn. Het complex V als 'niet gedifferentieerde gronden op veen', groepeert uiteenlopende textuurklassen waarbij de draineringstoestand en de profielontwikkeling niet verder wordt gespecificeerd. Deze groep omvat uiterst natte gronden op veen met meer dan 30% organische stof. De totale dikte van het veen overschrijdt zelden 60 cm. Onder het kleig veen treft men humeuze donkere kleilaagjes aan die overgaan tot lichtgrijs zand. De waterhuishouding is zeer slecht, de bodems zijn permanent te nat. De veengronden zijn ongeschikt voor landbouw en bosbouw.

1.4.3. Bodemhorizont

Podzolprofielen komen voor.

1.4.4. Hydrologie

Natuurlijke beekloop

De Atlas der waterlopen geeft meanderende beeksegmenten, gecombineerd met kanalisaties en grachten weer. Uit historische kaarten, het digitaal hoogtemodel en de bodemkaart is het natuurlijke bekenstelsel af te leiden. Een weinig uitgesproken stroomrug scheidt hoofdbeek van zijbeek.

Zusterkloosterbeek

De *Zusterkloosterbeek* is ingesneden in het plateau van Zonhoven en voert ijzerrijk kwel- en oppervlaktewater af uit het hogergelegen moeras van Winterslag naar de Demer³. De Kabinetskaart (Jozeph de Ferraris, 1778) toont de *Boeckraeck Vijver* als brongebied vanwaar de Zusterkloosterbeek langs de noordkant van het gebied tussen de turfputten door stroomt. De topografische kaart van België uit 1933 toont, op basis van meting en nivellering in 1871 (Militair Cartografisch Instituut, 1933, kaartblad 25/8 en 26/5), het uitgestrekte *moeras van Winterslag aan de voet van het Kempisch plateau*. In het beekalluvium van de site werd lemig zand van het *Kempisch Plateau* afgezet.

Kapelbeek

Een korte zijbeek, Kapelbeek (Topografische kaart, NGI)⁴ stroomt door de zuidkant van het gebied. Ze mondt in de Stryp Kom⁵ in de Zusterkloosterbeek. Het beekalluvium in de dalkern bestaat uit nat lemig zand zonder profielontwikkeling (Secz, bodemkaart). De kabinetskaart geeft als oeverbeplanting een houtkant weer. De Atlas van de onbevaarbare waterlopen van de Provincie Limburg (ca. 1887), kaartblad 11 en 12 (Diepenbeek), Plan du Zusterkloosterbeek et du Galgebeek, afluent [zijrivier] du Vieux Demer toont de zijbeken van de Demer tot de domeingrens⁶. Het besluit van de Destendige deputatie 4 aug 1958 stelde de waterlopen definitief vast⁷. Het Bos- en aanvullend landschapsbeheerplan vermeldt dat het om een gegraven beek uit de negentiende eeuw gaat. Reliëf en bodemprofiel tonen echter aan dat het een natuurlijke beekloop betreft die gekanaliseerd werd⁸.

3 De oorspronkelijke beekloop is af te leiden uit de relatie van de Bodemkaart van België en het digitaal hoogtemodel.

4 Figuur 2.16: Uittreksel zoneringsplan Genk (bron: geoloket VMM).

5 Primitief Kadaster 6e afdeling Genk, Sectie G Boukrik, 5de blad, 1/2500, 1813, Archief Genk.

6 Atlas onbevaarbare waterlopen, provincie Limburg, digitale reproductie, website provincie limburg. Rond 1887 werden voor de eerste keer de onbevaarbare waterlopen voor heel België opgenomen in een kaartenatlas op kadastrale schaal. De atlanten werden opgesteld in het kader van de wet van 7 mei 1877 op de politie van de niet-bevaarbare en niet-vlotbare waterlopen.

7 Brief van gouverneur L. Roppe, 19 september 1958. De atlas bevat een algemeen plan, 24 detailplannen en een beschrijvende tabel, gedigitaliseerd bestand te raadplegen op: http://documenten.limburg.be/wegwater/atlas_waterlopen_ingescand//Atlas_1950_tabellen//Genk//Genk/Genk_voorblad.jpg. De detailplannen zijn niet nog digitaal te raadplegen, de legger wel, Genk 6 betreft de Zusterkloosterbeek.

8 Grontmij-Econnection, Consultatieversie bos- en landschapsbeheerplan Bokrijk, p. 67.

1.5. BOS- EN AANVULLEND LANDSCHAPSBEHEERSPLAN

1.5.1. Bepalingen van toepassing op het projectgebied

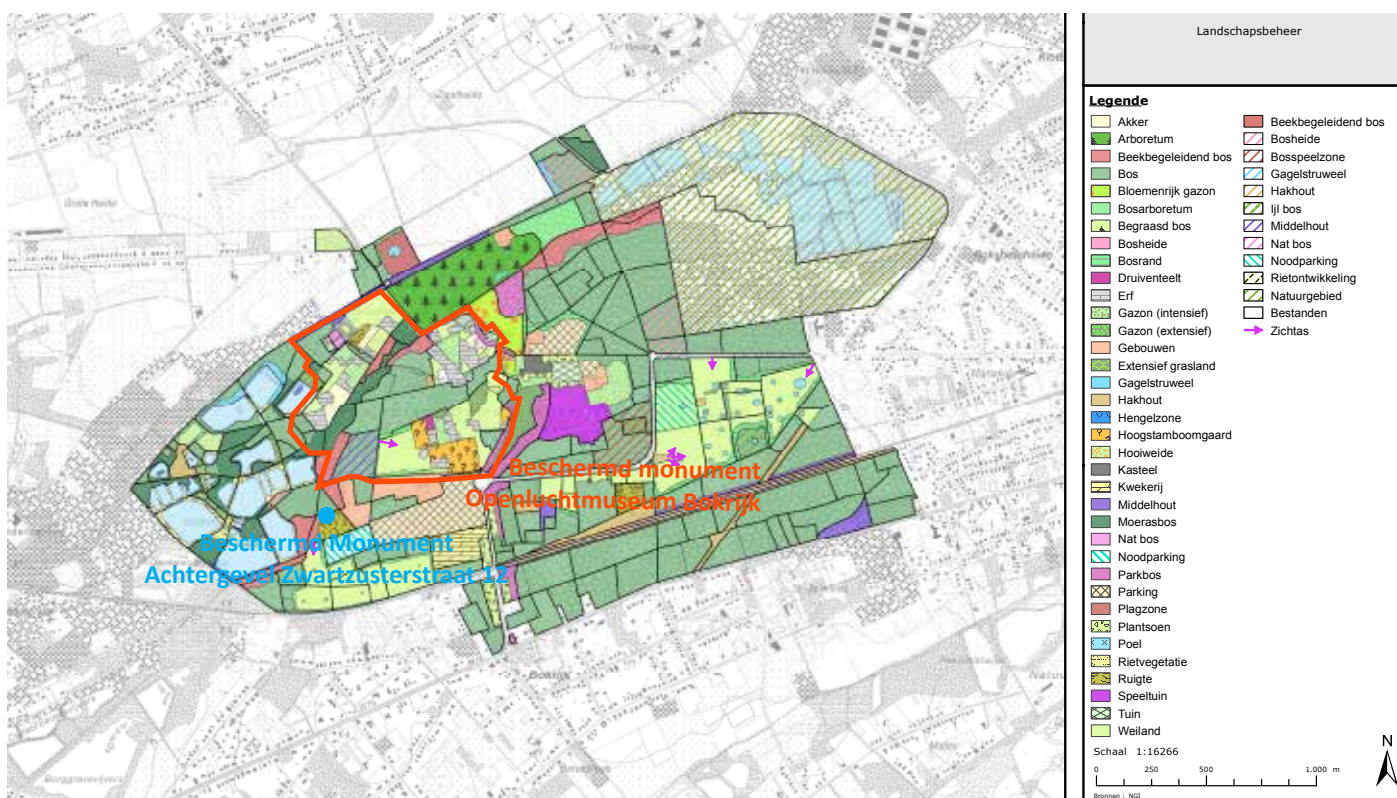
Het 'Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan' voor Bokrijk werd in september 2013 opgesteld door Grontmij-Econnection en goedgekeurd bij MB 16 januari 2014. Dit beheersplan is van toepassing op het projectgebied van het onderhavige beheersplan. De toepassing van deze maatregelen op het voorliggende projectgebied wordt als volgt samengevat:

'[...] Het samenspel van open en beboste delen in het Openluchtmuseum zorgt nu reeds voor een visueel sterk en samenhangend landschappelijk geheel. De complementariteit kan echter nog worden verhoogd; onder meer door de bedrijfsvorm van enkele bestanden te wijzigen en in overeenstemming te brengen met oude gebruiksvormen, het verhogen van het aandeel functionele, inheemse boomsoorten en het verwijderen van beeldverstorende elementen die niet overeenstemmen met de aanwezige authentieke gebouwen en cultuurlandschapsstructuren. Kleinschalige landschapsstructuren en -elementen die samenhangen met het historisch landschapspark worden ingebracht en moeten het parkbeeld versterken en de museale waarde verhogen.[...]

1.5.2. Onderhoud van het landschap dat aansluit bij het bouwkundig erfgoed

Het 'Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan' voor Bokrijk voorziet een reeks beheersmaatregelen en richtlijnen die van toepassing zijn op de cultuurhistorische elementen van het Openluchtmuseum. Hierin zijn volgende elementen voorzien en beschreven:

- Beheer van dreven en andere bomenrijen
- Beheer van hagen, heggen en houtkanten
- Beheer van gebiedseigen cultuurhistorisch erfgoed
- Behoud en herstel van zichtassen
- Beheer van graslanden en ruigten
- Aanleg en beheer van hoogstamboomgaarden
- Aanleg en beheer van graan- en (on)kruidakkers
- Aanleg en beheer van tuin- en landschapselementen
- Bermbeheer
- Park- en plantsoenbeheer

Figuur 04. Kaart landschapsbeheer - [Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan, Bokrijk; Econnection-Grontmij, September 2013]

1.5.3. Cultuurhistorisch landschap en het monumentenbeheersplan

In onderhavig “Monumentenbeheersplan voor het Openluchtmuseum Bokrijk” worden de landschappelijke elementen die een cultuurhistorische waarde hebben binnen het projectgebied mee opgenomen. De bepalingen uit het “Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan” dd. 2013 blijven onverminderd geldig, maar in onderhavig “Monumentenbeheersplan” worden enkele bijkomende maatregelen en werkzaamheden uitgewerkt.

Op basis van dit “Monumentenbeheersplan” zullen de rechthouders bijgevolg niet enkel aanspraak kunnen maken op premies van het Agentschap Onroerend Erfgoed voor werkzaamheden en maatregelen aan het bouwkundig erfgoed en voor de werken en maatregelen voor het landschappelijke cultuurhistorisch elementen. Daarnaast zijn premies voorzien ook op basis van de categorie “Open erfgoed”. Voor de onderdelen die in het “Monumentenbeheersplan” niet vermeld worden, blijft het “Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan” geldig en kunnen op basis daarvan premies worden bekomen.

1.6. OPMAAK VAN HET BEHEERSPLAN

1.6.1. Reden en doel van het opmaken van het beheersplan

Het voorliggende beheersplan maakt deel uit van een grotere visie voor de toekomst van het ‘Openluchtmuseum Bokrijk’ dat onder meer voorziet in het onderhoud en de restauraties van alle gebouwen die deel uitmaken van het beschermde monument. Daarnaast worden onder meer ook de ambachten binnen Bokrijk meer onder de aandacht gebracht en wordt er een visie ontwikkeld die bepaalt hoe de erfgoedwaarden van het Openluchtmuseum beter kunnen worden overgedragen naar de bezoeker. In zijn geheel wordt getracht om het basisidee van dr. Jozef Weyns, die Bokrijk als een volkskundig geheel zag, versterkt naar voor te brengen.

In dit opzicht is voor het behoud van het onroerend erfgoed binnen het ‘Openluchtmuseum Bokrijk’ een beheersplan noodzakelijk, om zo ook het duurzaam beheer en onderhoud van het Openluchtmuseum te kunnen garanderen, binnen een visie die de volkskundige waarde van het museum tracht te behouden, waar nodig te herstellen en indien mogelijk te versterken.

1.6.2. Afbakening van het projectgebied

De focus van het Openluchtmuseum Bokrijk is de cultuur van het dagelijks leven in Vlaanderen, van 1600 tot en met vandaag (en met het oog op morgen). Er wordt daarbij nadrukkelijk vertrokken vanuit het heden om vervolgens aan te knopen aan bij het verleden en tot slot assumpties te maken over de toekomst.

Anno 2016 omvat (de werking van) het Openluchtmuseum Bokrijk zowel het landelijke als het stedelijke deel. Het landelijke deel omvat drie dorpsgebieden (Kempen, Haspengouw en Oost- en West-Vlaanderen), het stedelijke deel refereert naar Antwerpen en huisvest de themapresentatie ‘De sixties’, over het dagelijks leven in de jaren 1958-1973 in Vlaanderen.

De afbakening van het projectgebied van het voorliggende beheersplan omvat het volledige domein zoals het bij het beschermingsbesluit werd vastgesteld. Hiervoor verwijzen we ook terug naar 1.1 voor de kadastrale gegevens, naar figuur 01 voor de grafische afbakening op het kadasterplan en naar 1.3 voor de beschermingen. Het betreft het Openluchtmuseum Bokrijk, zonder het deel van de “Sixties” en met inbegrip van de gevel van de Zwartzusterstraat 12, genaamd “de Witte Engel”. Met het oog op een vlotte leesbaarheid blijven we echter spreken over het Openluchtmuseum Bokrijk, ook al beperken we ons tot de bovenstaande afbakening.

1.6.3. Advies van het Agentschap Natuur en Bos in functie van het opstellen van het beheersplan

In functie van de opmaak van het beheersplan werd door het Agentschap Onroerend Erfgoed advies gevraagd aan het Agentschap Natuur en Bos. Hierbij werd volgend advies verleend:

‘[...] Het studiegebied is deels gelegen binnen de speciale beschermingszone habitatrictlijngebied BE2200031 [...] de vogelrichtlijngebied BE 2200525 [...]. Overwegende dat de aangevraagde werken geen betekenisvolle aantasting van natuurlijke kenmerken van de speciale beschermingszone zullen veroorzaken adviseren we de rekening te houden met volgende punten.

Het Openluchtmuseum met zijn oude gebouwen en oude bossen en waterpartijen is uiterst geschikt habitat voor bos- en gebouwbewonende vleermuizen. Bij de opmaak van het beheersplan dient rekening gehouden te worden met de potentiële aanwezigheid van deze soorten. Er worden best enkele inventarissessies georganiseerd met LIKONA [...]. Wat waterpartijen betreft bestaat de mogelijkheid dat de zeer zeldzame en strikt beschermde Grote modderkruiper nog aanwezig is. [...] Indien de vis nog aanwezig is zal dit ook een weerslag hebben op het toekomstige beheer van vijvers en grachten. Bij beheer van de kleinere landschappelijke elementen verbonden aan een monument [...] dient bij aanplanting en omvorming gebruik gemaakt te worden van inheemse en standplaatsgeschikte soorten. [...] een Natuurinrichtingsproject Bokrijk-Kiewit worden opgestart. [...] Een heel beperkt deel van het voorgestelde studiegebied wordt meegenomen in het project.’

1.6.4. Opvatting en indeling van het beheersplan

Het beheersplan is opgedeeld volgens de hoofdstukken die zijn voorgeschreven in het sjabloon, zoals dit door het Agentschap Onroerend Erfgoed werd overgemaakt in bijlage bij de richtlijnen voor de inhoud van een beheersplan. Binnen deze hoofdstukken werd een onderverdeling gemaakt die het best past bij het voorliggende beschermd monument.

Vervolgens werd per zone binnen Bokrijk een bundel in bijlage toegevoegd. Deze bijlage bevat een geïllustreerde beschrijving van de bouwkundige elementen van de drie geografische zones; “De Kempen”, “Heuvelland, Haspengouw en Maastrand” en “Oost- en West-Vlaanderen”. Per relict werd een plandossier samengesteld, een bouwhistorische nota uitgeschreven en een geïllustreerde bouwkundige inventaris met schadepbeeld opgesteld volgens de bouwkundige staat in maart 2014 en werden ook de bijhorende erfgoedwaarden naar voor gebracht.

In samenspraak met de eigenaar en de zakelijk rechthouder, werd afgesproken om slechts een beperkte hoeveelheid van roerende goederen op te nemen in het beheersplan. Het betreft enkel deze goederen die als cultuurgoed in aanmerking komen en waarvan reeds voldoende informatie gekend is. Het huisraad en aldaar dat mee werd beschermd als monument (cf. het beschermingsbesluit), wordt in dit beheersplan voorlopig niet opgenomen. Bij een latere herwerking van het beheersplan kan dit nog steeds bestudeerd, geanalyseerd en toegevoegd worden. Voor verdere beschrijving betreffende de cultuurgoederen wordt verwezen naar 3.5. en bijlage 06.

1.6.5. Opdeling van de inventarisbundels in bijlage

De bundels in bijlage van de drie geografische zones van het Openluchtmuseum behandelen per gebouwencluster of inventarisnummer (zie inventaris onder 1.3.3) volgende elementen:

Plandossier

In het plandossier wordt een overzicht gemaakt van de beschikbare plangegevens per object. Deze worden opgesomd en begeleid met een fotografische opname van elk plan uit het planarchief. Bijkomend werd van elk object ook een atlasplan opgesteld. Atlasplannen zijn gesimplificeerde plannen van elke verdieping van een bouwkundig object, waarbij aan elke ruimte een nummer wordt toegekend. Deze plannen dienen als hulpmiddel om bijvoorbeeld bij onderhoud van de gebouwen, op een eenduidige wijze de locatie binnen het bouwkundig object te kunnen aanduiden.

Als uitbreiding hierop werd voor elke gebouwencluster ook een inplantings-atlasplan opgesteld, die de verschillende bouwkundige en landschappelijke elementen van de cluster een identificatienummer toekent. Dit inplantingsplan is erfgebonden.

Bouwhistorische nota

De bouwhistorische nota beschrijft de gekende geschiedenis van elk object vanaf de bouw tot de overplaatsing naar Bokrijk en beschrijft tevens de bekende verbouwingen per object. Deze werd opgesteld aan de hand van beschikbare bronnen. Deze bronnen worden in de literatuurlijst per cluster mee vermeld. Deze nota wordt geïllustreerd met oude foto's, die indien gekend, ook gedateerd zijn.

Bouwkundige Inventaris

De bouwkundige inventaris beschrijft alle bouwkundige elementen waaruit het bouwwerk is opgebouwd, zowel interieur als exterieur. De beschrijving is begeleid door een fotodossier. De foto's in dit dossier dateren voornamelijk van 11 en 12 augustus en 21 september 2015 en werden door Studio Roma cvba gemaakt. Dit is ook van toepassing voor enkele oudere foto's die dateren van maart 2014.

Wanneer gebouwen binnen het Openluchtmuseum werden samengevoegd tot een cluster, is binnen de inventaris bijkomend een beschrijving toegevoegd van de elementen die in de cluster aanwezig zijn. Bijkomend wordt hier de erfinchting beschreven met de bijhorende landschappelijke elementen en het historisch groen.

Landschappelijke Inventaris

De landschappelijke inventaris omvat de landschappelijke elementen met cultuurhistorische waarde die dd. 7 maart 2016 aanwezig waren in het Openluchtmuseum Bokrijk. Hierbij worden de elementen met specifieke eigenschappen of specifiek uitgeselecteerde soorten specifiek vernoemd. Eénjarige beplantingen, bol- en knolgewassen zijn niet mee vermeld maar maken integraal deel uit van het monument. Vermits er ook hier oude cultivars worden uitgeselecteerd en gekweekt. Vermits het hier om cultuurhistorische groen gaat, moet vermeld worden dat dit een momentopname betreft en dat nieuwe inzichten, nieuwe mogelijkheden en aanwinsten hier grote invloed hebben op deze inventaris. De landschappelijke inventaris is erfgebonden.

Diagnosenota volgens het schadebeeld dd. maart 2014

In maart 2014 werd een schadebeeld opgemaakt van alle bouwkundige elementen in het 'Openluchtmuseum Bokrijk'. Hierbij werd een beschrijving gemaakt van de bouwtechnische toestand van de gevels, daken en bijhorende bouwkundige exterieurelementen en eveneens van het interieur. Deze diagnosenota beschrijft dus de staat van de gebouwen zoals deze in maart 2014 waren. Latere herstellingen of werken aan de gebouwen zijn hier niet mee in beschreven. Hiervoor verwijzen we naar de lijst met reeds uitgevoerde beheersmaatregelen in hoofdstuk 6.

Erfgoedwaardering

Tot slot werd per gebouw ook de erfgoedwaarde bepaald en beschreven. Op basis van het plandossier, de bouwhistorische nota en de inventaris werd gekeken naar de waardering die het bouwwerk als erfgoed bezit. Bij het opstellen van deze waardering werd er ook rekening gehouden met het feit dat de objecten gelegen zijn binnen een Openluchtmuseum, waardoor ook elementen die educatief een meerwaarde kunnen betekenen, werden opgenomen.

Daarbovenop werd er per erf nog een bijkomende erfgoedwaardering bepaald van het cultuurhistorisch groen en toegevoegde elementen binnen de cluster.

Opdeling van het dossier met bijlagen

Het plandossier, de historische nota, de inventaris, het schadebeeld en de erfgoedwaardering van de verschillende bouwkundige elementen en van de erven met inbegrip van de waardevolle landschappelijke elementen die erf gebonden zijn werden gebundeld in drie bijlagen. Elk van deze bijlagen behandelt al deze aspecten van alle erven in één geografische zone.

De historische nota, de inventaris en de erfgoedwaardering van bouwkundige en landschappelijke elementen van de drie zones en het Openluchtmuseum in het algemeen, wordt in de desbetreffende hoofdstukken van onderhavige bundel behandeld.

2. BOUWGESCHIEDENIS

2.1. EVOLUTIE VAN HET LANDSCHAP

2.1.1. Natuurlandschap

Toponiem

Het bos, *Buscurake* kwam via de graven van Loon omstreeks 1252 in het bezit van de cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode. De plaatsnaam *Buscurake* (1252) evolueerde over *Bouckrick* (Fricx, 1712), *Boekraeck* (Ferraris, 1778) tot *Bokrijk*. Dit *boec-toponiem* verwijst naar gewone beuk, *Fagus sylvatica* en was locatief. Beuk trad dus als determinerende boomsoort in het gemengd loofbos op de voorgrond tijdens de inname van het land. Het Middelnederduits voor beuk is *boke*, *boeke*, *buke*. Het Oudhoogduits is *buoche* en het Middelhoogduits is *buche*⁹. Als deel van een toponiem komen volgende vormen voor: *bec-*, *-boc*, *bokes-*, *bouc-*, *-buc*, *-bûc*, *-buch*, *buoc-*, *buok-* en *boeke* voor. De oudste attestatie buoka dateert van 806 en heeft diverse plaatsnamen opgeleverd: *Buokahem*, *Buokaholt*, *buokahorst*, *Buokahurst*, *Buokalo*. Dit zijn bekende beukenbos-toponiemen.

2.1.2. Cultuurlandschap

Pachthof

De landschapsevolutie van het gehucht Bokrijk is af te leiden uit topografische kaarten, microtoponiemen en bodemprofielen. Lekenbroeders ontgonnen de eerste twee eeuwen het pachthof. De abdij van Herkenrode verhuurde haar grangiae (hoeve) aan halfwinnen (=pachters die werkten voor de helft van de opbrengst). In 1447 werd Bokrijk een gewone pachthoeve. Het evolueerde volgens de traditionele ontginningsfasen die het Vlaamse landschap algemeen doormaakte. Het gemengd loofbos op droge gronden werden na bosdegradatie en -regressie ingenomen door de plantenassociatie van droge heide. Hiervan werden goed gedraineerde delen tot akker omgevormd.

Moerasgebied behield haar beekbegeleidend bos, kleinschalige bronbossen werden na ontbossing natte heide.

1252 | Cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode

De cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode koos de stroomrug tussen Zusterkloosterbeek en Strypbeek als vestigingsplaats van een pachthof. Deze stroomrug, in feite een relatief kleine stuifduin van matig droog zand (Zcg en Zdgy, bodemkaart), werd een overstromingsvrije donk-nederzetting. Hier werd één gebouw de pachthoeve van het klooster. De gronden waren naast bosbouw ook gericht op bosontginning. De bosontginning van het natuurbos heeft ongetwijfeld een tijd geduurd en vormde het landschap van gesloten bos om tot open heidevlakte.

Bos

Het beekbegeleidend broekbos bleef bewaard.

Droge heideassociatie

De bos- en rooibouw gaf kansen aan de plantenassociatie van droge heide, met struikheide als kensoort. Dit emigreerde naar het degraderende bos dat regressief verder wegwijnde. Het uitgestrekte heidegebied bepaalde het achttiende-eeuwse landschapbeeld tot de Franse Revolutie. In de Negentiende eeuw werden grote delen terug bebost.

Natte Heide

Partieel kwam in kwelgebieden de associatie van de natte heide met dopheide als kensoort voor.

Akker

De arme zandgronden konden in het verleden slechts moeizaam voor landbouwdoeleinden gebruikt worden. Best gedraineerde bodems rond de pachthoeve werden in akkerland gelegd en vormden een aaneengesloten veldcomplex (Kouter).

9 INL, trefwoord Buoka.

Vloeibeemden

Graslanden werd als vloeiveide gerprofileerd. Hiervan bleef het microrelief bewaard.

Zoals de overige abdijgoederen van de cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode werd het goed in 1797 publiek verkocht.

Turfontginning

Een nieuwe ontsluitingsweg werd aangelegd naar de Groote en Kleine Turf Weyer (primitief kadaster, 1813).

Wijers

Een voedgracht werd gegraven om de uitgeveende turfputten als wijers in te zetten voor viskweek. De wijers werden in cascade met elkaar verbonden.

Een oudere hoeve, gelegen op de plaats van het huidige kasteel, werd in 1744-1745 vervangen door een herenwoning met hoeve¹⁰.

1797 | Marcel Geelen

Ex-minderbroeder, Marcel Geelen, uit Maastricht werd in 1797 eigenaar.

1826 | Willem Boddin

Willem Boddin, eveneens uit Maastricht, werd in 1826 eigenaar.

18?? | Rittweyer

Wanneer Rittweyer [Rittwijer], directeur bij de Société Générale de Belgique, eigenaar werd is niet geweten. Hij verkocht het in 1850.

1850 | Graaf Coghen

Zijn schoonzoon, graaf Coghen, minister van Financiën werd eigenaar en bleef dit tot 1859.

Landgoed

1890 | Edgard Maris-Vanhees

In 1890 verwierf de familie Edgard Maris-Vanhees Bokrijk. Zij lieten het kasteel met neerhof in neorenaissancestijl naar ontwerp van architect Van Mansfeld bouwen en het Engels park naar plannen van Jan Hubert Creten aanleggen. Het geheel van bossen, heiden akkers werd opgenomen in een landgoedcomplex. Ze haalden rendement uit enorme houtverkopen in 1890 waardoor open ruimten ontstonden.

1897 | Graaf F. de Mee s

Op haar beurt verkocht deze familie Bokrijk in 1897 aan graaf F. de Mee s en zijn echtgenote Idalie de Potesta. In 1898 werd de herenwoning verbouwd tot kasteel. Deze eigenaars besteden veel aandacht aan bosbouw en lieten ongeveer 80 hectare herbebossen.

Verschillende percelen kregen een andere bestemming: meer dan 5 hectare werd ingenomen door nieuwe visvijvers, verschillende hectaren heide werden omgevormd tot landbouwgrond en op meer dan 4 hectare land werden hoogstamboomgaarden aangelegd. Hun erfgenamen, Charles en Alphonse de Mee s en hun zus Ida, gravin de Hemptinne, verkochten Bokrijk in 1917 aan een consortium van makelaars. Of de pas gestarte steenkoolwinning in Genk daar voor iets tussen zat is onduidelijk.

Belgische Boerenbond

In 1927 werd de Belgische Boerenbond eigenaar van het kasteel.

10 Agentschap van de Vlaamse Overheid, Onroerend erfgoed, 'De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed', Provinciaal Domein Bokrijk (ID: 120895).

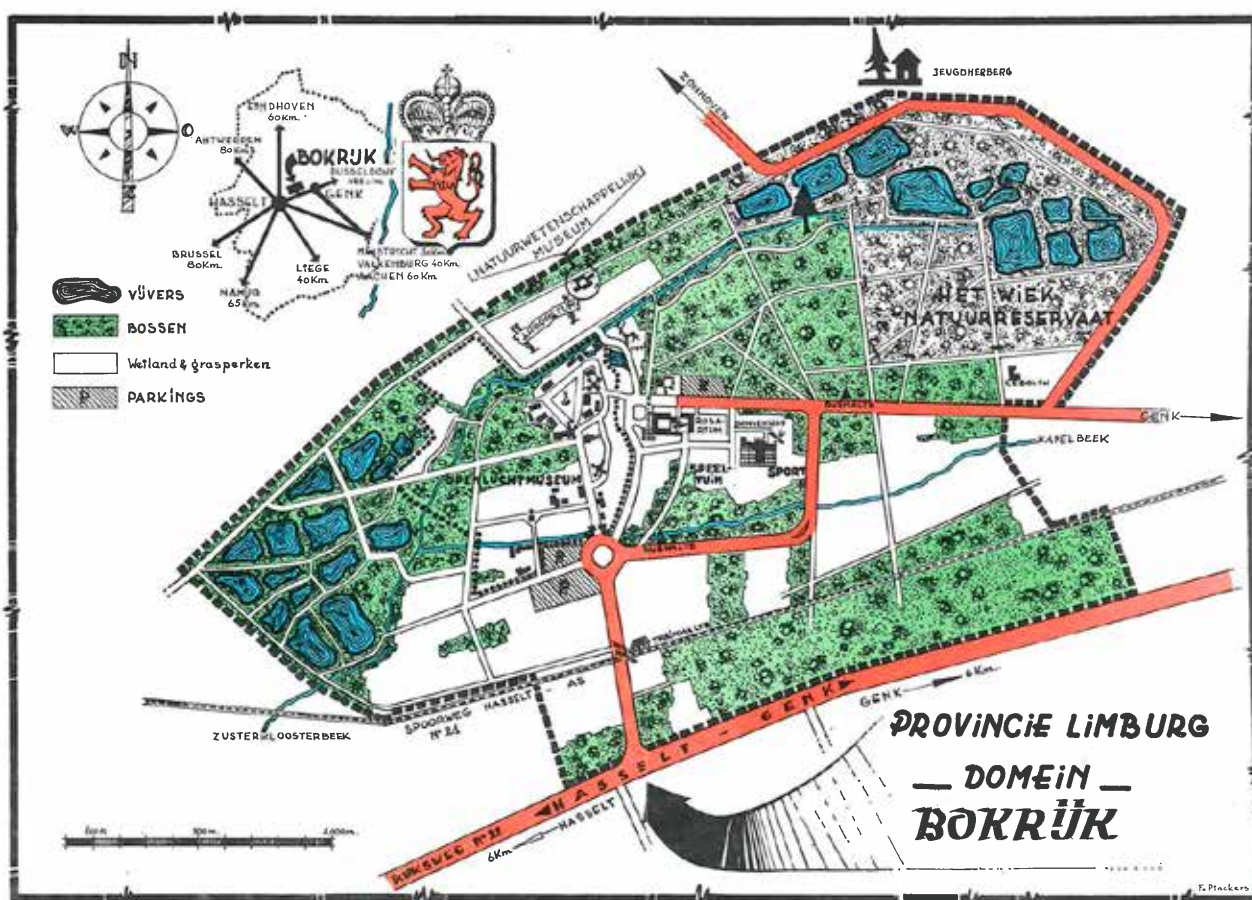
Openluchtmuseum

1938 | Provincie Limburg

Het was Hubert Verwilghen (°1883, +1955), gouverneur van de provincie Limburg (1910-1950) en neef van planoloog Rafaël Verwilghen, die op 21 maart 1938 besloot het kasteeldomein Bokrijk aan te kopen uit handen van de Belgische Boerenbond. Het 540 hectare groot domein bestond toen uit akkerland, bos, moeras, vijvers en weide.

1953 | Plan Openluchtmuseum

De officiële opening van het museum wordt voorzien voor Pasen 1957 en voor de periode '54-'57 wordt door Weyns een drie-jarenplan voorgesteld in december 1953. Door de onbekende factor van te verwerven monumenten werd het museum op empirische wijze ingericht zonder stringent ontwerpplan. Het voorontwerp van het openluchtmuseum van Bokrijk, opgemaakt door Jozef Weyns op een bestaande kadasterkaart van het domein (15 juni 1953) werd aangepast tot uitvoeringsplan (1954) dat herzien werd in 1964. Naarmate correspondenten gebouwen signaleren, zoekt men er in het museum een plaatsje voor. Weyns waakt erover dat enkel waardevolle gebouwen in de collectie opgenomen worden¹¹.

Figuur 05. 'Kaart van het Domein Bokrijk', *Volkskunde, driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven, Centrum voor studie en documentatie vzw, Antwerpen (1973), 74e jaargang, nr.3*

11 WEYNS Jozef, 'Het openluchtmuseum te Bokrijk, overdruk uit Mededelingen nr. 18 der vereniging van Vlaamse Letterkundigen', juli 1954, pp. 22-26; geciteerd door Toon Defloor, p. 157.

2.1.3. Historiek van het landschap

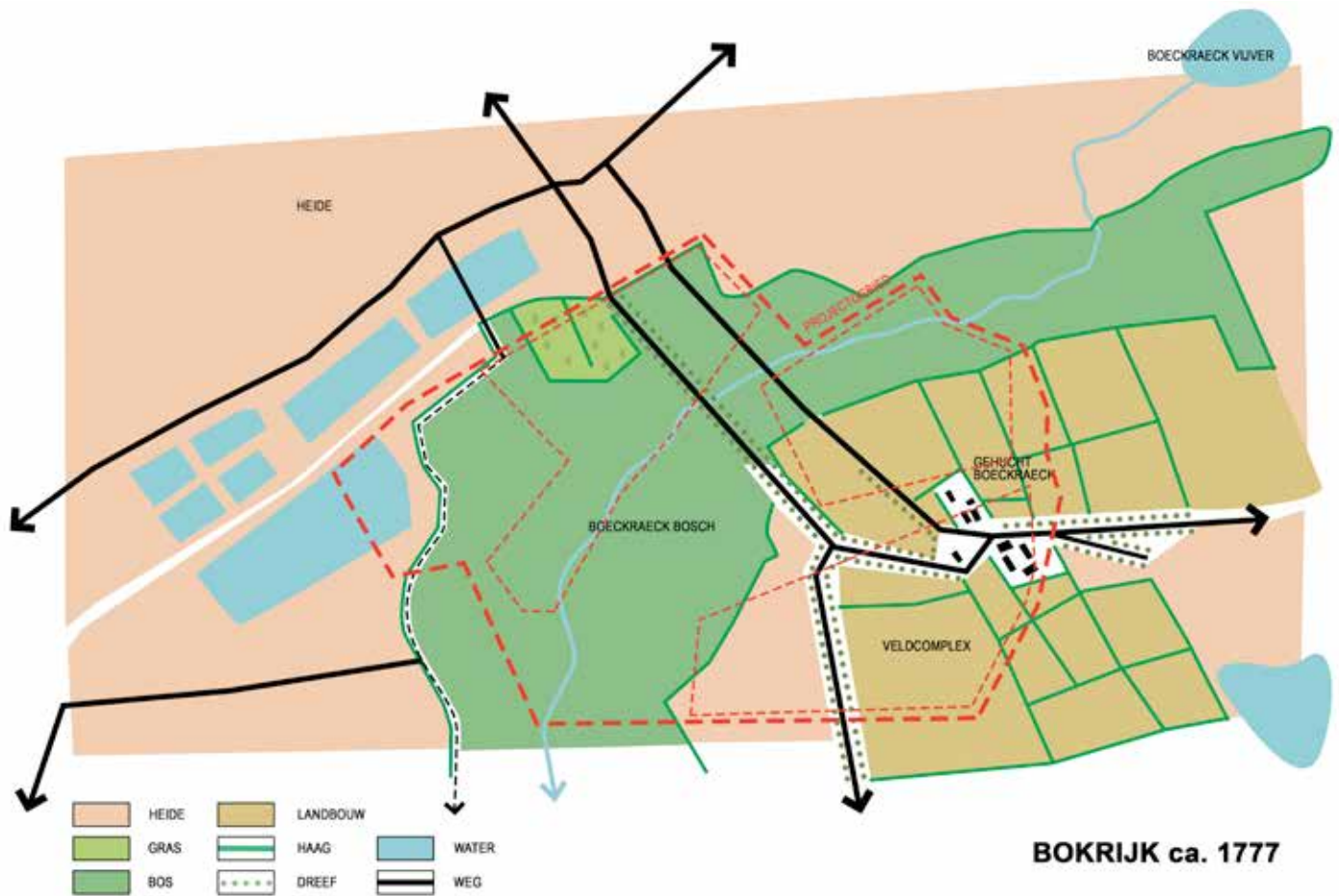
De Middeleeuwen

Het Openluchtmuseum Bokrijk behoort tot het traditionele landschap van het 'Demerland' in de Zuiderkempen. De noordgrens raakt het Kempisch plateau aan en de oostgrens de bebouwde omgeving van Genk, terwijl de verstedelijkte omgeving van Hasselt wat verderop westwaarts ligt.

Het domein kwam via de graven van Loon in 1252, als bos "Buscurake" genaamd, in het bezit van de cisterciënzerinnenabdij van Herkenrode, die het gebied beboste, er visvijvers aanlegde en het als landbouwgebied ontgon. De abdij liet het domein tot de Franse Revolutie uitbaten. Oorspronkelijk maakte het domein deel uit van het grondgebied Hasselt, maar na een twist tussen Hasselt en Herkenrode (1550- 1556) kwam het in bezit van Genk. Een oudere hoeve, gelegen op de plaats van het huidige kasteel, werd in 1744-1745 vervangen door een herenwoning met hoeve.

De 18de eeuw

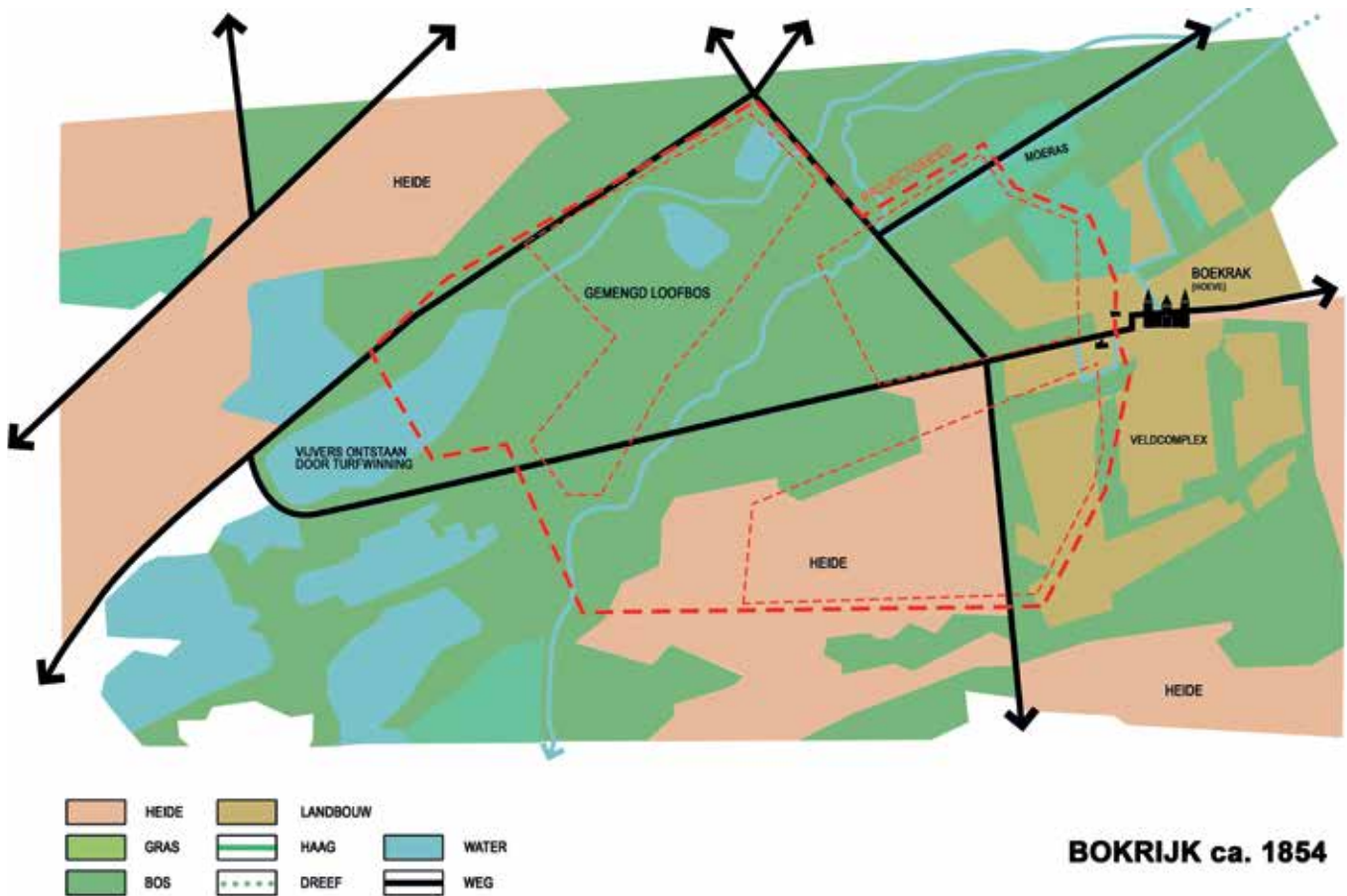
Op de kabinetskaart van de Ferraris (1774-1775) wordt deze plek vermeld als "Boeckraeck". Er ligt een cluster van gebouwen met ten oosten en ten zuidoosten van de binnenplaats een complex tuinen op deze plaats. Er rond komen akkers voor. Het nabijgelegen loofbos wordt "Broeckkraeckbosch" genoemd. Ten westen van het bos bevinden zich enkele vijvers, aangeduid als "Broeckraeck Vijver". Een hoefijzervormige, aarden omwalling begrenst het domein. De omgeving bestaat overwegend uit heide. De kaart van Vandermaelen (1854) toont een toename van het aantal vijvers, terwijl ook het bosbestand rond de "Craenevenne" een opmars kende. De heide overheerste nog steeds het zuidelijke deel.

Figuur 06. Voorstelling van het landschap van het projectgebied ca. 1777, [Schema Ars Horti]

Begin 19de eeuw

Het Primitief kadasterplan, opgemeten in 1813, toont een gesloten hoeve met aansluitende, ruime moestuin ten oosten en één ten zuidwesten. In de verschillende dreven en brandgangen zijn de huidige Bokrijklaan herkenbaar; de dreef "Craenevenne", waaraan de hoeve ligt, tussen de Bokrijklaan en de Landwaartslaan in Genk; de dreef parallel met de Zusterskloosterbeek en tenslotte twee secundaire dreven langs het Eikbos, tussen de beek en "Craenevenne". Deze dreven worden ook weergegeven op de kaart van Vandermaelen (1854) en op kaart van het Dépôt de la Guerre (revisies 1886 en 1908, uitgave 1923). Bij vergelijking van deze laatste kaart met de eerste uitgave van 1878 (opname 1868) is te zien dat de eerste, kleinere hoeve iets noordelijker lag en ten zuiden en zuidoosten ook een boomgaard bezat. Ook de dreven en brandgangen uit de tweede helft van de 19de eeuw zijn nu nog integraal aanwezig.

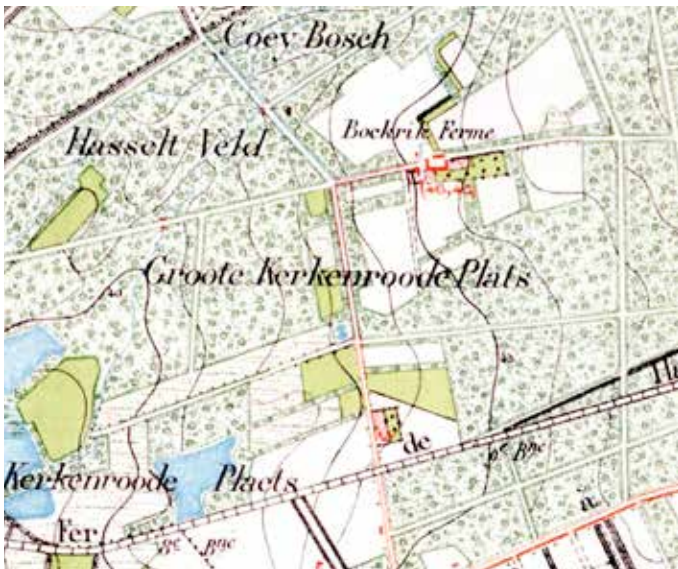
Figuur 07. Voorstelling van het landschap van het projectgebied ca. 1854, [Schema Ars Horti]

Tussentijdse duiding van het landschap tov het latere Openluchtmuseum

In dit bestaand landschap zal later het Openluchtmuseum worden ingericht, waarbij de drie geografische zones ingepland worden met het bestaande wegennetwerk als eerste vertrekbasis. Deze onderliggende historische laag is daardoor een onderdeel geworden van de stedenbouwkundige context die de verschillende zones onderling met elkaar in verbinding brengt.

Hierdoor is het een integraal deel van het cultuur-historisch erfgoed van het Openluchtmuseum Bokrijk.

Daarnaast zijn er ook meerdere landschappelijke elementen die in het Openluchtmuseum aanwezig zijn en wel mee een beeldbepalend element zijn binnen het cultuur-historische landschap in zijn geheel, maar er geen integraal deel van uitmaken. Deze elementen zoals de bossen en beken, maken meer deel uit van het historische landschap van voor de inplanting van het Openluchtmuseum.

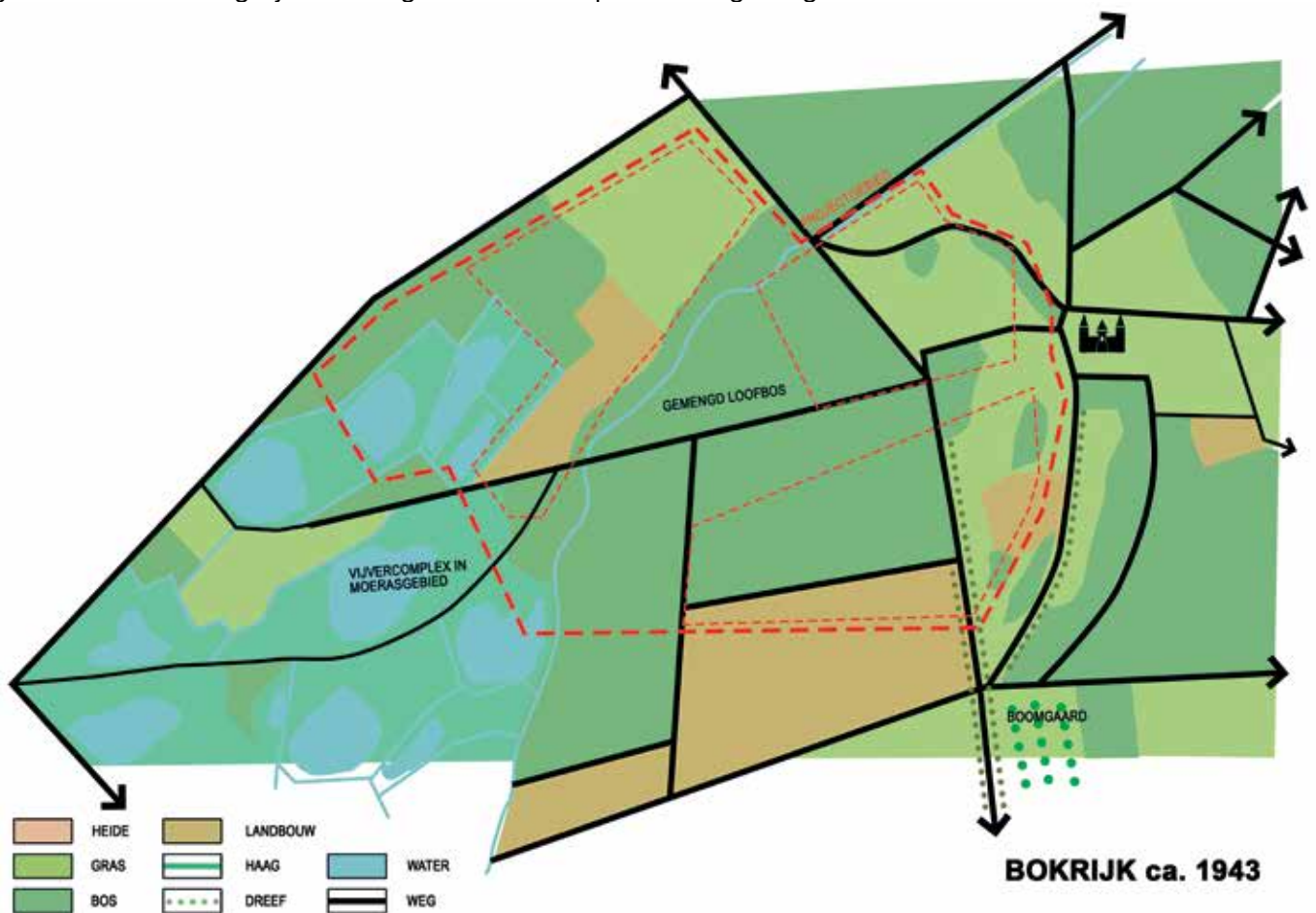
Figuur 08. Depot de la Guerre, uitgave 1878, toestand 1868

Figuur 09. ICM, uitgave 1939, toestand 1938

Het kasteel en zijn omgeving

De aanleg van een lustpark ten noordwesten en de bouw van een neorenaissancekasteel werden respectievelijk in 1890 en 1896 op het kadaster genoteerd en mogen op naam van de familie Maris-Vanhees uit Hasselt geschreven worden. Ook voordien reeds waren er botanisch interessante boomsoorten aangeplant onder invloed van de baron Louis de Villenfagne van Vogelsanck in Heusden-Zolder. Die lag aan de basis van veel botanische introducties in ons land. Bossen van Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) werden in 1881 door notaris Isidore Goetbloets ter plaatse ingezaaid met zaad mogelijk afkomstig van het kasteelpark van Vogelzang.

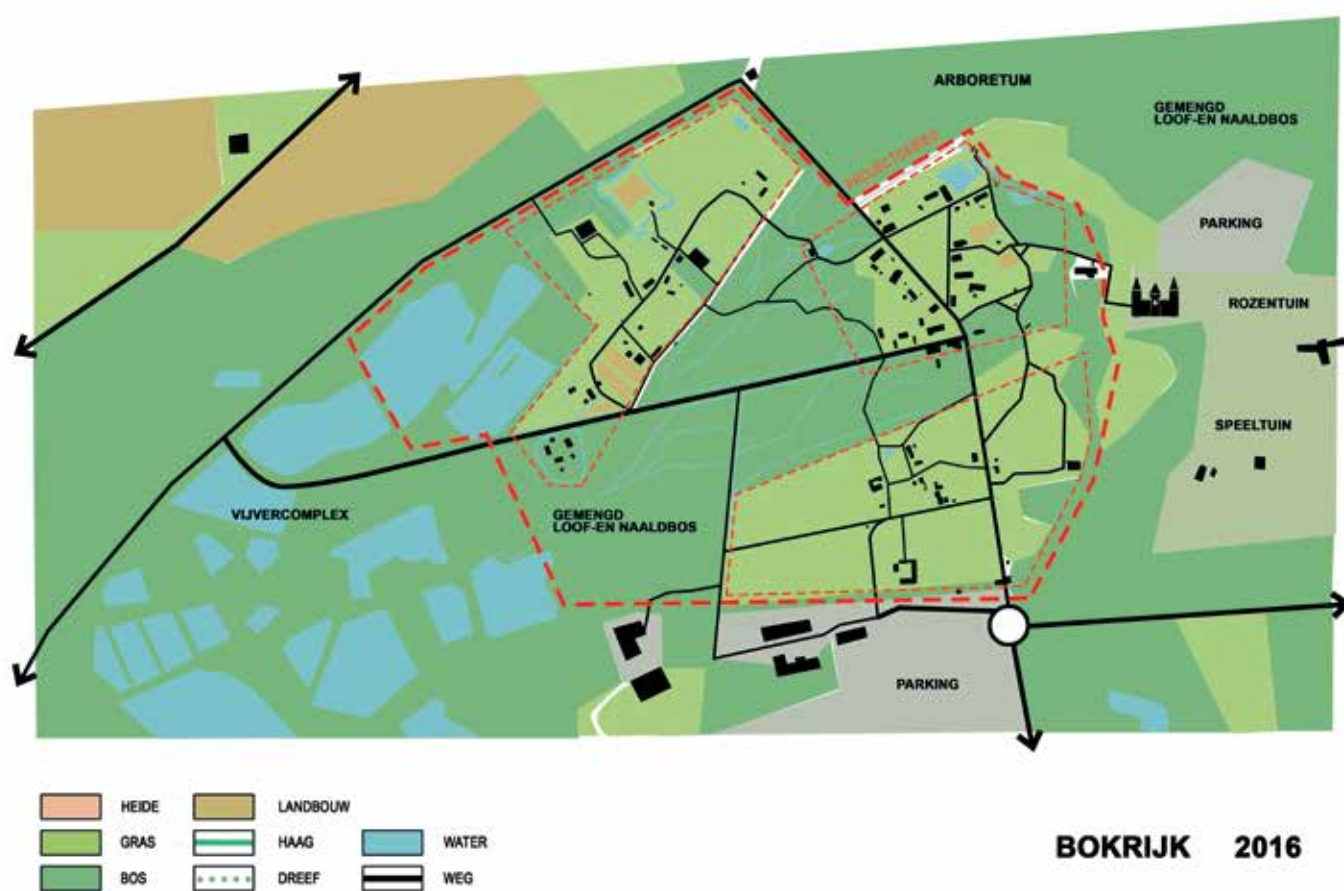

Figuur 10. Voorstelling van het landschap van het projectgebied ca. 1943, [Schema Ars Horti]

Evolutie tot recreatieoord

Aanvankelijk enkel als natuurreservaat bestemd, evolueerde het Provinciaal domein Bokrijk sedert 1951 naar een recreatieoord. Het kasteel is sinds 1951 als restaurant in gebruik en in 1958 ging het Openluchtmuseum onder leiding van J. Weyns open. Oorspronkelijk was het Openluchtmuseum opgezet als een museum van de materiële volkscultuur van de Kempen (Limburg en Antwerpen), geconcretiseerd in een aantal hoevetypen, gegroepeerd rondom een dorpsplein (openluchtmuseum van het zogenaamde dorps- of nederzettingstype). Later kwam een uitbreiding tot interprovinciaal museum, ingedeeld in drie zones, naar de drie grote cultuurlandschappen: de heide met gebouwen uit de Limburgse en Antwerpse Kempen, het vruchtbaar heuvelland met gebouwen uit het Maasland, Haspengouw en Brabant en het vruchtbaar laagland, met gebouwen uit Oost- en West-Vlaanderen (dit gedeelte was opgevat als museum van het parktype, met gebouwen in los verband opgesteld). Hiernaast werd sinds 1959 gewerkt aan een stadskwartier, zogenaamd "De Oude Stad", een verzameling van stedelijke architectuur uit heel Vlaanderen. In 1995 werd naast een veentuin ook een kruidentuin aangelegd.

In 1949 werd het Centrum voor Bosbiologie opgericht en startte de uitbouw van een arboretum. Dat arboretum werd in de jaren 1950, door ingenieur G. Geerts, beheerder van het domein, samen met botanist G. Gielen aangelegd. Plantgoed werd geleverd door Florent Tips uit Herk-de-Stad.

Figuur 11. Voorstelling van het landschap van het projectgebied vandaag, [Schema Ars Horti]

2.2. ALGEMENE GESCHIEDENIS VAN HET OPENLUCHTMUSEUM

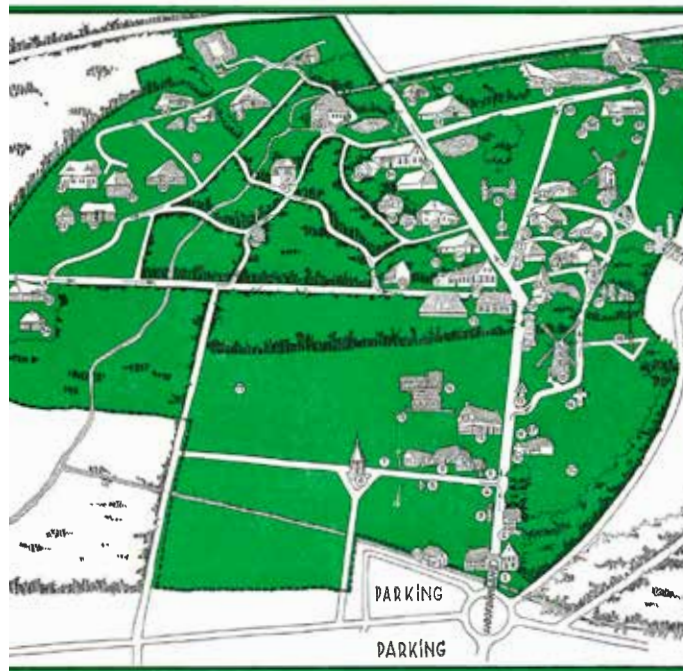
2.2.1. Oprichting van het 'Openluchtmuseum Bokrijk'

Toen de Provincie Limburg in 1938 het domein Bokrijk verwierf, was de eerste betrachting de prachtige natuur te bewaren als een tuin voor alle Limburgers. Reeds in de jaren veertig werd het idee geopperd om binnen dit domein ook een Openluchtmuseum op te richten. Het was echter pas op 6 oktober 1953 dat de Bestendige Deputatie van de Provincie Limburg, onder de impuls van Gouverneur Louis Roppe, bestendigde om in Bokrijk een Openluchtmuseum op te richten. Oorspronkelijk wilde deze voormalige gouverneur van de provincie Limburg met dit Openluchtmuseum verhinderen dat gebouwen met culturele of historische waarde zouden verdwijnen. Met de naoorlogse industriële versnelling en de toenemende welvaart in de "fifties" dreigde het Vlaamse woonlandschap op korte tijd verloren te gaan. Dr. Jozef Weyns werd aangesteld als coördinator van dit project en als eerste conservator van het Openluchtmuseum.

In 1954 werd dr. Jozef Weyns, attaché bij de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, aangezocht om conservator te worden van het nieuwe Openluchtmuseum. Onder zijn impuls werd er een wetenschappelijk verantwoord museum opgebouwd en werd een museumcommissie in het leven geroepen die de museumleiding adviseerde. Het Openluchtmuseum van Bokrijk werd op 12 april 1958 officieel geopend. Meer dan honderd authentieke gebouwen vormen de kern van de erfgoedcollectie. Hoewel het oudste gebouw van 1507 dateert, bestaat de collectie hoofdzakelijk uit bouwwerken van de late 17e tot einde 19e eeuw. De nadruk ligt in het bijzonder op landbouwhoven en -schuren. Daarnaast zijn ook dagelijks belangrijke gebouwen voor het dorpsleven (smid, school, kerk, herberg en handwerkersgebouwen) in de collectie opgenomen.

Figuur 12. Foto van Dr. Jozef Weyns, Conservator Bokrijk - [<http://http://www.erfgoedcelkempenskarakter.be/>, geconsulteerd op 14 april 2016]

Figuur 13. Plan van het Openluchtmuseum Bokrijk - uit Weyns, Dr. J., 'Beknopte Gids van het Openluchtmuseum Bokrijk, Drukkerij J. Peeters, Beringen, 1969

Tijdens de vroege opbouw van het Openluchtmuseum (1953 - 1958) werd gericht gezocht naar gebouwen van historisch bouwtechnische waarde of gebouwen met typische stijlkenmerken voor een specifieke regio. De meeste gebouwen verkeerden toen reeds in een vergaande staat van verval. Aangezien de meeste gebouwen typologisch aansluiten bij de toenmalige teelt en techniek van de landbouw alsook aangepast zijn aan lokale gebruiken, de sociaal-culturele situatie, klimaattypes en vakmanschap, werden de gebouwen in Bokrijk gegroepeerd volgens drie grote cultuurlandschappen: Vruchtbare Laagland, de Kempen en Haspengouw.

Toen Marc Laenen in 1975 conservator werd, was het museum volwassen en lag het accent niet meer op groei, maar op overdracht. Hierdoor werd het bouwritme gevoelig vertraagd ten voordele van tentoonstellingen en andere publieksgerichte activiteiten.

Naast de gebouwen zelf bestaat de collectie verder uit gereedschappen en alledaagse gebruiksvoorwerpen. In het totaal omvat dit 40 000 stukken kwetsbaar erfgoed en getuigen van het dagelijkse leven van de ca. 1600 tot 1873. Het Openluchtmuseum werkt naar een interactieve en dynamische ontsluiting van haar erfgoedcollectie. Zoals autoriteit op dit gebied, Sten Rentzhog uit Zweden, in 2007 formuleerde: *“The challenge is how best to use the existing buildings: a question to which many besides Bokrijk seek answers. They know where they are going, but are still feeling their way when it comes to methods of getting there. Perhaps it is just therefore that Bokrijk is one of the most exiting open air museums in existence at the moment”*.

Door de gewijzigde erfgoedwetgeving in België en Vlaanderen is het de bedoeling om gebouwen van historische waarde ‘in situ’ te conserveren. Gebouwen uit hun oorspronkelijke context halen en elders opbouwen of verplaatsen, wordt alleen nog in uiterst uitzonderlijke omstandigheden toegestaan. Dit betekent dat de gebouwencollectie van het Openluchtmuseum van Bokrijk niet meer aangroeit.

2.2.2. Vergelijking van het ‘Openluchtmuseum Bokrijk’ met openluchtmusea in het buitenland

Het allereerste Openluchtmuseum dat een verzameling van onroerende goederen samen bracht, is terug te vinden in Zweden. Dr. Arthur Hazelius (1833-1902) begon in 1872 met het verzamelen van gebruiksvoorwerpen en volkskunst. Dit evolueerde naar ganse boerenhuizen, tot in 1881 het eerste Openluchtmuseum ter wereld werd geopend. Het Openluchtmuseum ‘Skansen’ te Stockholm in Zweden is verwezenlijkt op de oudste stadsschans van Stockholm. De andere Scandinavische landen volgden in de eerste 20 volgende jaren, waardoor ze een pilootfunctie hadden in dit type van museum. Tussen de verschillende openluchtmusea die gebouwd werden, kan een onderscheid gemaakt worden tussen musea zonder organisch verband en deze die aan de hand van het dorps- of stadstype werden opgebouwd. Het Openluchtmuseum van ‘Skansen’ te Zweden is een niet organisch opgebouwd museum. Elk gebouw staat hier voor zijn eigen waarde. Verschillende onroerende goederen worden afzonderlijk naast elkaar tentoongesteld zonder onderlinge interactie. Deze opvatting wordt ook wel het parktype van Openluchtmuseum genoemd en komt bijvoorbeeld ook voor in het Openluchtmuseum te Arnhem (Nederland).

In het ‘Openluchtmuseum van Bokrijk,’ dat in vergelijking met het Zweedse museum erg jong is, werden de gebouwen voor het eerst in dorpsverband heropgebouwd. Dr. Jozef Weyns zag een Openluchtmuseum als een type museum dat sociaal en bevattelijk dient te zijn voor jong en oud en voor alle sociale klassen van de bevolking. Desondanks voorzag Dr. Weyns het Openluchtmuseum te Bokrijk van een wetenschappelijke grondslag. De volkskundige benadering tracht het leven in al zijn vormen en uitingen, in het verleden en het heden, te bestuderen. In praktijk zorgt deze wetenschappelijke benadering voor een realistische weergave van zowel het stoffelijke, sociale als geestelijke volksleven.

2.2.3. ‘Openluchtmuseum Bokrijk’ en volkskunde

Volkskunde is de wetenschap die het sociale gedrag, de economische structuur en de religie van volkeren en bevolkingsgroepen bestudeert. Bijgevolg kan het ook wel als de wetenschap van de mens als cultuurdrager worden gezien. Het was een doel van Dr. Jozef Weyns om in het ‘Openluchtmuseum Bokrijk’ meer dan enkel een collectie van onroerende goederen te vrijwaren van definitieve demontage en ze daarbij tentoon te stellen. Hij heeft met behulp van de volkskunde getracht om de bezoekers van het Openluchtmuseum terug te brengen naar het leven zoals het was van de 17de tot de 19de eeuw. Hierdoor is elk onroerend en roerend goed in het Openluchtmuseum een deel van een groter geheel. De opdeling in die specifieke regio’s is het rechtstreekse gevolg hiervan, ook het samenvoegen van meerdere onroerende goederen tot clusters draagt bij tot dit doel van dr. Weyns en versterkt de waardering van het ‘Openluchtmuseum Bokrijk’. De waardering die elk cultuurhistorisch waardevol bouwkundig en landschappelijk element binnen Bokrijk in zich heeft, draagt bij tot het volkskundig waardevolle geheel.

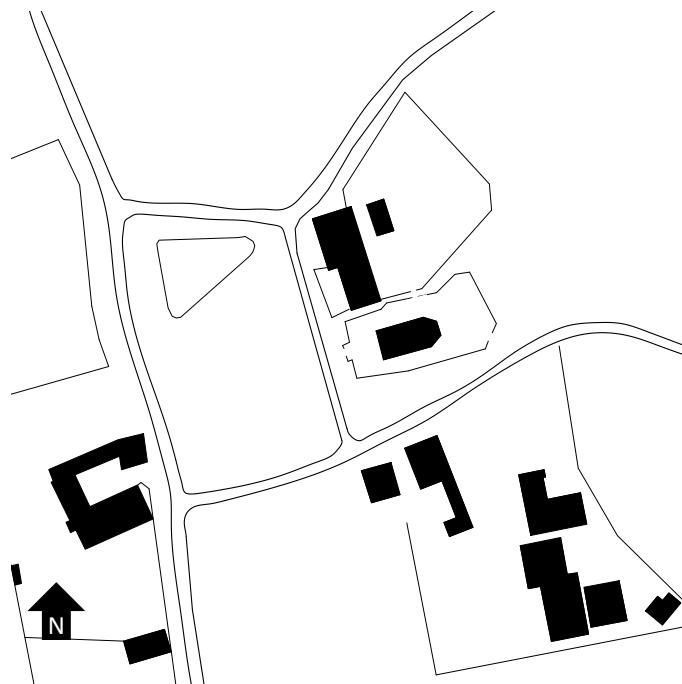
2.2.4. Stedenbouwkundige opbouw van het ‘Openluchtmuseum Bokrijk’

Het ‘Openluchtmuseum Bokrijk’ heeft ten opzichte van veel van zijn tegenhangers in het buitenland een meerwaarde doordat naast het zuiver tentoonstellen van de roerende en onroerende goederen, ook het samenvoegen tot een dorpsgeheel volkskundig en stedenbouwkundig onderbouwd werd. De gedachte van een Openluchtmuseum werd in Bokrijk herdacht en verruimd van een zuivere verzameling van afzonderlijke gebouwen naar nederzettingen (dorpen en gehuchten).

Voor het Kempische dorp werd de algemeen bekende driehoekige aanleg aangenomen als basis. Het centrale dorpsplein is driehoekig, gebaseerd op de Frankische dorpspleinen, ook wel Biest of Dries genoemd. Geschiedkundig werd deze centrale driehoek gebruikt als gemeenschappelijke graas- en drinkplaats voor het vee. In het Openluchtmuseum werd vanaf het begin aan gedacht om evenementen, gebonden aan de museale functie, hier plaats te laten hebben. Tot op heden wordt dit Kempens plein zo gebruikt. Voor het gehucht uit Haspengouw werd de inplanting van de gebouwen gebaseerd op het gehucht Ulbeek zoals dit in 1845 was ingedeeld. Ook hier is een centraal plein aanwezig.

Figuur 14. Stedenbouwkundige opbouw van Ulbeek, Atlas der Buurtwegen (1841) - [<http://www.geopunt.be/>, geconsulteerd op 7 oktober 2015]

Figuur 15. Inplantingsplan van het dorpsplein van Haspengouw te Bokrijk

2.2.5. Oprichting van 'De oude Stad' met de gevel van de 'Witte Engel'

Na vijf jaar bouwen aan het Openluchtmuseum, werd het Openluchtmuseum opengesteld voor het publiek in 1958. Niet veel later werd er door de Museumcommissie geredeneerd dat volkskunde ondeelbaar is en er dus een stedelijk onderdeel in het Openluchtmuseum ontbrak om een integraal beeld te kunnen geven van de samenleving. Er werd een verzameling van gebouwen aangelegd, veelal afkomstig uit de Stad Antwerpen. Deze werden overgebracht naar Bokrijk en een aantal werd gedeeltelijk, maar het grootste deel hier integraal, heropgebouwd. Dit geheel omvat ook een achtergevel van het gebouw uit de Zwartzusterstraat 12, dewelke reeds voor zijn overplaatsing naar Bokrijk beschermd was als Monument.

2.3. BOUWGESCHIEDENIS VAN DE RELICTEN

Voor de bouwgeschiedenis van de verschillende individuele gebouwen die deel uitmaken van het projectgebied wordt verwezen naar de drie bundels in bijlage, opgedeeld per geografische zone. De bouwhistorische nota van de onroerende goederen wordt, indien beschikbaar, geïllustreerd door historische afbeeldingen van voor de verplaatsing en de eerste foto's na de heropbouw. Beschikbare plannen, waaronder ook historische plannen, werden ook opgelijst in het plandossier per onroerend goed.

2.4.1. Inleiding

In functie van de evaluatie van de authenticiteit van het monument 'Openluchtmuseum Bokrijk', wordt verwezen naar 'the Nara Document on Authenticity' dat werd opgesteld in Nara, Japan van 1 tot 6 november 1993. Hierin wordt authenticiteit verbonden met het begrijpen van de waarden van het erfgoed op basis van informatiebronnen over deze waarden. Authenticiteit wordt aanzien als een essentiële kwalificatie factor met betrekking tot de waarden van erfgoed. Hierbij wordt de nadruk gelegd op de beoordeling van de authenticiteit en waarden van het erfgoed binnen zijn eigenheid en de binnen de brede culturele context van het monument.

2.4.2. Integriteit en authenticiteit van het 'Openluchtmuseum Bokrijk' en zijn onderdelen

Het Openluchtmuseum Bokrijk is een verzameling van bouwkundig erfgoed dat van zijn originele context werd weggenomen en nadien heropgebouwd op een andere locatie. Niet alleen werden de gebouwen uit hun context weggenomen, ook werd er bij de reconstructie regelmatig historisch materiaal vervangen, werden planindelingen aangepast of werden toevoegingen gedaan in functie van de museale functie. Toch werd het 'Openluchtmuseum Bokrijk' beschermd als monument. Bovendien zijn vele landelijke bouwwerken, binnen de context van het Openluchtmuseum, in gebruik genomen door een museale functie of is de erfgoedwaarde van de individuele boerderijgebouwen eerder beperkt. De authenticiteit evenals de integriteit van elk van deze bouwkundige elementen binnen het museum kan bijgevolg als uiterst discutabel worden aanzien, waardoor ook de erfgoedwaardering als twijfelachtig aanzien kan worden.

Bij de bescherming werd *'[...] het algemeen belang gevormd door de volkskundige waarde als een unieke verzameling van gebouwen met huisraad en alaam [...]'* aangehaald als reden van de bescherming. Bij de waardebepaling vermeld in het beschermingsdossier dat opgesteld werd voorafgaandelijk aan de bescherming, is een driedelige waardebepaling voorgesteld. Hierbij wordt de nadruk gelegd op de didactische aspect en het integrale karakter van het Openluchtmuseum. De integriteit en authenticiteit van het Openluchtmuseum Bokrijk is bijgevolg terug te vinden in het integrale geheel van het Openluchtmuseum. Het is de combinatie van de verzameling van alle verschillende bouwwerken die samen met hun alaam zijn overgebracht naar het museum, in combinatie met het stedenbouwkundige onderbouwde samenvoegen van de verschillende gebouwen tot erven en dorpen, dat het monument authentiek maakt.

Naast de verzameling van de gebouwen zelf is er dus ook een verzameling van huisraad en alaam aanwezig die getuige is van de oude tradities binnen Vlaanderen. Deze is in veel gevallen samen met de gebouwen mee overgekomen naar het Openluchtmuseum en zijn soms ook nog steeds in deze gebouwen aanwezig en tentoongesteld. Bovendien werd het Openluchtmuseum zodanig opgebouwd door dr. Jozef Weyns, dat de gebouwen elkaar een meerwaarde bieden. Door het samenvoegen van meerdere types gebouw binnen één cluster, is getracht om op een wetenschappelijk onderbouwde wijze een realistisch beeld te geven van de historische levenswijze. Ook de schakeling van de verschillende clusters onderling, binnen een eveneens wetenschappelijk onderbouwde stedenbouwkundig patroon, draagt hiertoe bij.

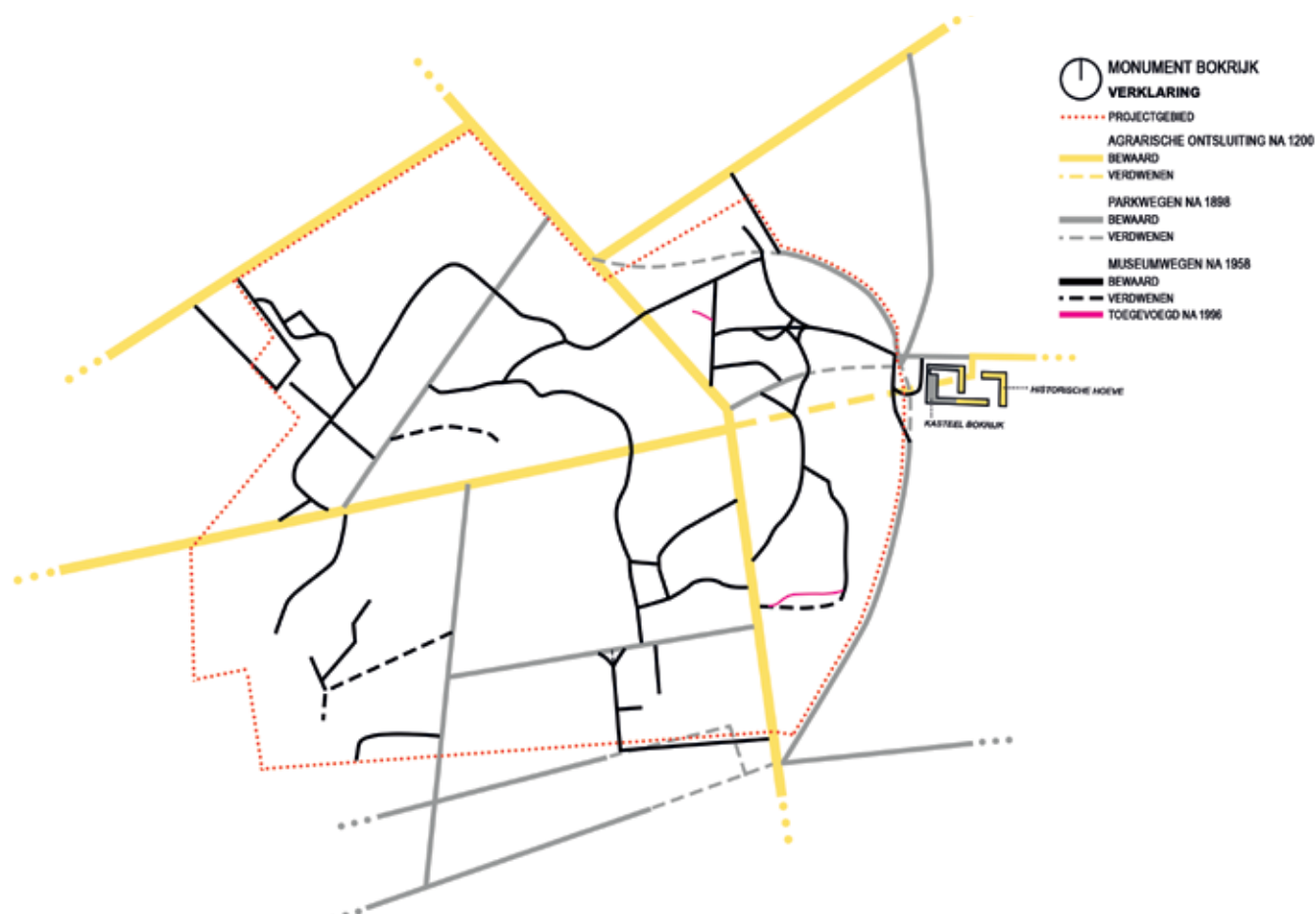
Bij de beoordeling van de integriteit en de authenticiteit van het Openluchtmuseum Bokrijk is dus het integrale karakter ervan doorslaggevend. Door de combinatie van de stedenbouwkundige opbouw, de samenstelling van clusters, de gebouwen op zich en het huisraad en alaam, is dr. Jozef Weyns erin geslaagd om een beeld te geven van de Vlaamse bouwgeschiedenis en bouwtechniek. Hij slaagt er ook in om een realistische weergave te brengen van de levenswijze van de bevolking in de verschillende onderscheiden regio's van Vlaanderen in de periodes waar de bouwwerken thuishoren.

Hierdoor kan het zijn dat de gebouwen op zich niet authentiek zijn volgens de letter van het woord. Door ze echter samen te voegen met hun huisraad en ze onderling in een bredere stedenbouwkundige context te schakelen, is in het Openluchtmuseum Bokrijk een sociaal-cultureel authentiek beeld verwezenlijkt van de volkse levenswijze uit onze contreien zoals dit in de 17de tot 19de eeuw aanwezig was.

2.4.3. Enkele overwegingen m.b.t. de authenticiteit van het landschap binnen Bokrijk

Het Openluchtmuseum Bokrijk is gebouwd binnen het domein dat onderdeel uitmaakte van een voormalig kasteeldomein en een park in landschappelijke stijl bevatte. De structuur van paden die aanwezig was binnen dit domein is gebruikt als basis voor het bouwen van de drie geografisch gebonden dorpen van het Openluchtmuseum.

Bij de evaluatie van de integriteit en authenticiteit moet dus mee in overweging genomen worden dat het landschap zelf sterke wijzigingen heeft ondergaan.

Figuur 16. Wegenstructuur agrarisch park museum, [Schema Ars Horti]

In figuur 15 wordt een overzicht gegeven van de wegen en paden binnen het Openluchtmuseum, hun ontstaansgeschiedenis en of ze vandaag nog aanwezig zijn of niet. De agrarische ontsluitingsstructuren en de parkwegen werden in bepaalde gevallen specifiek geïntegreerd in de structuur van het Openluchtmuseum zelf. Dit geldt meer bepaald voor de dreef vanuit het poortgebouw van Heers tot aan het kerkje van Erpekom en het verlengde hiervan, namelijk de voormalige agrarische ontsluitingsweg die langs het plein van de Kempen leidt. Ook het eerste deel van de dreef die de eerste dwars ter hoogte van het kerkje van Erpekom, en waarlangs meerdere bouwkundige relictten zich bevinden, werd ontegensprekelijk geïntegreerd in de museale aanleg. De oostelijke tak van een tweede secundaire dreef die de eerste dwars en die zich ten zuiden van het plein van Haspengouw situeert, vormt eveneens een belangrijke structurerende ader van het museum waarop de overige museumwegen zich hebben geënt. De overige parkwegen en agrarische ontsluitingsinfrastructuur kan beschouwd worden als deel uitmakende van het onderliggende landschap.

Op de overzichtskaarten per geografische zone in de inventaris werden de erven systematisch aangeduid. Alle bossen en landschapselementen die zich daartussen en errond bevinden, kunnen beschouwd worden als deel uitmakende van het landschap dat reeds aanwezig was voor het ontstaan van het Openluchtmuseum en maken bijgevolg geen deel uit van het monument.

De grachten, poelen, vijvers en waterwegen kunnen beschouwd worden als deel uitmakende van het monument voor zover ze gerelateerd zijn aan de watermolens, de drie pleinen of de erven.

3. INVENTARIS EN DIAGNOSE

3.1. CULTUUR-HISTORISCH LANDSCHAP

3.1.1. Beschrijving van het Openluchtmuseum Bokrijk

Het domein bestaat uit het park in landschappelijke stijl bij het kasteel van Bokrijk, ontstaan uit de oorspronkelijke abdijhoeve; het Openluchtmuseum; het arboretum; het natuurreservaat het Wik ten oosten en een tweede vijvercomplex ten westen; bossen tussen het kasteel en het Wik en tenslotte zones voor sport, spel en recreatie. Het domein bevindt zich te midden van bossen met proefaanplantingen met tal van exotische soorten en uitgestrekte natuurgebieden. Het ligt in de vallei van de Zusterklooster- en de Kapelbeek en is een onderdeel van een hydrografisch landschap, meer bepaald het bosrijk vijvergebied tussen het Kempisch plateau en de Demer. Bijgevolg is het gebied typerend voor Midden-Limburg als landschapstype.

Het domein van Bokrijk heeft een belangrijke esthetische waarde: ten tijde van de bescherming ging de aandacht vooral uit naar het kasteeldomein en het natuurschoon van de omgeving. De bossen, heide, hooi- en weilanden, de vijvers en moerassen gaven het gebied, naast het landschappelijk park met aanhorigheden, een hoge belevingswaarde. De landschapsonderdelen bezitten een bijzondere ecologische waarde. Zowel in het oosten van het domein (het Wik) als in het westen komen landschapsecologisch belangrijke vijvercomplexen voor. Verder zijn het arboretum en de verspreid voorkomende bomen en bomengroepen (al dan niet in bosverband) van botanisch en/of dendrologisch belang.

De grenzen van het oorspronkelijke domein zijn in grote lijnen herkenbaar. Delen van het kasteelpark, enkele bossen, vijvers en graslandpercelen zijn historisch stabiel. Op sommige plaatsen is de aarden wal, die rond het oorspronkelijke domein gelegen was, nog zichtbaar. Deze 13de-eeuwse wal werd gebruikt als verbindingsweg naar de dreef tussen Diepenbeek en Zonhoven en is nog herkenbaar op de scheiding tussen de wandelweg en de kruidentuin. De aarden wal rond het domein werd omstreeks 1550 opgehoogd en is nog te volgen langs de visvijvers op de grens tussen Hasselt en Genk. Bijgevolg heeft het landschap een belangrijke historische waarde.

Fysische geografie

Binnen het domein bestaan de bodems overwegend uit zandgronden, met lokaal een bijmenging van leem. Hier en daar zijn ook bodems zonder profielontwikkeling of met sterk gevlekte/verbrokkelde klei-aanrijkingshorizont aanwezig. De tertiaire afzettingen behoren tot het Lid van Genk en zijn bedekt door quartaire sedimenten: verweringspuin afkomstig van de top van het plateau (10 tot 20 cm rolkeien tot een doorsnede van 10 cm) en Weichsel dekzand van niveo-eolische oorsprong. Het landschap is relatief vlak met een hoogte van circa 30 tot 50 meter +TAW en helt in zuidwestelijke richting af naar de Demer. Het domein bevindt zich op het pediment van Beringen-Diepenbeek, dat een zachthellende strook tussen het Kempisch plateau en de Demervallei vormt.

De Zusterkloosterbeek, een oude vloedgracht, doorkruist het domein van het noordoosten naar het zuidwesten. De Kapelbeek, die in de Zusterkloosterbeek uitmondt, werd tijdens de 19de eeuw gegraven als afvoer van het grachtensysteem en wordt gevoed door verschillende kleine grachtjes. Binnen het domein van Bokrijk komen twee vijvercomplexen voor: het Wik in het oosten en het westelijk vijvercomplex. Beide complexen worden bevoeid door de Zusterkloosterbeek. In totaal gaat het om een 60-tal vijvers. De viskweek voor de provinciale waterlopen vindt niet meer plaats in Bokrijk. Om het gebied optimaal te kunnen ontginnen en bosbouw mogelijk te maken zijn binnen het domein afwateringsgrachten en rabatten aangelegd in of langs de meeste bosbestanden. Deze structuren zorgen voor een diversificatie van de aanwezige fauna en flora: de rabatten zijn vaak begroeid met veenmos (*Sphagnum*) en op de oevers van diverse greppels komt vaak dubbelloof (*Blechnum spicant*) voor. Een deel van deze structuren raakte geleidelijk aan in onbruik.

Naast de bosbestanden en vijvercomplexen zijn de open plekken eveneens bepalend voor het landschap. Binnen de bosbestanden gaat het om kleinschalige open plekken, elders gaat het om hectaren weiland, akkers en gazons nabij het kasteel. De Biologische Waarderingskaart vermeldt de aanwezigheid van populierenaanplanten op de vochtige beekgronden, soortenarm cultuurgrasland, soortenrijk permanent cultuurgrasland met relicten van halfnatuurlijke graslanden en naaldhoutaanplanten met ondergroei van struiken en bomen in het zuiden van het gebied. De weilanden zijn afgeboord met bomenrijen en houtwallen.

Algemeen voorkomende diersoorten binnen het domein zijn onder andere bunzing, wezel en reeën. Ook everzwijnen, vossen, steenmarters en diverse soorten spitsmuizen en vleermuizen komen hier voor. Soorten als dodaars, wintertaling, waterral, buizerd en uilen behoren tot de belangrijke broedvogelsoorten. Enkele soorten als bijvoorbeeld fuut, woudaapje en roerdomp zijn zeldzaam. In de vijvercomplexen worden frequent kikkersoorten, salamanders en gewone pad aangetroffen. Minder algemene soorten zijn onder meer de vinpootsalamander, poelkikker en rugstreeppad. Enkele vlindersoorten van op de Rode Lijst, bijvoorbeeld bont dikkopje, bruin blauwtje en groentje, werden waargenomen binnen het domein.

Kasteel en park

Het kasteel van Bokrijk is een landhuis in neorenaissancestijl, gebouwd in 1898 met resten van de vierkantshoeve ten oosten ervan die uit de eerste helft van de 18de eeuw dateerde. Het kasteel bevindt zich in een park ten oosten van het Openluchtmuseum, centraal in het domein Bokrijk. De voormalige hoevegebouwen zijn rond een vierkante, deels gekasseide binnenplaats geschikt. Aan de zuidelijke zijde van de binnenplaats liggen de stallen, bestaande uit negen traveeën en één bouwlaag onder een zadeldak van mechanische pannen. Het bakstenen gebouw heeft een kalkstenen hoekband tussen de vierde en vijfde travee en muurankers van gesmeed ijzer. De rechthoekige deuren en kleine vensters hebben een kalkstenen omlijsting. Ten noorden zijn het wagenhuis en stallingen van acht traveeën onder een zadeldak van mechanische pannen met recente dakkapellen gesitueerd. Dit bakstenen gebouw met twee rondboogpoorten heeft een kalk- en mergelstenen hoekband tussen de vierde en vijfde travee. De rechthoekige muuropeningen hebben een kalkstenen omlijsting. Aan de oostelijke zijde zijn nog resten van de voormalige dubbele dwarsschuur aanwezig. Enkel de westelijke gevel behield zijn oorspronkelijk uitzicht. De hoekbanden van dit bakstenen gebouw bestaan uit kalk- en mergelsteen. De kalkstenen rondboogpoorten zijn verankerd, met op regelmatige afstanden geplaatste nekblokken en een ontlastingsboog van een platte laag, een rollaag en opnieuw een platte laag.

Het park in landschappelijke stijl, met een oppervlakte van 38 hectare, ligt ten westen van het kasteel (gedeeltelijk in het Openluchtmuseum) en bestaat uit uitgestrekte, glooiende grasvelden met solitaire, bomengroepen en lange dreven van onder andere gewone Douglasspar (*Pseudotsuga menziesii*). Het park zou zijn getekend door landschapsarchitect Jan Hubert Creten (Hasselt, 1830-1910), telg uit een familie van tuiniers die in de streek Alken-Hasselt-Sint-Truiden werkzaam was. Een recente vijvertuin werd aangelegd vertrekkend van een bestaande waterpartij, grenzend aan de kruidentuin van het Openluchtmuseum, aan de rand van het park, ten westen van de laan van het kasteel naar het arboretum. Een fraai laantje van leilinden (*Tilia*) loopt van het kasteel naar het Openluchtmuseum. De tegenoverstaande bomen zijn verbonden door dwars groeiende takken als guirlandes.

Binnen het park komen volgende soorten voor: Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), atlasceder (*Cedrus atlantica*), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*), Krimlinde (*Tilia europaea* (x) 'Euchlora'), witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), reuzenlevensboom (*Thuja plicata*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), tamme kastanje (*Castanea sativa*) en treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Pendula'). Exotische bomen werden aangeplant als solitaire of in groepjes van drie, vijf of zeven exemplaren. De waterpartij, voorzien door Creten, werd pas na de afwerking van het kasteel gegraven.

De voormalige moestuin, 1 hectare groot, werd heringericht met materialen uit de staalkaart van de betonindustrie. De monumentale fruitmuren van baksteen met een afschuining als randafwerking bleven op de noord- en oostzijde behouden. Het hek is van industriële makelij.

Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk

Het Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk, gesitueerd tussen het kasteel en het westelijke vijvercomplex, herbergt een unieke verzameling van gebouwen met huisraad en alaam, afkomstig uit verschillende regio's van Vlaanderen en in het museum gegroepeerd volgens drie landschapstypes: het arme heidelandschap (Kempen), het vruchtbare heuvellandschap (Haspengouw en Brabant) en het vruchtbare laagland (Oost- en West-Vlaanderen). In het museumgedeelte van de Kempen werd een museumdorp gebouwd: het dorpsplein vormt de kern van dit deel. Eén van de typische aanlegvormen van de Kempense dorpen, de driehoek, werd op het museumterrein uitgezet. Typerende gebouwen gegroepeerd rond het dorpsplein zijn onder andere woon(stal)huizen en langgevelhoeven, stallen, schuren, molens, een herberg, kerk en pastorie. Voor het Haspengouws museumgedeelte werd een museumnederzetting ontworpen, een kopie van het dorpje Ulbeek in het midden van de 19de eeuw.

De bebouwing is geconcentreerd rond een klein dorpspleintje met twee poelen en lindebomen (*Tilia*). Onder andere woonhuizen en vierkantshoeven, stallen, schuren, een tolhuis, kapellen, een kerk, een schooltje en een brouwerij kenmerken dit museumgedeelte. Het Oost- en West-Vlaamse gedeelte omvat een staalkaart van de woonvormen in de verschillende cultuurlandschappen uit dit landsdeel, met een reeks boerderijen in plaats van een aangelegde nederzetting. Hier en daar zijn in het Openluchtmuseum bij de landelijke constructies tuintjes naar oude voorbeelden aangelegd.

Arboretum en bossen

Het arboretum is ongeveer 20 hectare groot en ligt op het Koeibos, een waterrijk perceel. Het is grotendeels thematisch ingedeeld en heeft ook vaste planten met oog voor de aangename wandeling. Het bezit onder andere collecties van hulst, magnolia en rododendron. Andere geprefereerde soorten zijn bamboe en hortensia.

In het arboretum worden volgende boomsoorten aangetroffen: vederesdoorn (*Acer negundo* var. *californicum*) met stamomtrek van 2,56 meter, esdoorn (*Acer x zoeschense*) met stamomtrek van 1,70 meter, els (*Alnus x spaethii*) met stamomtrek van 1,98 meter, cedrela (*Toona sinensis*) met stamomtrek van 1,40 meter, Oosterse beuk (*Fagus orientalis*) met stamomtrek van 1,40 meter, kwartjesbeuk (*Fagus sylvatica* 'Rotundifolia'), maackia (*Maackia amurensis*) met stamomtrek van 1,70 meter, variëteit van maackia (*Maackia amurensis* var. *buergeri*) met stamomtrek van 1,60 meter, Japanse rode den (*Pinus densiflora*) met stamomtrek van 1,30 meter, *Pinus densiflora* 'Umbraculifera' met stamomtrek van 0,77 meter, Bosnische den (*Pinus leucodermis*) met stamomtrek van 1,62 meter, Amerikaanse witte den (*Pinus monticola*) met stamomtrek van 1,20 meter, Mantsjoerijse linde (*Tilia mandshurica*) met stamomtrek van 3,69 meter en *Torreya* (*Torreya nucifera*) met stamomtrek van 0,80 meter (opname in 1999).

In de bossen zijn volgende soorten terug te vinden: moeraseik (*Quercus palustris*), tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*), sikkelpalme (*Cryptomeria japonica*) en talrijke dennen- en sparrensoorten (*Pinus* en *Picea*). Omwille van de dominantie van naaldhout vormen de bospercelen een typisch Kempens bos. De Biologische Waarderingskaart vermeldt de aanwezigheid van eiken-berkenbos en bospercelen met gemengd loofhout en naaldhout. Een deel van het aanwezige bos werd reeds afgebeeld op de Ferrariskaart. Bijgevolg gaat het grotendeels om historisch stabiel bos. De uitzonderlijke variatie in bosbouw is het resultaat van een lange traditie van het verzamelen en kweken van bijzondere soorten. Het domein kende twee bebossingsperioden: de eerste vond plaats omstreeks 1900, de tweede na de Tweede Wereldoorlog.

Grote delen van het domein worden doorsneden door dreven. De meeste dreven bevinden zich in bosverband. Enkele merkwaardige dreven zijn de dreef tussen het kasteel en het arboretum, de Douglasdreven in de bossen bij het kasteel en de beukendreef nabij het Wik.

Natuureservaat het Wik

Het natuureservaat het Wik bevindt zich in het oosten van het domein van Bokrijk. De kern van dit vijver- en bosgebied wordt gevormd door negentien vijvers, aangelegd voor viskweek of ontstaan door ijzerertswinning. De Zusterkloosterbeek voorziet de vijvers van water via een systeem van grachten, sloten, sluizen en overlopen. Twee belangrijke brongebieden in de buurt zorgen eveneens voor de watervoorziening. Het typerende open moeras- en vijverlandschap met bijhorende fauna en flora verdween ten gevolge van de intensievere viskweek en moest plaats maken voor vijvers die steeds verder verlandden en verbosten. Vanaf de jaren 1980 werd de verbossing geleidelijk aan aangepakt. Na de overdracht van het beheer aan Natuurpunt vzw in 1994 kwam geleidelijk een einde aan de viskweek en kregen de vijvers hun open karakter terug. De roerdomp is een jaarlijkse broedvogel in het gebied. Andere soorten zijn woudaapje, porseleinhoen, waterral, boomvalk en ijsvogel. De visarend vindt in het Wik een ideale pleisterplaats. Jaarlijks broeden in dit gebied ongeveer 80 vogelsoorten.

Kanalisisatie

In de achttiende eeuw werd de hydrologie bijgestuurd met kanalisatie van de beeklopen en de aanleg van enkele omleidinggrachten. De topografische kaart van België (Philippe Vandermaelen, 1846-1854) geeft de rechttrekking weer en slechts twee by-passen. De Primitieve Kadasterkaart (landmeter Reynders, 1813, herzien in 1842, sectie G, Boukrick, vijfde blad, 1/2500) geeft drie bypassen weer. Een bypass op linkeroever voorzag de hoeve van stromend water, stroomafwaarts op rechteroever werd de voedgracht aangelegd om enerzijds vloeivelden te irrigeren en anderzijds om de uitgeveende poelen van basis kwelwater te voorzien. Dit voorkwam verzuring en bevorderde de viskweek. Stroomafwaarts mondt de overloop uit in de beek. De Strypbeek op linkeroever werd rechtgetrokken. Om het gebied optimaal te kunnen ontginnen en bosbouw mogelijk te maken zijn binnen het domein bosbestanden op rabatten aangelegd.

3.1.2. Fauna

Deze structuren zorgen voor een diversificatie van de aanwezige fauna en flora: de rabatten zijn vaak begroeid met veenmos (Sphagnum) en op de oevers van diverse greppels komt vaak dubbelloof (Blechnum spicant) voor. Een deel van deze structuren raakte geleidelijk aan in onbruik.

Figuur 17. Planmatige inventaris van het cultuur-historisch landschap, [Schema Ars Horti]

3.2. BOUWKUNDIGE EN LANDSCHAPPELIJKE INVENTARIS EN DIAGNOSE

3.2.1. Opvatting van de inventaris

In functie van het beheersplan werd een inventaris opgemaakt van het aanwezige bouwkundige en landschappelijke erfgoed in het Openluchtmuseum te Bokrijk. Hierbij werd elk object afzonderlijk bekeken, binnen zijn context. Het doel van de inventaris is om een overzicht te geven van de aanwezige elementen binnen het Openluchtmuseum te Bokrijk en de waardering van de verschillende elementen binnen het geheel van het museum te kunnen inschatten. Er werd hierbij gekeken naar de relict en hun cluster en daarnaast werden per zone ook belangrijke stedenbouwkundige en landschappelijke elementen geïnventariseerd.

In functie van het beheersplan is de inventaris ook van belang om duidelijk te maken welke waarde de objecten hebben, op welke wijze omgegaan moet worden met de elementen en hoe deze elementen onderhouden dienen te worden zodat de erfgoedwaarde van zowel het object als het geheel wordt versterkt en de beleving van de museumbezoekers voor de volgende decennia gemaximaliseerd wordt.

3.2.2. Inhoud van de inventaris en diagnose

De inventaris en diagnose van de onroerende goederen werd binnen onderhavig beheersplan mee vervat in aparte bundels per geografische zone, zoals ook beschreven in 1.6.5.

3.2.3. Diagnose van de brandveiligheid in het Openluchtmuseum Bokrijk

De gebouwen in het Openluchtmuseum Bokrijk zijn door hun materiaalgebruik zeer gevoelig aan brand. Zo brandde op woensdag 30 april 2014 de hoeve uit Kwalaak nog volledig af. De brand werd hier visueel opgemerkt en gemeld aan de brandweer, maar bij aankomst van de brandweer stond de hoeve al volledig in lichterlaaie. In functie van verbetering van de brandveiligheid en de interventiemogelijkheden van de brandweer dient nagedacht te worden over het verbeteren van de brandveiligheid binnen het Openluchtmuseum Bokrijk.

Standaard wordt de laatste jaren bij restauratiewerken aan het erfgoedpatrimonium (in overleg met het agentschap Onroerend erfgoed) voorzien in de nodige detectiepunten. Deze punten zijn gekoppeld aan een individuele centrale met buitensirene, melding en doorschakeling naar binnenlijnen en naar de brandweer. Bokrijk staat hiervoor in rechtstreeks contact met de brandweer van Genk en bezit voor alle bestaande detectiesystemen momenteel een rechtstreekse doorschakeling naar de brandweercentrale. Dit systeem heeft een grote impact op de gebouwen zelf, door de aanwezigheid van een individuele brandcentrale per gebouw. Dit maakt ook het onderhoud ervan complex en duur.

In de toekomst worden per gebouw nieuwe kleine individuele 'deel'-centrales voorzien die met een transformer via netwerk worden gekoppeld aan een centraal beheersysteem. Op die manier dienen per gebouw geen volwaardige centrales te worden voorzien. Om de veelheid aan centrales te uniformeren en ze te kunnen koppelen aan een centraal beheersysteem om alle gebouwen centraal te kunnen monitoren en de individuele centrales te kunnen vereenvoudigen, worden alle systemen voor de brandveiligheid maximaal uniform en compatibel met elkaar voorzien. Zo wordt vermeden dat elk gebouw een volledig onafhankelijke volwaardige centrale nodig heeft.

3.2.4. De waterwegen

Beschrijving en diagnose

In functie van viskweek werden de weyers in cascade geplaatst en gevoed met oppervlaktewater. Hiervoor werd al in de achttiende eeuw oppervlaktewater via een by-pass (vloedgracht) noordelijk door het domein geleid. De beek vloeit het terrein binnen op ca (+44 TAW) en mondt buiten het domein uit in een wijer (+40 TAW), de vloedgracht mondt uit in een lager gelegen wijer (+42,4 TAW). Ook de graslanden met rabatprofielen werden via de vloedgracht bemest. In de toen algemeen nattere omstandigheden had dit een verdrogend effect op het dal van de zusterkloosterbeek waardoor ook dalflanken verder in cultuur konden gebracht worden. Het debiet van de beek was medio twintigste eeuw nog voldoende om spaarvijvers te vullen en reserve op te bouwen om de watermolens periodiek maalvaardig te maken. Door verdere verdroging van het landschap door verstedelijking in de tweede helft van de twintigste eeuw is het debiet dermate verminderd dat de molens niet meer maalvaardig zijn. De oostelijk drie spaarvijvers bestaande uit 1138 m², 965 m², 2306 m² (4409 m² op +43 TAW) en westelijke spaarvijver (406 m² op +42 TAW) hebben bij verminderd debiet een te klein volume om zich dagelijks, buiten de bezoekerssuren, te vullen. Beide vijvers zijn verslibd, maar hebben een rijke vegetatie aan waterplantsoorten. Respectievelijk Mannagras (*Glyceria fluitans*) en ruigte op slib bij de oostelijke spaarvijvers van Olieslagmolen Ellikom en ondergedoken waterplanten bij de watermolen van Lummen.

Erfgoedwaarden

Het verhogen van het beekdebiet is wenselijk voor de natuurwaarde van het domein, zowel als voor de belevingswaarde, maar ook de hogergelegen wijers hebben baat bij voldoende wateraanvoer. Een evenwichtige verdeling van het oppervlaktewater voor zowel beek als gracht kan daarbij in overweging genomen worden. Op die manier kunnen ook de molens voldoende water krijgen om minstens de draaiing van het rad aan te sturen, voor een volledige maalvaardigheid zal dit wellicht in de meeste dagsituaties onvoldoende blijven. Een verhoogd beekdebiet gaat de watermolens beter kaderen in dit globaal monumentenlandschap en de beken beter visualiseren in het landschap zelf. Voor de detailuitwerking wordt de waterhuishouding stroomopwaarts en stroomafwaarts best nog eens in detail in kaart gebracht. Het integraal waterbeleid dient daarbij meegenomen in het onderzoek.

Het gebied is dooraderd met een grachtenstelsel. In het fijnmazig grachtenstelsel zijn de gekanaliseerde beken nauwelijks te onderscheiden. Het landschappelijk inzicht van het gebied zal vergroten wanneer de onderlinge verschillen tussen de kunstmatige grachten en meanderende beken vergroot. Een aantal beeksegmenten vertonen momenteel een gekanaliseerd profiel.

Verantwoording

Vergroten van watervolume door herverdeling, het ruimen van het slib en het vergroten van de dimensies van de spaarvijver kunnen de verdroging gedeeltelijk opvangen. De draai- en maalvaardigheid van de watermolens zal hier baat bij hebben.

3.3. OPDELING IN ZONES, CLUSTERS EN ONROERENDE OBJECTEN

3.3.1. Objecten en hun geografische context

Het projectgebied omvat een collectie van 119 bouwwerken of 132 waardevolle onroerende objecten die verdeeld zijn over drie verschillende geografische hoofdzones. De onderverdeling is gerelateerd aan verschillende geografisch gebonden landschapstypes: heidelandschap (Kempen), heuvellandschap (Haspengouw, Maasland en Brabant) en laagland (Oost- en West-Vlaanderen). De waardevolle onroerende objecten omvatten verschillende types en soorten gebouwen en variëren in hun historisch materiaalgebruik en functie. Zoals in de historische nota reeds vermeld, werd deze opdeling bij de opbouw van het Openluchtmuseum Bokrijk volkskundig en stedenbouwkundig onderbouwd. Ze werd gemaakt om een dorps- en stadsleven uit de 17de tot 19de eeuw beter over te brengen naar de museumbezoeker.

Deze opdeling volgens geografische zone biedt daardoor een stedenbouwkundige en architecturale meerwaarde. Zo zijn de stedenbouwkundige typerende indeling van dorpen en gehuchten af te lezen binnen het Openluchtmuseum. In de Kempen zorgt een typerend driehoekig dorpsplein voor deze onderliggende structurerende basis. De oude, typisch Frankische nederzettingen zijn immers ontstaan vanuit een driehoekig plein waar vermoedelijk aan elke hoek een hoeve aanwezig was. Op dit driehoekig veld was vaak een lindeboom aanwezig. Voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld Berlaar en Grobbendonk in Antwerpen en Oostham en Heppen in Limburg. Anders dan de Kempen werd in Haspengouw het dorp Ulbeek in 1845 als reëel voorbeeld genomen voor de stedenbouwkundige inplanting in Bokrijk. In O. en W. Vlaanderen werden de gebouwen eerder op een “vrije” manier ingeplant zoals dat in Vlaanderen ook vaak wel het geval is. Er is nog wel een centraal plein aanwezig dat tegelijk een bindend element moest vormen en ook als evenementenweide gebruikt zou kunnen worden.

Bij deze indeling van het Openluchtmuseum is getracht om de landschappelijke kenmerken van de verschillende geografische zones door de opstelling en landschappelijke aankleding naar voor te brengen. Zo werd het vruchtbare laagland doelbewust nabij de vijvers geplaatst daar deze een referentie konden betekenen naar de nabijgelegen Noordzee met het bijhorende weidse zicht. Het vruchtbare Haspengouw met zijn boomgaarden had dan weer veel ruimte nodig en kwam ten zuiden van het bos terecht waar nog veel ruimte was. De Kempen werd voorzien in een gedeelte van het aanwezige bos.

Figuur 18. Kelderruimte uit het Hooghuis, typerend voor de Kempen.

Figuur 19. Het dorpsplein (ook wel 'dries' genaamd) uit Haspengouw, is gebaseerd op de dries van Ulbeek

Ook tussen de gebouwen van de drie zones zelf zijn er significante architecturale verschillen zichtbaar. Enkele van de verschillen tussen woonhuizen/boerderijen die gelegen zijn in Haspengouw en deze uit de Kempen zijn bijvoorbeeld:

1. Een woonhuis in Haspengouw heeft een 'nere' (inkomhal) daar waar je in de Kempen 'met de deur in huis valt'.
2. De daken van boerderijen uit de Kempen beschikken veelal over een afhang waardoor ze meestal driebeukig zijn. Dit in tegenstelling tot in Haspengouw waar de daken bijgevolg ook hoger gebouwd werden.
3. Het houten vakwerk in Haspengouw blijft zichtbaar tussen het leem- en vitswerk, in tegenstelling tot in de Kempen waar het mee witgekalkt wordt of bijkomend overstreken wordt met leem.
4. In de Kempen zijn kelders veel voorkomend, daar waar in de overige streken deze eerder uitzonderlijk voorkomen. Als kelders dan toch voorkomen, zijn deze maximaal half verdiepte ruimtes.

De combinatie van stedenbouwkundige organisatie, landschappelijke inbedding, inplanting van de gebouwen en de bouwkundige verschillen tonen de typische eigenheid van elke streek, de gebouwen-, opbrengst- en leefcultuur en de manier waarop deze zich hebben ontwikkeld in de aanwezige geografische regio's van Vlaanderen. Zij zijn doorheen de geschiedenis onder meer het gevolg van een verschil in ondergrond en zorgden mee voor een typerende wooncultuur. De opdeling en plaatsing binnen elke geografische zone, gaat dus verder dan het sorteren van de gebouwen, maar zorgt ook voor een meerwaarde voor het museum door de verscheidenheid in stedenbouwkundige structuur, architectuur, gebruik en landschap. De landschappelijke inbedding betekent daarbij o.a. t.o.v. andere openluchtmusea een belangrijke meerwaarde van het museum Bokrijk.

3.3.2. Samenvoegen van onroerende goederen tot clusters

Binnen het Openluchtmuseum van Bokrijk werden deze gebouwen in veel gevallen tot clusters samengesteld om zo volkskundig en stedenbouwkundig een realistische nederzetting te kunnen bekomen en ook de educatieve functie van het museum waar te maken voor de bezoeker. De activiteiten kunnen effectief inspelen op de gebouwen binnen elke zone en zo gerelateerd worden aan de gebouwen en de leefcultuur.

In de bundels in bijlage wordt elk van deze onroerende objecten apart beschreven. Hierbij hebben we zowel rekening gehouden met de opdeling in zones als met objecten die samengevoegd zijn tot clusters. Daarnaast wordt ook gekeken naar de meerwaarde die wordt gecreëerd door de clustervorming. De objecten zoals grachten, moestuinen, poorten, waterpompen,... die mee zijn overgenomen uit de historische context of werden toegevoegd om een geheel te creëren dat de historische leefomstandigheden op een realistische wijze weergeeft, worden hier ook in besproken.

3.4. FAUNA EN FLORA IN HET OPENLUCHTMUSEUM

3.4.1. De beplanting van het Openluchtmuseum

Door de Dienst Infrastructuur van Bokrijk wordt een lijst met planten bijgehouden die in functie van het Openluchtmuseum aangeplant en onderhouden worden. Deze beplantingen zijn in het verleden aangebracht om de verschillende erven ook aan de hand van de beplanting op een geografische en volkskundig verantwoorde wijze te presenteren aan de bezoeker. Deze dienst blijft tevens zoeken naar historische soorten om deze binnen Bokrijk aan te planten indien dit verantwoord is binnen het historisch referentiekader.

De aanwezige inventaris omvat alle erfgebonden beplanting met uitzondering van hagen, bomen en knollen en bollen. In de geografisch gebonden inventarisbundels worden deze beplantingen per erf opgelijst. De hagen en bomen worden grafisch geïdentificeerd en benoemd.

3.4.2. Nutsbeplantingen aan gevels

In het Openluchtmuseum Bokrijk zijn er tegen veel van de gevels van de gebouwen geleide planten aanwezig die een authenticiteits- en belevingswaarde toevoegen aan het monument. Dit zijn bijvoorbeeld druivelaars, rozen, leifruit of wisteria. De beplantingen rondom gevels zijn meestal functioneel, druivelaars (zuidelijke gevels), leifruit werd geplant voor de voedingswaarde en rozen voor de bloemen in functie van religieuze feesten en processies. Wisteria komt enkel voor bij gebouwen die rijkdom uitstralen, daar dit van oorsprong een oosterse plant is.

Ook andere planten die veelal in de nabijheid van gebouwen geplaatst werden, zijn functioneel toegepast. Zo is er bij veel gebouwen een lijnvormig plantsoen langsheen de gebouwen aanwezig. Bijvoorbeeld hortensia's werden aan de oostelijke gevels geplaatst (soms ook westelijk), dit om de storende druiplijn onder het dak weg te werken. Daarnaast worden hier ook kruiden (bvb salie), syringe, rozen, ... geplaatst. Ook hier werden de bloemen gebruikt in een processie, kruiden werden op hun beurt dan weer gebruikt voor medicijnen.

Figuur 20. Gevelbeplanting aan de Pastorie uit Schriek, deze wisteria toont de rijkdom van het gebouw.

Figuur 21. De beplantingen aan de gevel ter hoogte van de druip met een druivelaar tegen de gevel. Dit aan de Kilberhoeve uit Meeuwen.

3.4.3. Mossen, levermossen en korstmossen op daken en muren

In Bokrijk komen op de daken, die opgebouwd zijn uit stro of riet, bepaalde mossen, levermossen en korstmossen voor die slechts uitzonderlijk voorkomen in België. Strooien en rieten daken kunnen we beschouwen als humusrijke bodems die door hun helling en expositie ten opzichte van de zon een zeer speciaal microklimaat vertonen. Afhankelijk van hun oriëntatie hebben de dakvlakken een andere vochtigheidsgraad, waardoor elk dakvlak een ander microklimaat heeft dat afhankelijk hiervan geschikt is voor bepaalde mossen. Bij een onderzoek uitgevoerd op 3 maart 1991 werd vastgesteld dat op deze daken soms zeer zeldzame mossen voorkwamen. Eén mos (*Leptodontium gemmascens*) werd zelfs voor de eerste maal in België waargenomen. Bij gesprekken met de Dienst Infrastructuur van Bokrijk werd ook melding gemaakt van zeldzame varens op de daken.

3.4.4. Fauna in het Openluchtmuseum

Het Openluchtmuseum is ook een thuis voor veel dieren zoals zwaluwen, vleermuizen, uilen, reeën, enz. In het kader van het monumentenbeheersplan wordt op vraag van het Agentschap Natuur en Bos, hier verder op ingegaan. Er werd bovendien ook advies ontvangen van dhr. Jeroen Schols, AVES Deskundige van het Agentschap Natuur en Bos.

3.4.5. Vleermuizen in zolders en kelders

Voor vleermuizen is het Openluchtmuseum van Bokrijk een unieke locatie. Het museum is gelegen in een half-natuurlijk landschap waar de fauna en flora veel kansen tot ontwikkeling krijgen en waar de gebouwen die er aanwezig zijn relatief makkelijk toegankelijk zijn voor de vleermuizen.

Bij onderzoek in 2015 naar de aanwezigheid van vleermuizen werden zowel de dwergvleermuis, grootoorvleermuis en de rosse vleermuis aangetroffen in Bokrijk.

Een studie uit 2000 heeft vleermuizen (voornamelijk de dwergvleermuis) vastgesteld in de Pastorij uit Schriek, de hoeve uit Oevel, het Teutenhuis (ook de grotere Laatvlieger) en in de Kilberhoeve. Zonder dat hiermee gezegd wordt dat vleermuizen ook niet elders aanwezig kunnen zijn. Meestal worden ze uiteraard teruggevonden op zolders, onder de daken (het meeste nog onder de snel opwarmende leiendaken) en op dakluiken.

3.4.6. Vogels en gebouwen

Net als voor vleermuizen is het Openluchtmuseum van Bokrijk ook voor roofvogels, ijsvogels, de kleine bonte specht en voor zwaluwen een unieke locatie door de combinatie van het landschap en de specifieke gebouwen. Op meerdere plaatsen werden deze dieren reeds aangetroffen in of aan de gebouwen. Cf. het bos- en landschapsbeheersplan werden in het Openluchtmuseum de boerenzwaluw (broedend) vastgesteld in de hoeve van het Duifhuis uit Sint-Truiden, een boomvalk in Haspengouw en de kleine Bonte specht nabij de Kapel uit Westmeerbeek. In de gebouwen zelf stelde ANB in 2015 broedplaatsen van de gierzwaluw, de huiszwaluw, de boerenzwaluw en de huismus vast.

3.4.7. De grote modderkruiper in grachten en andere waterpartijen

Bij het advies van het Agentschap Natuur en Bos werd melding gemaakt van de mogelijke aanwezigheid van de grote modderkruiper in grachten en andere waterpartijen van het Openluchtmuseum te Bokrijk. De laatste waarneming van de grote modderkruiper in Bokrijk is afkomstig uit het Wik in 1999. De soort wordt voornamelijk waargenomen in traagstromend tot stilstaand water en in overstromingsgebieden. Doordat hij een verscholen leven leidt, is deze soort niet altijd makkelijk waar te nemen. De voortplanting gebeurt over het algemeen van april tot juni.

De grote modderkruiper is gevoelig voor vermessing en voor het intensief opkuisen van beken en poelen. In die zin is aandacht hier zeker vereist. In Nederland heeft de soort de status "bedreigd". Ook in België wordt die status bevestigd hoewel er over de populaties van deze vissoort relatief weinig bekend is.

3.4.8. Solitaire bijen en vlinders

Bij het advies van het Agentschap Natuur en Bos werd gemeld dat momenteel meerdere zuid georiënteerde gevels van gebouwen zeer interessant zijn voor solitaire bijen (voortplanting) en vlinders (overwinteren). Deze insecten maken gebruik van spleten en gaten in het gebouw. Solitaire bijen zijn niet gevaarlijk en steken niet. Ze zijn een zeer belangrijke bestuiver van allerlei fruit- en groenterassen.

3.4.9. Andere wilde dieren in Bokrijk

Daarnaast zijn ook andere dieren aanwezig in Bokrijk die een impact kunnen hebben op de geplande restauratiewerken. Tijdens de inventarisatiesessies door Studio Roma werden nog andere wilde dieren aangetroffen. Zo werden onder meer reeën, konijnen, een marter en een bonte specht aangetroffen.

De aanwezigheid van dieren kan soms ook zorgen voor schade aan de gebouwen, wat zoveel mogelijk vermeden moet worden. Zo is bijvoorbeeld het bestand van de everzwijnenpopulatie te groot waardoor er in het voorjaar van 2016 beslist werd om een aantal dieren te schieten om de populatie in te perken en zo de gebouwen en het landschap te vrijwaren.

3.4.10. Levend erfgoed in het Openluchtmuseum

In het kader van de historische functie van de gebouwen die aanwezig zijn in Bokrijk worden ook historische dierenrassen typerend voor elke regio, zoals boerenpaarden, ezels, schapen, varkens en ossen gehouden in het Openluchtmuseum Bokrijk. Deze dieren helpen mee de volkskundige waarde van het geheel van het Openluchtmuseum te versterken.

Figuur 22. Schapenherder met kudde schapen en herdershond in het Openluchtmuseum Bokrijk

Figuur 23. Zeug in een zeide nabij het Duifhuis uit Sint-Truiden

3.5. CULTUURGOEDEREN: HET HUISRAAD EN HET ALAAM VAN HET OPENLUCHTMUSEUM BOKRIJK

Binnen het Openluchtmuseum Bokrijk komen zeer veel elementen in aanmerking om als Cultuurgood te worden erkend. De reden hiervoor is dat veel van de gebouwen samen met hun huisraad en alaam overgekomen zijn naar Bokrijk en dat dit huisraad en alaam mee onderdeel uitmaakt van de bescherming, zoals het beschermingsbesluit ook letterlijk vermeldt. Door de omvang van de elementen die hiervoor in aanmerking komen, zijn binnen het huidige beheersplan in overleg met de Directie echter slechts enkele elementen hiervan opgenomen om erkend te worden als Cultuurgood. Het betreft vijf roerende voorwerpen in de kerk van Erpekom. Dit komt mede doordat ook binnen Bokrijk onderzoek aan de gang is naar de herkomst van alle huisraad en alaam, wat door de omvang een (zeer) langdurige operatie is. Binnen het kader van het meerjarenpremieovereenkomst wordt voorzien om bij de restauratie van de gebouwen systematisch dit onderzoek parallel aan de restauraties te laten verlopen. De gegevens over huisraad en alaam zijn beschikbaar in een databank (Adlib) van de Museumdienst van Bokrijk, maar moeten object per object nagekeken worden met ander archiefmateriaal en met de objecten zelf.

De collectiebeheerder van het Openluchtmuseum Bokrijk, dhr. Raf Schepers, heeft in het kader van de opmaak van dit beheersplan een overzicht gegeven van de museumgebouwen, waarvan de herkomst van de objecten reeds onderzocht werd. Hierbij wordt dit overzicht hieronder weergegeven met de focus op de voorwerpen waarover zekerheid bestaat dat ze zijn meegekomen uit de originele inboedel van de gebouwen. Dit overzicht wordt voornamelijk ten titel van inlichting en/of een soort status questionis meegegeven. Het is niet de bedoeling binnen dit beheersplan deze voorwerpen te gaan beschouwen of voor te dragen als Cultuurgood. Bij een latere herwerking van het beheersplan kan hier wel specifiek aandacht aan besteed worden.

- Woonhuis uit Kortessem: een ingekaderd gedicht en de foto van Jan Claesen zijn afkomstig van de laatste bewoner, dhr. Jan Claesen.
- Kilbershoeve Meeuwen: Een hele reeks huisraad meegekomen met de woning, waarvan enkele elementen in het geklimatiseerde depot bewaard worden.
- Smidse Neeroeteren: volledige collectie gereedschap is meegekomen met de smidse.
- Hooghuis Tessenderlo: geen objecten meegekomen uit het oorspronkelijk interieur.
- Woonstalhuis Oevel: geen objecten meegekomen uit het oorspronkelijk interieur.
- Kerkje Erpekom: vier beelden (of beeldengroepen) maakten deel uit van het oorspronkelijk interieur, samen met een paneel met een deel van de originele muurschildering

Verdere gegevens zijn nodig om binnen de regelgeving van het onroerendergoedbesluit erkend te worden als 'Cultuurgood'. Binnen het kader van dit beheersplan worden vijf roerende goederen wel voorgedragen om als 'Cultuurgood' erkend te worden:

- 01: Muurschildering op paneel met beeltenis van Sint-Hubertus in de Kerk uit Erpekom (nr. 27)
- 02: B.1959.01017 - "Virgin and Child Trampling a Monster" van de Meester van Elsloo
- 03: B.1959.01043 - Sint-Hubertusbeeld van Jan van Steffeswert (1510)
- 04: B.1959.01016 - Sint-Anna-ten-Drieën
- 05: B.1959.01018, B.1959.01022, B.1959.01023 - Calvarie-groep (Christus aan het kruis, Maria, Johannes) (1540)

Voor een verdere beschrijving en onderzoek voor de erkenning als Cultuurgood binnen het kader van dit beheersplan, wordt verwezen naar bijlage 06.

4. ERFGOEDWAARDE

4.1. BESCHERMING EN REGELGEVING

4.1.1. Erfgoedwaarden volgens het beschermingsbesluit en beschermingsdossier van het 'Openluchtmuseum Bokrijk'

Binnen het beheersplan wordt, zoals beschreven in het erfgoedbesluit, een beschrijving gemaakt van de erfgoedwaarde van het Openluchtmuseum te Bokrijk. De basis hiervoor vormt het beschermingsbesluit en de motivering daartoe. De drie geografische regio's uit het Openluchtmuseum te Bokrijk zijn samen beschermd als monument bij het Ministerieel Besluit van 7 september 1996 omwille van zijn volkskundige waarde, dit besluit vermeldt dat het beschermd is;

"[...] omwille van het algemeen belang gevormd door volkskundige waarde als een unieke verzameling van gebouwen met huisraad en alaan, herkomstig uit verschillende regio's van Vlaanderen en in het Museum gegroepeerd volgens drie landschapstypes: heidelandschap (Kempen), heuvellandschap (Haspengouw en Brabant) en laagland (Oost- en West-Vlaanderen) [...]"

Een nadere beschrijving van de erfgoedwaarde is vermeld in het bijhorende beschermingsdossier. Naast de volkskundige waarde die vermeld wordt in het besluit wordt ook de socio-culturele en wetenschappelijke waarde uitgediept. Voor de socio-culturele betekenis wordt het didactische aspect van het Openluchtmuseum aangehaald. Daarbij wordt benadrukt dat Bokrijk een integraal beeld toont van het verleden, waardoor het een unieke bewustmakingsrol kan spelen. Dit integrale karakter van het Openluchtmuseum wordt ook aangehaald in functie van zijn wetenschappelijke waardering. De combinatie van de gebouwen op zich en de stedenbouwkundige onderlaag die deze samenbrengt en het huisraad en alaan die de gebouwen aankleedt, zorgen voor een wetenschappelijk onderbouwd realistisch beeld van de levenswijze uit de 17de tot 19de eeuw. Tot slot wordt bij de volkskundige waarde de opdeling in de verschillende geografische zones aangehaald. Deze zorgt voor een opdeling in dorpen die elk de geografisch gebonden sociale eigenschappen tonen.

De erfgoedwaarden die zo bij de bescherming werden gedefinieerd, geven zo inzicht in de basiswaarden die aan het geheel van de verzameling in het Openluchtmuseum wordt toegeschreven. Er wordt bijgevolg geen uitspraak gedaan over de individuele objecten, de erven, clusters of de verschillende zones. Bij het beschrijven van de objecten in de bijlagen werd per object gekozen om de specifieke waarde van het object te vermelden om zo een beter beeld te krijgen over de verzameling aan onroerende goederen die aanwezig zijn en de relatie van de objecten onderling. Het zijn deze individuele waarden van de objecten binnen de verzameling en het samen voorkomen dat de integrale en unieke waarde van dit monument bepaald en definieert.

4.1.2. Bijkomende erfgoedwaarden volgens het Onroenderfgoeddecreet

Het Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed definieert erfgoedwaarde als:

'[...] de archeologische, architecturale, artistieke, culturele, esthetische, historische, industrieel-archeologische, technische waarde, ruimtelijk-structurende, sociale, stedenbouwkundige, volkskundige of wetenschappelijke waarde waaraan onroerende goederen en cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken hun huidige of toekomstige maatschappelijke betekenis ontleen; [...]'

Deze definitie somt de verschillende erfgoedwaarden op die kunnen worden toegedicht aan een beschermd onroerend goed. Ze beschrijven de waarden die aan het monument gegeven worden door zijn plaats die het heeft binnen de maatschappij, zowel in het heden als in de toekomst. De waardering die in het beschermingsbesluit gegeven is aan het Openluchtmuseum Bokrijk, beschrijft de waarde van de verzameling van alle gebouwen samen. Deze volkskundige waarde van het monument dient als een overkoepelende waardering te worden beschouwd, die aan het Openluchtmuseum in zijn geheel gegeven wordt. De socio-culturele en wetenschappelijke waarde die beschreven wordt in het beschermingsdossier ondersteunt de volkskundige waardering. Omwille van de complexiteit in de waardering van het Openluchtmuseum Bokrijk draagt elk gebouw op zich bij tot de waarde van het geheel en zijn er ook landschappelijke, stedenbouwkundige, historische en andere gegevens die deze waardstelling beïnvloeden. Dit wordt hieronder verder toegelicht.

Bij de erfgoedwaardering kan er een gelaagdheid in meerdere schaalgroottes worden onderscheiden, die door het samen voorkomen de volkskundige waarde van het Openluchtmuseum Bokrijk mee ondersteunen. In eerste instantie is er de landschappelijk-stedenbouwkundige organisatie en aankleding die de globale context van elk bouwwerk op zich identiteit biedt. De clustering van gebouwen tot een geheel en de opdeling in geografisch gebonden dorpen draagt hier mee toe bij. Daarbovenop draagt elk bouwkundig object afzonderlijk bij tot de waarde van het gehele museum doordat het zijn eigen waarden als bouwkundig object bezit. De waardering van elk onroerend goed binnen de verzameling kan onderling sterk van elkaar verschillen. Bij de beschrijving van de erfgoedwaarden van de verschillende objecten binnen de projectzone van dit beheersplan, wordt bijgevolg de situering en de beschrijving van de erfgoedwaarden van elk object afzonderlijk verder onderzocht en beschreven. Zodoende kan een duidelijk beeld gegeven worden van de waarde van elk object afzonderlijk en dit binnen het geheel van de verzameling van onroerende goederen. We verwijzen hiervoor naar de beschrijvende inventarisbundels, opgedeeld per zone, in bijlage.

Tot slot heeft ook het huisraad en het alaan zijn waarde. De erfgoedwaarde van het Openluchtmuseum Bokrijk wordt dus bepaald op verschillende schalen; het landschap met zijn opdeling per dorp en per erf, het gebouw en de huisraad.

In dit hoofdstuk wordt in functie van het duiden van de erfgoedwaarden van de verschillende schalen eerst een beschrijving van de erfgoedwaarden per schaal gegeven. De erfgoedwaarden per gebouw worden gegeven in de inventarisbundel. Om al deze erfgoedwaarden overzichtelijk samen te vatten werd afsluitend aan dit hoofdstuk elke erfgoedwaarde afzonderlijk besproken.

4.2. ERFGOEDWAARDEN IN MEERDERE SCHALEN

4.2.1. Erfgoedwaarden van de omgeving en de geografische context (Macroschaal)

Zoals reeds hoger beschreven zorgt de opdeling in drie geografische zones volgens stedenbouwkundige, sociaal-architecturale en volkskundige karakteristieken, voor een basis waarop zich de andere specifieke waarden kunnen enten. Deze opdeling en organisatie geeft op zichzelf al een waarde aan het monument die verbonden is met de wetenschappelijke, stedenbouwkundige, volkskundige en ruimtelijk-structurende waarde uit het erfgoeddecreet. De onderlinge verschillen tussen de stedenbouwkundige zones en de bouwkundige elementen worden op die manier getoond aan de bezoekers van het museum. De educatieve functie die het museum heeft naar zijn bezoekers toe, wordt hierdoor mee versterkt.

Ook de typisch landschappelijke karakteristieken van elke zone en van elk erf binnen die zones, versterkt de waarde van de verschillende entiteiten en tegelijk dus ook van het geheel. Zo is nabij windmolens een verschaalde bodem van kleine heiderestanten en schraalgraslanden aanwezig. Op zijn beurt stimuleert de verscheidenheid van de bouwkundige elementen met elk hun eigen typerend landschap, zoals een erfbeplanting, grasland, enz. de specifieke diversiteit van de fauna en de flora. Bovendien werd bij de opbouw en aanplanting van de erfbegroeiing rekening gehouden met het streekeigen type van beplantingen. Deze werden en worden nog steeds zo gekozen dat ze een toegevoegde waarde bieden voor het Openluchtmuseum.

Voor de fauna kan een gelijkaardige redenering gemaakt worden. Vele diersoorten zoeken de gebouwen op als schuilplaats of vinden juist hier een geschikte leefomgeving zoals ze dat vroeger ook in hun natuurlijke streek en habitat deden. Bij de inventarisatie werden zo bijvoorbeeld reeën, konijnen, marters, bonte specht, vleermuizen, zwaluwen, mussen, bijen, insecten, ... gezien. De aanwezigheid van beschermde diersoorten zoals vleermuizen, uilen, enz. zorgt voor een toegevoegde waarde aan het geheel van het Openluchtmuseum en wordt bijgevolg mee opgenomen in het beheer van de site. ANB had hier nog schriftelijk op attent gemaakt bij de aanvraag tot opmaak van het beheersplan.

De streekeigen landschappelijke elementen zorgen voor een bijkomende culturele en ruimtelijk-structurende waarde. Het geheel van het Openluchtmuseum Bokrijk kan bijgevolg aanzien worden als een cultuur-historisch landschap.

4.2.2. Toegevoegde waarde van de clusters (Medioschaal)

De onroerende objecten die aanwezig zijn in het Openluchtmuseum werden vanaf 1953 uit hun originele omgeving weggehaald. De demontage en heropbouw in het Openluchtmuseum te Bokrijk heeft ervoor gezorgd dat de meerwaarde die de originele context aan de objecten gaf, afwezig blijft. Het samenvoegen van meerdere objecten tot een cluster die stedenbouwkundig werd ontworpen, compenseert dit in belangrijke mate. De elementen in de nabije omgeving van de bouwwerken zorgen voor een nieuwe, al dan niet artificiële, context. Het plaatsen van de cluster volgens een historisch verantwoorde stedenbouwkundige indeling zoals die per zone voorkwam, heeft binnen het 'Openluchtmuseum Bokrijk' een nieuwe context doen ontstaan die als waardevol aanzien moet worden. Binnen dit gegeven zijn niet enkel de bouwkundige relictten waardevol, maar hebben ook de landschappelijke elementen die toegevoegd zijn aan de clusters een toegevoegde waarde.

Dit omdat de uiteindelijke volkskundige waardering die aan het monument wordt toegedicht net versterkt wordt. Binnen dit beheersplan is er extra aandacht besteed aan de herwaardering van deze context door de inplanting van de verschillende objecten ten opzichte van elkaar, evenals door toevoeging van functie gebonden roerende objecten en natuurlijke elementen. De meerwaarde van de clusters wordt bijgevolg mee in rekening gebracht. Ook hier zorgt dit voor een wetenschappelijke, stedenbouwkundige, volkskundige en ruimtelijk-structurende waarde voor het Openluchtmuseum Bokrijk.

4.2.3. Erfgoedwaarde van de individuele relictten met huisraad en alaam (Microschaal)

De beschrijvende inventarisbundels in bijlage geven per relict een beschrijving van de erfgoedwaarde van het individuele bouwwerk. Deze erfgoedwaarde is de basis van de waarde van elke cluster, elke zone en ook het volledige monument van het 'Openluchtmuseum te Bokrijk'. De individuele waarden mogen dus nooit onafhankelijk gezien worden van het geheel, daar het een onderdeel is van dit geheel. Mede door de bouwtechnische kwaliteiten van de gebouwen voegt dit een architecturale, technische, historische, culturele en volkskundige waarde toe aan het Openluchtmuseum Bokrijk.

Binnen de bescherming werd eveneens de huisraad en het alaam dat aanwezig is in Bokrijk opgenomen. De aanwezigheid van deze huisraad zorgt voor een integraal beeld van de levenswijze uit de 17de tot 19de eeuw voor de bezoeker dat door de opvatting binnen Bokrijk specifiek kan gekoppeld worden aan een geografische zone in Vlaanderen. Het alaam en het huisraad van het gebouw draagt dus bij tot de algehele erfgoedwaardering van het Openluchtmuseum. Enkele elementen worden binnen het beheersplan opgenomen als Cultuurgoed, hiervoor wordt verwezen naar 3.5. en naar de bijlage 06.

Dit alles zorgt nog eens bijkomend voor een culturele, historische, industrieel-archeologische, sociale en volkskundige waardering van het geheel van het Openluchtmuseum.

4.3. SAMENVATTING VAN ALLE ERFGOEDWAARDEN

Erfgoedwaarden van het Openluchtmuseum Bokrijk

Het monument 'Openluchtmuseum Bokrijk' is beschermd omwille van zijn volkskundige waarde. Het is enkel dankzij het integrale karakter en de complexe omvang (niet alleen qua grootte maar ook qua inhoudelijke diepgang) van het monument dat het beschermingsbesluit deze erfgoedwaarde vermeldt. Volkskunde omvat de gebruiken, gewoontes en tradities van een bepaalde bevolkingsgroep of gemeenschap. Dr. Jozef Weyns is erin geslaagd om in het Openluchtmuseum Bokrijk een integraal beeld te geven van de gemeenschap in Vlaanderen zoals die leefde in de 17de tot 19de eeuw, alle hieronder genoemde erfgoedwaarden dragen ertoe bij dat het monument een volkskundige getuige is van deze periode.

Volkskundige waarde (Beschermingsbesluit)

Het Openluchtmuseum Bokrijk is beschermd op basis van zijn volkskundige waarde. Zoals beschreven in het beschermingsbesluit is de verzameling van gebouwen samengebracht volgens een sociaal en volkskundig verband in verschillende regio's. Zo is men er in het Openluchtmuseum in geslaagd om niet alleen een beeld te geven van de bouwgeschiedenis en bouwtechniek, maar toont men in het Openluchtmuseum ook de levenswijze van de bevolking in de onderscheiden regio's van Vlaanderen in de periodes waar de gebouwen thuis horen en dit op een voor een binnen Vlaanderen en België unieke wijze die zelfs Europees hoog aangeschreven staat.

In het beschermingsdossier wordt de volkskundige waarde mee onderbouwd door het didactische aspect en het integrale karakter van het Openluchtmuseum. De volkskunde is op zich een verzameling van verschillende aspecten van de samenleving. Bijgevolg wordt hieronder alle aspecten en waarderingen van het monument beschreven die een onderdeel zijn van de volkskundige waarde. Dit werd reeds hoger reeds beschreven volgens de gelaagdheid van het monument en ook per gebouw en cluster in de inventarisbundels.

Archeologische waarde

Het Openluchtmuseum Bokrijk is een verzameling gebouwen met huisraad en alom die dateren uit de 17de tot 19de eeuw. Deze zijn op een wetenschappelijk en volkskundig verantwoorde wijze samen gebleven of samen gevoegd binnen het Openluchtmuseum. Op die manier zijn ze feitelijk als een soort archeologische resten te beschouwen, maar dan levende resten. Ze vormen een levende reconstructie van een deel van de bestaansgeschiedenis van het Vlaamse volk die gemaakt is op basis van de naar Bokrijk overgeplaatste gebouwen met huisraad en alom en op basis van wetenschappelijk onderzoek aangevuld tot een zo realistisch mogelijk geheel. Hierdoor is het een soort archeologische samenvatting van alle gegevens die over deze levensperiode van de mensen in deze contreien gekend zijn. Er is getracht om met behulp van de volkskunde en aan de hand van de verzameling de bezoeker een realistisch beeld te geven van de levenswijze in de periode van waaruit de gebouwen dateren. De archeologische waarde van het Openluchtmuseum biedt didactische mogelijkheden naar de bezoeker toe.

Architecturale waarde

Deze waarde heeft het vooral te danken aan het feit dat er van het type en de stijl van gebouwen die aanwezig zijn in het museum, slechts zeer weinig of zelfs geen andere voorbeelden meer aanwezig zijn in Vlaanderen, dit geldt ook voor het materiaalgebruik. Daarboven is de combinatie van de typologie, stijl en materiaalgebruik van de gebouwen nog uitzonderlijk. Elders in Vlaanderen hebben gelijkaardige gebouwen een evolutie ondergaan doordat de bewoners en/of gebruikers de gebouwen aangepast hebben aan de hedendaagse samenleving. Dit is bij de gebouwen en landschappen in Bokrijk niet het geval. De collectie wordt hier getoond in de stijl, typologie en het materiaalgebruik zoals deze ook werd gebruikt in zijn historische kader. Het Openluchtmuseum is een uniek geheel van zowel landschapsarchitectuur en architectuur uit de 17de tot 19de eeuw.

Artistieke waarde

Ook artistieke waarde is aanwezig binnen het Openluchtmuseum Bokrijk. In veel gevallen is aandacht voor het artistieke niet expliciet aanwezig in de hoeves of de arbeiderswoningen, deze werden vooral met aandacht voor het functionele opgebouwd. Aandacht voor kunstzinnig streven is vooral terug te vinden binnen het kader van de onroerende goederen die door de meer gegoede klasse werden bewoond of er eigendom van waren. In de religieuze gebouwen zoals het Kerkje uit Erpekomp (bvb. het paneel met muurschildering en de beeltenissen) en de Pastorie uit Schriek (detaillering van het interieur zoals de trap, bevoering, schouwmantel,...) is deze waarde expliciet aanwezig. Ook in het Hooghuis uit Tessenderlo zijn artistiek waardevolle elementen aanwezig, dragen de metselwerkmotieven in de gevels en het artistiek uitgewerkte schrijnwerk mee bij aan de artistieke waarde van het integrale monument.

De artistieke waarde van het Openluchtmuseum is tegelijk mee verbonden met de volkskundige waarde, in die zin dat hierdoor het onderscheid tussen de verschillende klassen van de samenleving die in het Openluchtmuseum naar voor wordt gebracht, duidelijk maakt naar de bezoeker.

Culturele waarde (Beschermingsdossier)

Het Openluchtmuseum heeft door zijn aard een zeer hoge culturele waarde, dit doordat het museum een beeld tracht te geven van de samenleving uit de 17de tot 19de eeuw in al zijn aspecten. Hierdoor is het Openluchtmuseum met zijn integrale karakter een toonbeeld van het tijdsgebonden menselijk gedrag in de 17de tot 19de eeuw. Bovendien is het Openluchtmuseum opgedeeld in drie geografische regio's, waardoor het ook de verschillen tracht weer te geven van het regio-gebonden menselijk gedrag uit de 17de tot 19de eeuw.

Esthetische waarde

Mede door de ouderdom van de gebouwen, de zeldzaamheid in typologie, stijl en materiaalgebruik en de landschappelijke streekeigen integratie, worden zowel het monumenten-landschap als de gebouwen zelf door de bezoekers als 'mooi' aanzien. Het geheel van het Openluchtmuseum wordt dus door de waarnemer, die in dit geval de bezoekers van het Openluchtmuseum Bokrijk zijn, mede door zintuigelijke schoonheid ervaren. Hierdoor heeft het monument ook een esthetische waarde.

Historische waarde

Het Openluchtmuseum Bokrijk heeft een grote historische waarde. Door de unieke verzameling van gebouwen met huisraad en alom afkomstig uit drie geografische zones van Vlaanderen toont het museum het landgebruik uit de periode tussen de 17de tot 19de eeuw. Door het samenvoegen van verschillende gebouwen in een cluster tot een nieuw samengesteld geheel geven ze de bezoeker een duidelijk en wetenschappelijk verantwoord beeld van het landgebruik. Ook de stedenbouwkundige context in dewelke deze clusters zijn samengebracht binnen hun geografische zone zorgt voor een beeld van het landgebruik maar het toont ook de maatschappelijke ontwikkeling. Door hun ouderdom (17de tot 19de eeuw) bezit het geheel van de verzameling, samen met de context die ervoor gecreëerd is, een historische waarde.

Industrieel-archeologische waarde

Binnen het Openluchtmuseum zijn meerdere gebouwen en een grote verzameling aan werktuigen aanwezig die aan het 'Openluchtmuseum Bokrijk' een industrieel-archeologische waarde meegeven. Het betreft hier verschillende types van molens, een smidse, een brouwerij, ovens, een touwslagerij, een stroopstokerij en een hopast, maar ook een grote verzameling aan landbouwwerktuigen en weefgetouwen. Hier gaat het werkelijk over vrij uitzonderlijke relictten die technisch-archeologisch zeer boeiend zijn om te bestuderen en te bewaren als één van de weinige overblijfselen in hun soort.

Deze verzameling werd binnen het Openluchtmuseum in een volkskundig verantwoord en integraal kader samen geplaatst. Het geeft de bezoeker een beeld mee van de historische ambachten in al zijn aspecten. Van de werktuigen van de huisarbeiders, de werktuigen die in de hoeves gebruikt werden tot de grote ambachtelijke gebouwen als de molens, ze worden allemaal op een didactische wijze aan de bezoeker overgebracht en dit binnen een volkskundig verantwoord en integraal kader. Daarbij dient nog vermeld te worden dat door de aanwezigheid van de ambachtsslui zelf in het museum, de bezoekers deze erfgoedwaarde ook echt kunnen beleven. Het didactische aspect van de volkskunde is hierdoor zeer groot. Het industrieel-archeologische aspect van Bokrijk is bijgevolg een belangrijk onderdeel van het monument.

Technische waarde

Het materiaalgebruik en het gebruik van bouwtechnieken is een van de belangrijkste kenmerken van de bouwkundige gebouwen van Bokrijk. De gebouwen die hier aanwezig zijn vertonen meestal een uitermate hoge technische waarde. De technieken en materialen die in de periode van 17de tot 19de eeuw werden gebruikt voor het bouwen van de hoeves en andere gebouwen vraagt een hoge kennis van ambachtelijkheid.

Veel gebouwen zijn opgebouwd uit een houten structuur van stijl-en regelwerk waarin geen enkele nagel of vijs gebruikt werd. Deze houten structuur werd in de meeste gevallen ingevuld met leem- en vitswerk. Deze techniek is in de gebouwen van de hedendaagse samenleving zelden of nooit nog aanwezig. Het is bijgevolg een toonbeeld van de historische bouwtechniek. Dit is maar één voorbeeld van het gebruik van historische bouwtechnieken die binnen het Openluchtmuseum Bokrijk aanwezig zijn. In de inventarisbundels worden alle elementen specifiek per gebouw vermeld, er wordt bijgevolg extra hiernaar verwezen.

Ook de technische waarde is een onderdeel van het integrale monument en verbonden met de tradities en gewoonten uit de 17de tot 19de eeuw.

Ruimtelijk-structurende waarde

Het Openluchtmuseum Bokrijk is van bij het begin ontworpen als een Openluchtmuseum van het dorpstype. Hierbij werden de gebouwen op een stedenbouwkundige en historisch verantwoorde wijze ten opzicht van elkaar en van de omgeving ingeplant. Het Kempisch dorpsplein, die de typerende vorm van een Frankische 'Dries' heeft, is hier een voorbeeld van. Ook de clustering van de gebouwen ten opzicht van elkaar is zo uitgedacht dat het geheel een historische verantwoord beeld geeft van de sociale leven in de 17de tot 19de eeuw.

Ook de inplanting van de geografische zone van Oost- en West-Vlaanderen nabij de vijvers (refererend naar de zee) doet de blik van de bezoeker ernaartoe leiden. Binnen Bokrijk zijn de gebouwen en is het landschap dus meer dan enkel de gebouwen met moestuintjes, het stedenbouwkundige patroon is wetenschappelijk benaderd en de ruimtelijk-structurende waarde van het integrale Openluchtmuseum is bijgevolg een onmiskenbaar deel van de volkskundige waarde die het bezit.

Sociale waarde (Beschermingsdossier)

De verzameling van gebouwen met hun huisraad en alaam binnen hun geografische context is een uniek middel tot bewustmaking van de hedendaagse mens. Dit om een inschatting te kunnen maken vanwaar de hedendaagse samenleving afkomstig is. In die zin is het Openluchtmuseum eveneens relevant in het trachten te begrijpen waar de samenleving nog naartoe kan gaan.

Binnen Bokrijk is getracht om de samenleving uit de 17de en 19de eeuw in zijn integraliteit te tonen, alle aspecten van de samenleving met inbegrip van de sociale leefomgeving. Vele van de gebruiken die ontstaan zijn in de voorgestelde periode worden nog steeds toegepast of zijn sterk geëvolueerd ten opzichte van deze periode. Het vergelijken van de evolutie van al deze gewoontes en gebruiken zorgt voor een didactisch aspect van het Openluchtmuseum dat binnen de volkskundige waarde van het museum onmisbaar is.

Stedenbouwkundige waarde (Beschermingsdossier)

De stedenbouwkundige waarde is een van de waardes die het Openluchtmuseum Bokrijk zo uniek maakt binnen zijn soort. Door het samenvoegen van de bouwkundige elementen en ze zo te plaatsen dat, ook al zijn de gebouwen afzonderlijk niet beschermingswaardig, ze elkaar in die mate opwaarderen dat het geheel, samen met het landschap, een uitzonderlijk monument wordt. Dit komt door de clustervorming tot integrale hoeves, maar ook door de contrasten die tot uiting komen tussen de gebouwen en stedenbouwkundige elementen. Er zijn op die manier drie dorpen gebouwd die de kenmerken dragen van hun geografische afkomst. Het gebruik van het Frankisch dorpsplein in de Kempen en het kopiëren van het dorpsplein van Ulbeek in Haspengouw zorgen voor een stedenbouwkundige waarde die het volkskundige monument een didactische en integrale meerwaarde geeft.

Wetenschappelijke waarde (Beschermingsdossier)

Het integrale authentieke karakter van het Openluchtmuseum Bokrijk zorgt voor de wetenschappelijke waarde van het monument. Het geheel heeft de potentie om de kennisontwikkeling over meerdere thema's over te brengen aan de bezoekers. Het maatschappelijke leven, zoals dit in zijn referentieperiode voorkwam, wordt op een unieke wijze aan de bezoeker overgebracht. Dit door de combinatie van al zijn authentieke eigenschappen en referenties naar een socio-historische periode, tijds kader, gebruik en leefwereld.

Daarnaast heeft het Openluchtmuseum ook een wetenschappelijke opdracht. Het verzamelen van gegevens over de maatschappij uit de 17de tot 19de eeuw in al zijn aspecten. Van bouwtechnieken, bouwgeschiedenis, materiaalgebruik, de sociale levenswijze, gegevens over het gebruik van huisraad en alaam, het onderhouden, onderrichten en tentoonstellen van historische ambachten,...

De wetenschappelijke waarde is onmisbaar en onderbouwt mee de integrale volkskundige waarde van het monument.

5. VISIE OP HET BEHEER

5.1. (TOEKOMST)VISIE VAN HET OPENLUCHTMUSEUM

5.1.1. Definitie van beheer van een monument

Het Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed definieert 'beheer' als:

'[...] Het geheel van maatregelen, werkzaamheden en handelingen die erop gericht zijn de erfgoedwaarden van een onroerend goed in stand te houden of te herstellen [...]

Ook de betekenis die het Van Dale woordenboek geeft aan het woord 'beheer' en 'beheren' kan nuttig zijn voor het vervolg van dit beheersplan:

'bestuur, bewindvoering, m.n. administratie van een zaak, gelden enz.: het beheer over iets voeren [...]
of ook *'als verantwoordelijke zorg dragen voor'*

Definitie zoals beschreven op <http://vandale.be/opzoeken?pattern=beheer&lang=nn#.Vhdoisvxxv-Q> [geconsulteerd op 9 okt. 2015]

Het beheersplan voor het Openluchtmuseum Bokrijk dient dus een geheel van maatregelen, werkzaamheden en handelingen te voorzien en beschrijven die ervoor zorgen dat zowel het Openluchtmuseum in zijn geheel, de drie geografische zones, de verschillende gebouwen clusters als de bouwwerken zelf onderhouden en hersteld worden in functie van de bestaande invulling als Openluchtmuseum. Zoals voorzien in het Erfgoeddecreet dient het beheersplan een periode van 20 jaar te omvatten.

5.1.2. Algemene visie & missie

"Ons erfgoed en verleden voor een breed publiek ontsluiten"

In het Openluchtmuseum Bokrijk krijgen bezoekers een verrassende kijk op het dagelijks leven in Vlaanderen vanaf de 17de eeuw. De rijke verzameling omvat historische gebouwen en voorwerpen, levend erfgoed en een oneindig aantal rituelen, technieken, praktijken en verhalen. De taak van het Openluchtmuseum is niet alleen om dit cultureel en natuurlijk erfgoed te verzamelen, bewaren en onderzoeken, maar ook om het belevingsvol te ontsluiten voor een breed en divers publiek.

Vertrekkend vanuit de hedendaagse leefwereld van de bezoekers, geeft het museum inzicht in het verleden. Op een prikkelende en laagdrempelige wijze. Wonen, werken, zorgen, ontspannen, vieren en vertellen: alle aspecten van het gewone leven komen in ons museum aan bod. Het Openluchtmuseum is ervan overtuigd dat kennis van het verleden bijdraagt tot een beter begrip van het heden en van de mogelijkheden die de toekomst biedt. De confrontatie met de geschiedenis verruimt het blikveld en doet het respect voor andere mensen en culturen voortdurend groeien.

Het doel is om te blijven investeren in een gastvrij, kwaliteitsvol en uniek belevingsmuseum dat deel uitmaakt van Het Domein Bokrijk. Een provinciaal domein waarin cultuur, recreatie en natuur hand in hand gaan.

Algemene visie en missie zoals beschreven op de website van Bokrijk: <http://www.bokrijk.be/nl/ontdek-bokrijk/Openluchtmuseum/over-het-museum/visie-missie> [geconsulteerd op 9 okt. 2015]

5.1.3. Huidig beheer van het Openluchtmuseum

Bokrijk werd oorspronkelijk opgebouwd met eigen teams van bouwers, vakmensen, ambachtslieden en specialisten. De voorbije jaren werd er telkens voorzien in duurzaam en ambachtelijk onderhoud en dit van zowel het waardevol groen als de bouwkundige relictten. Tegelijk werd er ingezet op de opleiding van degelijk onderhoudspersoneel met een hoge vakbekwaamheid in historische constructietechnieken. Op die manier kon er steeds kort op de bal gespeeld worden en konden de vele onderhoudsgevoelige constructies jaarlijks opgevolgd worden.

Wanneer de verwerking of schade te grote proporties aannam, werd er een grondigere restauratiecampagne per gebouw uitgevoerd telkens in overleg met Onroerend erfgoed en met respect voor de historische constructietechnieken. Anno 2016 zijn meerdere gebouwen toe aan een meer omvangrijk onderhoud zodat dit jaar een meerjarenpremieovereenkomst ingediend zal worden.

5.1.4. Toekomstvisie voor het Openluchtmuseum

Anno 2016 zijn meerdere gebouwen toe aan een meer omvangrijk onderhoud zodat dit jaar een meerjarenpremieovereenkomst ingediend zal worden. Ook tijdens deze grootschalige restauratiecampagne zal de beleving voor de bezoeker centraal blijven staan. Tijdens deze campagne is het de wens van zowel de Provincie Limburg als van de Het Domein Bokrijk om intensief samen te werken met Vlaanderen en dit op meerdere vlakken. Contacten en programma's werden reeds opgestart. Zo werd Bokrijk onder meer geselecteerd als partner binnen het grote Brueghel-project voor 2019. Ook inzake ontsluiting, kennisverspreiding en beleving zoekt Bokrijk naar samenwerkingsverbanden en netwerking.

Het openluchtmuseum als kloppend hart van Bokrijk

Bij dit alles staat het zorgvuldig beheer van het patrimonium centraal. Het patrimonium is immers de kern van het bestaan van het Openluchtmuseum. Bokrijk wenst zijn patrimonium te blijven onderhouden als een goede huisvader met een hoge inzet op een behoudsgezinde instandhouding. Zo werden recent nog nieuwe technisch geschoolde personeelsleden aangeworven om in dit onderhoud te kunnen voorzien.

Op langere termijn wordt steeds tijdig aan opvolging van de ambachtslieden gedacht waarbij de jongeren een paar jaar kunnen "meelopen" met de meer ervaren personeelsleden om zo de kennisoverdracht te garanderen. Wanneer externe dienstverleners worden aangeschreven, worden deze steeds zorgvuldig gescreend op kennis en ervaring. Om dit alles nog verder te professionaliseren en te integreren in de maatschappelijke realiteit van de 21ste eeuw wordt er parallel aan de meerjarenpremieovereenkomst gestart met een onderhoudslogboek waarin alle ingrepen, materialen, uitvoerders, kostprijs, locatie, fotobestanden, technische fiches, ed zullen worden bijgehouden. Er wordt bovendien meer ingezet op ecologie en aandacht besteed aan duurzaamheid en de (groene) voetafdruk van de ingrepen. Dankzij nieuwe technologieën en interesse vanuit de academische wereld zal de toestand van de gebouwen beter opgevolgd kunnen worden en kan er sneller ingegrepen of desgewenst maatregelen worden getroffen bij verweringsgevoelige onderdelen.

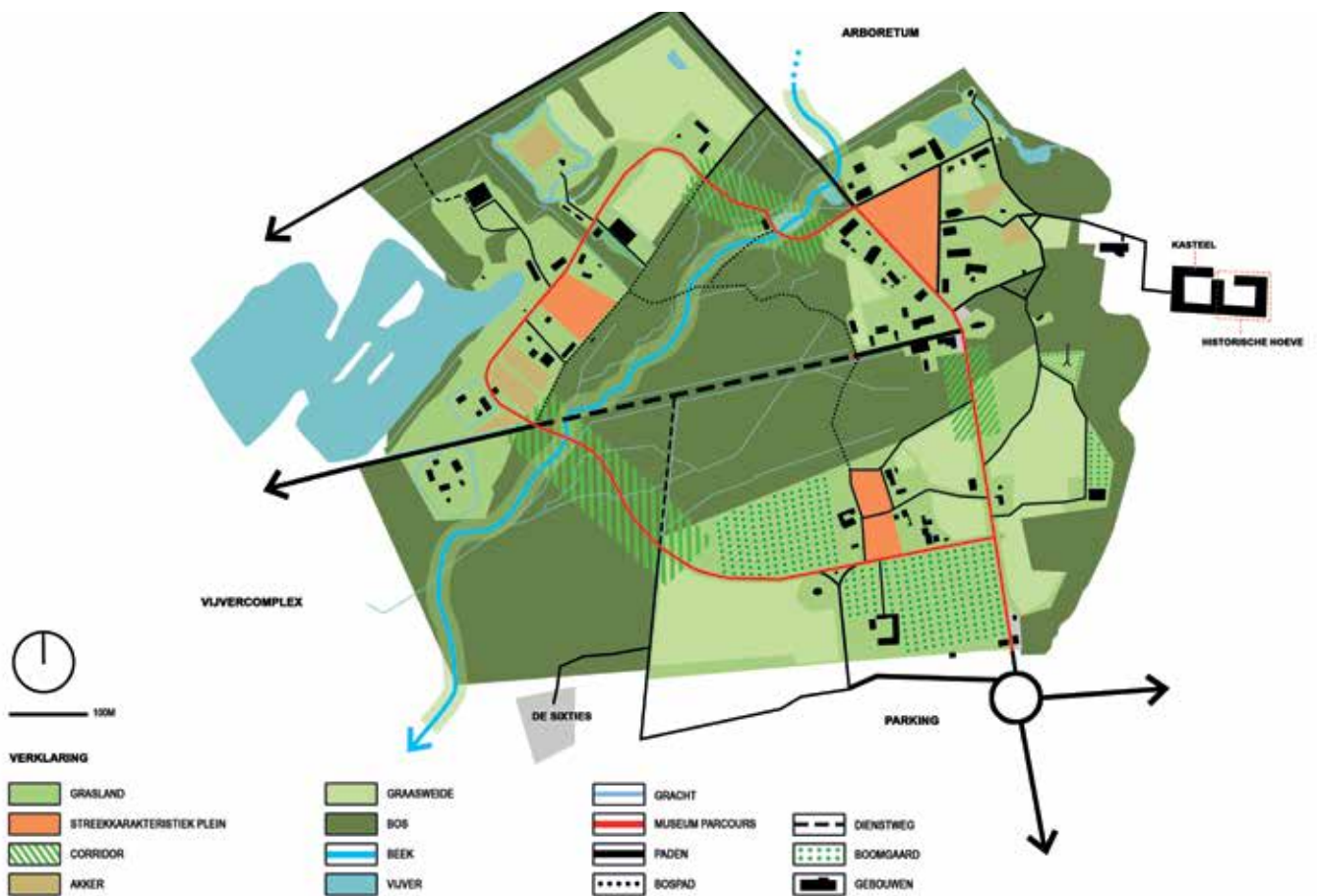
In deze zin zijn er voor de komende vijf jaar binnen Bokrijk 15 ambities opgesteld van dewelke vertrokken wordt voor het beheer van het Openluchtmuseum Bokrijk:

1. Het museum is het kloppend hart van Bokrijk.
2. Bokrijk is méér dan een museum. Het is én én.
3. Het museum is geen enclave binnen Bokrijk.
4. En geen enclave binnen Limburg, Vlaanderen en de wereld.
5. De eigen collectie is de basis en het vertrekpunt voor de museumwerking van Bokrijk.
6. Immaterieel cultureel erfgoed (ICE) vormt een onderdeel van de collectie-Bokrijk én loopt als een rode draad doorheen de werking van het museum.
7. Bokrijk investeert voluit in zijn 100+ historische gebouwen.
8. Bokrijk draagt volop zorg voor zijn natuur(lijk erfgoed).
9. Bokrijk kiest voluit voor duurzaamheid.
10. Bokrijk kiest ervoor om in de omgang met het erfgoed radicaal vanuit het heden te vertrekken.
11. Bokrijk neemt de mens als maat der dingen.
12. Voor Bokrijk is maatschappelijke relevantie een belangrijke drijfveer.
13. Bokrijk werkt voor alle projecten binnen een netwerk van partners, over grenzen en disciplines heen.
14. Bokrijk wil een cruciale schakel zijn in een landelijk kennisknooppunt voor de cultuur van het dagelijks leven.
15. Bokrijk is een actieve kennisspeler in het internationale domein.

Wat de iets verdere toekomst betreft wordt gedacht aan een nog meer opengesteld Bokrijk en nog nauwere integratie van actieve ambachten. Op termijn wordt zo mogelijk nagegaan welke gebouwen in aanmerking zouden kunnen komen voor meer permanent gebruik als atelierruimte en gedeeltelijk voor bewoning.

Versterking van het cultuurlandschap

Naast het instandhouden van het patrimonium zelf, wordt ook gewerkt aan het versterken van de museumstructuur. Het Openluchtmuseum Bokrijk toont nu reeds op een zeer attractieve wijze de maatschappij zoals deze in de 17de tot 19de eeuw in onze contreien aanwezig was. Er wordt op toegezien dat het cultuurlandschap in al zijn aspecten zo goed mogelijk toegankelijk gemaakt wordt voor de museumbezoeker. In de nabije toekomst wordt gekozen om deze structuren te versterken en met behulp van kleine ingrepen aan het landschappelijk geheel een realistisch, waarheidsgetrouw en nog duidelijker streekeigen beeld te kunnen geven van de samenleving zoals deze was in het verleden en dit steeds getoetst aan de hedendaagse samenleving en socio-ruimtelijke structuur. Dit zal bekomen worden met behulp van een wetenschappelijk onderbouwde visie, zoals ook Dr. J. Weyns dit beoogde, door de verschillen tussen de geografische regio's te definiëren en ieders identiteit te versterken, het verhogen van de belevingswaarde van de bezoekers en het optimaliseren van de erfgebonden karakteristieken. Dit alles om het Openluchtmuseum Bokrijk zijn didactische en wetenschappelijke taak die het heeft ten opzichte van de huidige en toekomstige generaties op een nog betere wijze te kunnen uitvoeren.

Figuur 24. Schematische weergave van de toekomstvisie van het Openluchtmuseum Bokrijk, [Schema Ars Horti]

5.2. HOOFDDOELSTELLING

Dr. Jozef Weyns heeft als conservator het Openluchtmuseum vorm gegeven. In mei 1953, nog voor er een opvatting, programma, organisatie of inplanting gevormd was, verwoordde hij zijn idee voor het Openluchtmuseum Bokrijk als volgt: “Voor de wetenschapsman zal het Openluchtmuseum zijn: een volkskundig en kulturhistorisch arsenaal; voor ons allen: een lusttuin en een leertuin.” Of nog: “Weze en worde het zo, te Bokrijk: een heerlijk, leerrijk volksheem, een gezegend en bedrijvig centrum voor de studie van ons volksleven, de blijvend bloeiende tuin van onze Kempische én Limburgse volkskultuur!” Deze visie voor Bokrijk houdt nog steeds stand en dient in de toekomst behouden te blijven.

Voor het Openluchtmuseum Bokrijk is het bijgevolg niet enkel het doel om het cultureel erfgoed dat het bezit te bewaren, onderhouden en onderzoeken, maar ook om al de aspecten van het gewone leven vanaf de 16de eeuw betekenisvol te ontsluiten voor en met een breed en divers publiek. Deze Open-stelling naar het publiek toe zit ingebakken in de ontstaans- en bestaansredenen van het monument.

Concreet bestaat de hoofddoelstelling van het beheersplan voor het Openluchtmuseum Bokrijk er in om het monument te bewaren en de erfgoedwaarden die tot de bescherming hebben geleid te behouden en zo mogelijk te versterken. De volkskundige waarde staat hier centraal zonder dat het integrale karakter en het didactische aspect van het Openluchtmuseum Bokrijk uit het oog verloren wordt. Naast die volkskundige waarde situeren we tegelijk het behoud en de versterking van de socio-culturele, de stedenbouwkundige en de wetenschappelijke waarden bij de hoofddoelstellingen.

De hoofddoelstelling kan bijgevolg als volgt omschreven kan worden:

De erfgoedverzameling onderhouden, herstellen en behouden in alle aspecten die het Openluchtmuseum als beschermd monument omvatten, zodat een zo breed en divers mogelijk publiek de erfgoedwaarden van het integrale monument op een educatieve en didactische wijze kan (blijven) ervaren.

5.3. NEVENDOELSTELLINGEN

5.3.1. Openluchtmuseum Bokrijk als “Open Erfgoed”

Open Erfgoed is een beschermd goed of een erfgoedlandschap dat actief en op regelmatige basis (minimum 50 dagen en 300 uur per jaar) publieksgericht opengesteld wordt met als doel de erfgoedwaarden ervan in de kijker te plaatsen. Er wordt aan de bezoekers op een actieve en sprekende manier inzicht gegeven in de (historische) rol of betekenis van het erfgoed en er wordt daarbij gericht op alle lagen van de bevolking. In de waardebeoordeling van het Openluchtmuseum, beschreven in het beschermingsbesluit, wordt het didactische aspect van het Openluchtmuseum Bokrijk benadrukt. Het Openluchtmuseum wordt hier beschreven als een ‘uniek middel tot bewustmaking van de hedendaagse mens’ en ‘er moet getracht worden het verleden integraal te tonen.’ Waardoor de doelstelling van ‘Open Erfgoed’ eigenlijk al vervat zit in het beschermingsbesluit.

Door zijn functie als museum, is het Openluchtmuseum Bokrijk toegankelijk voor publiek tegen betaling. Door zijn opening in januari-februari (winterwandelen in de weekends), van eind maart tot eind oktober (hoofdseizoen) en tussen kerst en nieuwjaar is het meer dan 150 dagen per jaar (of meer dan 1 200 uur) open. Het opzet van het Openluchtmuseum is bovendien erop gericht om het verzamelde erfgoed en zijn volkskundige waardering in de kijker te plaatsen en alle aspecten van het erfgoed en zijn volkskundige waarde op een actieve en sprekende manier te laten ‘belevén’ door de bezoekers.

In de bijlage ‘voorstel van Open erfgoed’ wordt de beschrijving gegeven van de voorwaarden die gesteld worden in art. 2.20° en 11.2.11 BVR van 16/05/2014 betreffende de uitvoering van het Onroerenderfgoeddecreet van 12/07/2013 en art. 8.4.1 en 8.4.2 BVR van 4/12/2015 houdende de wijziging van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 en van diverse besluiten wat betreft technische aanpassingen. Vanuit de verantwoording in deze bijlage, wordt het Openluchtmuseum Bokrijk voorgedragen als ‘Open Erfgoed’ en dit binnen het hiervoor gestelde kader van het Onroerenderfgoeddecreet.

Door zijn functie als Openluchtmuseum is deze eerste nevendoelestelling een onderdeel van de hoofddoelestelling en is het ook reeds omschreven in het beschermingsdossier. Binnen het kader van het integrale karakter tracht deze doelestelling zijn didactisch aspect te vergroten en hierdoor dus zijn sociale en culturele waarde binnen de maatschappij te vervullen. Deze nevendoelestelling kan bijgevolg als volgt samengevat worden:

Het openstellen van het Openluchtmuseum voor een zo breed en divers mogelijk publiek, met als doel de bezoeker op een interactieve en didactische wijze een inzicht te geven in het verleden, vertrekkende vanuit de hedendaagse leefwereld, met het oog op de toekomst.

5.3.2. Ondersteunen van de historische ambachten, bouwtechnieken en bodemgebruik in de hedendaagse samenleving

Binnen het Openluchtmuseum spreekt het voor zich dat de verzamelde onroerende goederen onderhouden moeten worden, om de bezoekers blijvend een verantwoorde kijk te kunnen geven op het dagelijkse leven in Vlaanderen vanaf de 16de eeuw. In Bokrijk dient een archeologisch behoud nauwer te worden beschouwd dan bij sommige andere monumenten in Vlaanderen. Binnen de museale context is een museale bewaring aan de orde. Tegelijk worden de gebouwen, het landschap en de installaties ook op een didactisch verantwoorde wijze getoond aan het publiek. In die zin is het in gebruik houden hiervan mee één van de nevendoelestellingen.

Om dit te verzekeren wordt er binnen dit beheersplan een onderscheid gemaakt tussen restauratie en het onderhoud van de verschillende gebouwen. Alvorens in duurzaam onderhoud van de gebouwen te kunnen voorzien, dienen deze in een goede bouwfysische toestand te worden gebracht, zodat onderhoud van het object ook op een duurzame wijze kan worden uitgevoerd. Uit een grondige studie van het schadebeeld van de gebouwen, uitgevoerd in maart 2014, blijkt dat de bouwfysische toestand van veel van de relictten in het Openluchtmuseum te Bokrijk, momenteel als ontoereikend beschouwd worden. Alvorens te kunnen inzetten op een duurzaam onderhoudsbeleid van de verschillende objecten is een integrale restauratie en opwaardering vereist.

De restauratie van gebouwen heeft geen nut en is financieel onaanvaardbaar als de gerestaureerde objecten nadien niet op een duurzame wijze worden onderhouden. Als visie voor het onderhoud van de verschillende onroerende goederen binnen het projectgebied wordt gekozen om met regelmatige controle en verslaggeving de verschillende gebouwen te monitoren en waar nodig schade te herstellen. Door dit consequent toe te passen kan mogelijke schade tijdig worden vastgesteld en hersteld nog voor ze verdere gevolgschade kan aanrichten.

Binnen het museale kader van het Openluchtmuseum te Bokrijk zal bij het onderhoud van de gebouwen tevens een meerwaarde worden gecreëerd door in te spelen op de verschillende ambachten die historisch gezien nodig zijn voor het bouwen en onderhouden van de gebouwen. Zo hebben bijvoorbeeld metsers, timmerlieden en dakwerkers hun eigen kennis voor hun specifieke ambacht. Als Openluchtmuseum met ambachtelijk gebouwde woningen, hoeses, stallen en schuren, kan het als een maatschappelijke taak gezien worden om de kennis van deze historische ambachten in de maatschappij te ondersteunen en te versterken. Dit ambachtelijk gerelateerde onderhoud is ook opgenomen in het beschermingsdossier. Er wordt vermeld dat 'er getracht moet worden het verleden integraal te tonen. Daarom is het evenzeer van belang ook oude bouwtechnieken te conserveren en toe te passen, het traditionele bodemgebruik te handhaven,...' Om dit te verwezenlijken wordt onder meer gekozen om het onderhoud van de gebouwen in de projectzone te onderhouden per type bouwelement en niet per bouwvolume.

Deze werkmethode is ook te verantwoorden op bouwtechnisch gebied. Door de opsplitsing te maken per bouwelement, wordt het nazicht, onderhoud en herstel van de bouwelementen door specialisten uitgevoerd. Bij de het onderhoud per gebouw kan het voorkomen dat een dakwerker bijvoorbeeld ook het houtwerk herstelt, daar waar dit in de huidige visie door een schrijnwerker zal worden uitgevoerd die gespecialiseerd is in houten structuren en zal de dakwerker enkel de dakbedekking inspecteren en onderhouden waarin hij de nodige expertise bezit. Een specialist zal tevens sneller schade aan bouwelementen van zijn specialisatie herkennen en zullen de herstelwerken bovendien beter worden uitgevoerd waardoor ook de efficiëntie en de duurzaamheid van de het onderhoudstraject verhoogt.

Naast het archeologisch technisch luik, is er ook aandacht voor het industrieel-technisch luik. Bokrijk bezit immers vele waardevolle (vroege) industriële gebouwen zoals molens, een smidse, een touwslagerij, een stroopstokerij, een hopast, ovens, ... Vele daarvan zijn vrij uitzonderlijk van typologie en/of instrumentarium en verdienen daarbij bijzondere aandacht en zorg. Binnen het beleid van het museum alsook binnen het beheersplan voorzien we specifieke aandacht naar het in stand én in werking houden van al deze installaties. Voor de de watermolens zal hierbij meestal een elektrische motor noodzakelijk zijn aangezien deze gebouwen niet in hun - voor de aandrijving noodzakelijke - natuurlijke habitat werden ingeplant. Voor windmolens dient te worden onderzocht of de windvang kan verbeterd worden om zo bij een bepaalde windrichting de molens opnieuw draai-, dan wel maalvaardig te maken.

Het onderhoud van de erfgoedverzameling met zijn erfgoedwaarde, zoals vervat in de hoofddoelstelling, wordt bijgevolg aangevuld door de nevendoelstelling die tracht om de archeologische, de industrieel-archeologische, technische en wetenschappelijke waarde te behouden en waar mogelijk te versterken. Deze nevendoelstelling kan als volgt in twee delen worden samengevat:

Het beheren, archeologisch conserveren en onderhouden van al de landschappelijke streekgebonden elementen, gebouwen, onderdelen en installaties die het Openluchtmuseum als monument omvat.

Het stimuleren van historische ambachten, bouwtechnieken, bodemgebruik en andere gewoonten om de bezoeker een bijkomend inzicht te geven in het verleden.

5.3.3. Identiteitsversterkende maatregelen en werkzaamheden in het cultuurlandschap

In tweede instantie wordt er gekeken naar mogelijke maatregelen en richtlijnen voor het behoud en waar mogelijk ook het versterken van de erfgoedwaarden. Ook hier moet er verder gekeken worden dan enkel de bouwkundige elementen op zich. De erfgoedwaarde van het Openluchtmuseum Bokrijk is, zoals hoger beschreven, terug te vinden op verschillende schaalgebieden. De erfgoedwaarden van elk van deze schalenniveaus moet bijgevolg behouden en waar mogelijk versterkt worden, om de erfgoedwaarde van het Openluchtmuseum te kunnen handhaven.

Deze nevendoelstelling kan bereikt worden door middel van meerdere maatregelen en werkzaamheden. Het staat ook niet los van de andere nevendoelstellingen of van de hoofddoelstelling, maar moet als middel aanzien worden om de andere doelstellingen te helpen realiseren. Het omvat onder meer de restauratie, conservatie en het onderhoud van het Openluchtmuseum in al zijn aspecten en op al zijn schaalniveaus, het stimuleren en het gebruiken van historische ambachten in dit proces, het aanplanten van erfbeplantingen die historisch waardevol zijn, introduceren van projectgebonden programma-invullingen in de gebouwen, het verder uitbouwen van de stedenbouwkundige onderlaag van de zones,... De mogelijkheden om de erfgoedwaarden te versterken zijn eindeloos, maar moeten passen binnen het kader van de hoofddoelstelling. Het beschermingsdossier geeft binnen het kader van deze nevendoelstelling reeds enkele suggesties. Zo omvat de bescherming van het Openluchtmuseum Bokrijk ook de nog niet gereconstrueerde gebouwen (lijst terug te vinden in het beschermingsdossier). Ook wordt de wetenschappelijke opdracht van het museum benadrukt, waarbij het verzamelen van gegevens over de bouwwijze en bouwgeschiedenis, bouwtechniek en het alom en over de levenswijze in de verschillende regio's van Vlaanderen expliciet vermeld worden. Wat niet enkel de erfgoedwaardering ten goede komt maar ook de hoofddoelstelling kan helpen verwezenlijken.

Binnen het kader van dit beheersplan werd de identiteit van de verschillende aspecten van het openluchtmuseum nader onderzocht. Hierbij werd gekeken naar het onderscheid tussen de drie geografische zones, waarbij het karakter die ze hebben werden vergeleken met de karakteristieken van hun gerepresenteerde landschappen. Ook werd dieper ingegaan op de eigenschappen van de erven en hun inrichting. Volgend op dit onderzoek werd een beeld ontwikkeld van het museum in zijn huidige toestand van waaruit kan vertrokken zal worden om doelgericht identiteitsversterkende maatregelen te kunnen voorzien.

Binnen deze nevendoelstelling kan door middel van onderzoek, werkzaamheden en maatregelen het behoud en de versterking van de erfgoedwaarden verzekerd worden binnen volgende deelaspecten van het Openluchtmuseum Bokrijk (zonder beperkend te zijn):

- Stedenbouwkundige onderlaag van de verschillende zones
- Clustervorming van de bouwkundige relictten in relatie tot hun directe omgeving
- Bouwkundige elementen met hun architectuur, techniek en programma-invulling
- Het hydrologisch systeem van het museum in relatie tot de watermolen
- De natuurkernen en de museumstructuur
- enscenering van de geografische zones en de erven
- Het huisraad en het alaam in de bouwkundige relictten
- Historische, hedendaagse en toekomstige levenswijze in Vlaanderen
- Typerende historische ambachten
- Evenementen in de brede zin van het woord
- ...

Zonder bovenstaande onderdelen van deze nevendoelstelling als een eindige lijst van aspecten binnen deze nevendoelstelling te zien. Er wordt vooral gekeken naar architecturale, artistieke, esthetische, historische, ruimtelijk-structurerende, stedenbouwkundige en wetenschappelijke waarde binnen deze nevendoelstelling. Ze kan als volgt samengevat worden:

Het uitvoeren van identiteitsversterkende maatregelen ter versterking van het integrale karakter van het Openluchtmuseum, met het oog op de bezoekers en nog beter inzicht te kunnen geven in heden, verleden en toekomst en dit binnen het kader van de hoofddoelstelling.

5.3.4. Complementaire en ondersteunende eigenschap van de verschillende doelstellingen

De verschillende nevendoelstellingen en de hoofddoelstelling zijn zo verweven bij dit monument dat ze niet los van elkaar mogen bekeken worden. Het uitvoeren van de verder beschreven beheersmaatregelen en werkzaamheden zal elk van de beschreven hoofd- en nevendoelstellingen ten goede komen.

Ze zijn bijgevolg onderling complementair en werken ondersteunend ten opzichte van elkaar, waardoor werkzaamheden en beheersmaatregelen in functie van een specifieke nevendoelstelling ook een positieve invloed heeft op één van de andere nevendoelstellingen. De nevendoelstellingen hebben zeker in Bokrijk elk op zich een ondersteunende functie voor het bereiken van de hoofddoelstelling.

De verschillende doelstellingen van het beheersplan voor het Openluchtmuseum Bokrijk kunnen met complementaire en richtgevende kernwoorden worden samengevat en vatten bijgevolg ook de volkskundige waarde samen:

Interactief en Belevend

Heden, verleden en toekomst Integraal en Didactisch

Ambacht en Bouwtechniek

Behouden en Versterken

Openstellen en Stimuleren

6. RICHTLIJNEN, MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN

6.1. INLEIDING

Zoals reeds eerder vermeld, werd het voorliggende beheersplan opgesteld in het kader van een grotere visie of master plan voor de toekomst van het 'Openluchtmuseum Bokrijk'. Dit voorziet onder meer in het onderhoud en de restauraties van alle gebouwen inclusief de erven en de waardevolle landschappelijke elementen die deel uitmaken van het beschermde monument.

De in dit beheersplan voorgestelde werkwijze wenst hierbij in eerste instantie het erfgoed terug te brengen in een bouwkundige staat die op lange termijn het behoud van het erfgoed kan garanderen. Er wordt hiervoor voorzien om met behulp van een meerjarenpremieovereenkomst al het cultuur-historische erfgoed te restaureren.

Na deze restauratie die met behulp van een meerjarenpremieovereenkomst wordt uitgevoerd, wordt er in dit beheersplan ook een methode voorgesteld die in het duurzame onderhoud van de gebouwen moet voorzien. Dit onderhoud moet ervoor zorgen dat de uitgevoerde restauraties duurzaam blijven op lange termijn. Vervolgens wordt ook een uitspraak gedaan over maatregelen en richtlijnen over de fauna en flora, i.f.v. waardeversterking, betreffende 'Open Erfgoed' en integrale toegankelijkheid.

6.2. UITVOERING VAN HET MEERJARENPREMIEOVEREENKOMST 'ONDERHOUD EN RESTAURATIES OPENLUCHTMUSEUM'

6.2.1. Meerjarenpremieovereenkomst voor restauratie van alle bouwkundige elementen

Op 16 oktober 2013 duidde de Provincie Limburg het studieteam o.l.v. Studio Roma cvba aan voor de opmaak van een aanvraag tot meerjarenpremieovereenkomst. In het kader van deze aanvraag werd een inventaris opgemaakt met een overzicht van de gekende bouwhistorische gegevens en het beschikbaar bronmateriaal van elk gebouw. Daarnaast is er een analyse van de gebreken van de constructie en de diverse materialen in vervat. Dit document is als bijlage bij de aanvraag gevoegd, maar is tevens een bijlage bij het beheersplan zodat beide dossiers op elkaar zijn afgestemd. Het dossier voor de aanvraag van de meerjarenpremieovereenkomst omvat bijkomend een globaal interventieplan en de indicatieve kostenraming inclusief fasering en motivering van de aanvraag.

Met het oog op een gewenste fasering is in het dossier van de meerjarenpremieovereenkomst elk gebouw binnen het geheel getoetst aan criteria als onderhoudsgevoeligheid, regendichting, houtaantasting, standzekerheid, noodzaak en hoogdringendheid. Daarbij zijn de gebouwen die het dringendst nood hebben aan grotere onderhouds- of restauratieve werken, eerst voorzien om aangepakt te worden. Indien mogelijk zullen de gebouwen met een thematische gelijkenis in restauratieve aanpak, gegroepeerd, maar tegelijk zo georganiseerd dat de werven verspreid op het domein zullen georganiseerd zijn en zo dat de interne werking van het Openluchtmuseum gegarandeerd kan blijven.

Het doel van de meerjarenpremieovereenkomst is om een campagne uit te voeren die ervoor zal zorgen dat het onroerend erfgoed volledig duurzaam gerestaureerd zal zijn. Daarbij worden alle noodzakelijke restauratiewerken voorzien aan de daken (structuur en bedekking), de buiten- en binnenmuren, het schijnwerk, de vloeren, de funderingen en de erven. Deze werken zijn gebouwfankelijk en worden hier specifiek op afgestemd. Daarnaast zijn enkele identiteitsversterkende maatregelen voor de landschappelijk waardevolle elementen opgenomen. Stabiliteitsproblemen worden opgelost, molens worden draaivaardig gemaakt en andere technische installaties nagekeken en hersteld. De aanvraag tot meerjarenpremieovereenkomst wordt tegelijk met het beheersplan ingediend.

6.2.2. Verantwoording voor de uitvoering van de meerjarenpremieovereenkomst

Het schadebeeld dat in maart 2014 werd opgesteld door Studio Roma cvba in het kader van het meerjarenpremieovereenkomst en in dit beheerplan aanwezig is in de bijlage bundels van de verschillende zones, toont aan dat de bestaande toestand van de gebouwen nood heeft aan werken om op langere termijn het behoud van de verschillende bouwwerken te kunnen garanderen. Zo werden meerdere criteria onderzocht, gaande van regendichting, houtaantasting tot standzekerheid. Hierbij werden meerdere problemen vastgesteld die het behoud van de erfgoedwaarden van de onroerende goederen in gevaar brengen. Bijgevolg komt de noodzaak voor restauratie van de onroerende goederen voort uit de vaststellingen die werden gedaan tijdens het opstellen van de diagnose van de gebouwen.

6.2.3. Recent uitgevoerde maatregelen en werken

De bewaringstoestand zoals deze werd opgenomen in de inventarisbundel in bijlage werd volgens overeenkomst opgemaakt in 2014. Nadien werd de wetgeving (en de toepassing ervan) aangaande de beheersplannen regelmatig verfijnd zodat bij de opmaak van het beheersplan hier rekening mee gehouden moest worden. Daar ging de nodige tijd overheen zodat het beheersplan in 2016 ingediend kon worden. Bij gebouwen zoals die in Bokrijk voorkomen, kan de bewaringstoestand op een tijdspanne van twee jaar sterk evolueren. Tegelijk hadden sommige bouwwerken zo'n verregaande staat van verwerking bereikt, dat er minstens enkele onderhoudswerken noodzakelijk waren.

Dit betekent concreet dat er in de periode eind 2014 – begin 2016 enkele werkzaamheden werden uitgevoerd die we hieronder opsommen. In overleg met Onroerend erfgoed werd deze aanpak afgesproken aangezien er mogelijk nog enige tijd over de finale goedkeuring van het beheersplan heen zou kunnen gaan en het rapport hierdoor mogelijk opnieuw licht verouderd zou kunnen zijn op bepaalde punten. Het Openluchtmuseum Bokrijk heeft immers een gespecialiseerde Technische Dienst die wekelijks oordeelkundige herstellingswerken probeert uit te voeren om het gebouwenbestand op peil te houden. Herstellingswerken zijn bijgevolg dagelijkse kost in Bokrijk. De diagnosenota beschrijft dus de staat van de gebouwen zoals deze in maart 2014 waren.

Hieronder geven we een overzicht van de recent uitgevoerde werkzaamheden:

- Vernieuwen van de nok van het dak van de schaapskooi (2013 - eigen beheer)
- Herstellingswerken aan het dak van het touwslagerij (2013 - eigen beheer)
- Herstellingswerken aan het dak van het varkenskot uit Heist-op-den-berg (2013 - eigen beheer)
- Interieurschilderwerken in de Pastorij uit Schriek (2014)
- Vernieuwen van het dak van de schuur uit Lommel-Kattebos (2014)
- Vernieuwen van het dak van de schuur uit Wortel (2014)
- Vernieuwen van het dak van de schuur uit Olen (2014)
- Vernieuwen van de nok van het Hooghuis uit Tessenderlo (2014 - eigen beheer)
- Grote onderhoudswerkzaamheden aan het woonhuis uit Kortessem waarbij de fundering werd nagekeken en hersteld en vooral de wanden werden gestript, gerestaureerd en herschilderd (2015 - eigen beheer)
- Herstellingswerken aan de brug van de Molen uit Schulen (2015 - eigen beheer)
- Herstellingen aan de Rosmolen van Lampernisse: vernieuwing lantaarn (2015 - eigen beheer)
- Vervanging van een draagbalk aan de toegangspoort uit Heers (2015 - eigen beheer)
- Commerciële inrichting in de Herberg Sint-Gummarus (2015)
- Vernieuwen van het dak van de schuur uit Mol-Zelm (2016)
- De vernieuwing van het dak van de schuur uit Meeuwen wordt voorzien in het najaar van 2016
- Vernieuwen van het dak van de schuur uit Oevel (2016)
- Museale herinrichting voor de schuur uit Wortel (2016)
- Museale inrichting voor de schuur uit Oevel na herstel van de oostgevel en enkele funderingskolommen (2016)
- Vernieuwen omgevingsaanleg bij de schuur uit Mol-Zelm (2016)
- Nieuwe geluidsinstallatie voor de smidse (2016)
- Commerciële winkelinrichting in het woonhuis uit Wortel (2015)

6.2.4. Reeds voorziene beheersmaatregelen

Daarnaast zijn er nog enkele (museale) inrichtingswerken – al dan niet met tijdelijk karakter – die mogelijk tijdens de uitvoering van de meerjarige subsidiëringsovereenkomst zullen worden uitgevoerd maar die daar geen deel van uitmaken.

Volgende gebouwen komen daar op het ogenblik van de opmaak van het beheersplan voor in aanmerking:

- de schuur uit Lommel-Kattenbos
- het woonhuis uit Oevel
- de hoeve van Heist-op-den-Berg
- het Teutenhuis
- het Hooghuis uit Tessenderlo

Deze onderhoudswerken, herstellingswerkzaamheden en herinrichtingswerken zijn niet aangepast in het schadebeeld van de inventarisbundels.

6.2.5. Omvang van de restauratie van alle relictten voorzien in de meerjarenpremieovereenkomst

Binnen het meerjarenpremieovereenkomst wordt een integrale restauratie voorzien van alle relictten met inbegrip van de omgevingselementen met erfgoedwaarde. Dit omvat bijgevolg de bouwkundige relictten, de inrichting van de erven en stedenbouwkundige elementen die bijdragen tot de erfgoedwaarde van het Openluchtmuseum zoals bijvoorbeeld de kasseipaden, dorpspleinen, ...

Het betreft een restauratie waarbij specifieke historische technieken zullen worden aangewend om het gebouwde patrimonium en zijn erfgoedwaarden te herstellen. Deze restauratiecampagne omvat werkzaamheden en beheersmaatregelen die slechts eenmalig worden uitgevoerd. Voor de opmaak van de hieruit voortvloeiende restauratiedossiers wordt momenteel een ontwerper aangesteld die de planning van de meerjarenpremieovereenkomst verplicht moet volgen.

Werfinrichting, demontage, grondwerken en voorbereidingen

Voor de uitvoering van restauraties worden de werken per erf of per cluster voorzien. Dit zorgt ervoor dat de werfinrichting gegroepeerd kan worden binnen de percelen. Tegelijkertijd kunnen de omgevingswerken binnen de cluster uitgevoerd worden. De werfinrichting zal de nodige afsluitingen, beschermingen, werfketen, een werfpaneel en steigers omvatten. Bij de beschermingen wordt extra aandacht besteed aan het vrijwaren van bomen en struiken. Bij de start van de werken worden eerst de nodige afbraakwerken, demontages en graafwerken voorzien die nodig zijn voor het uitvoeren van de restauratiewerken.

Ruwbouwwerken

Afhankelijk van het type gebouw wordt er bij de ruwbouwwerken voorzien om alle constructie-onderdelen te restaureren. Het betreft gebouwen in stijl- en regelwerk met invullingen in leem- en vitswerk of metselwerk of bekleed met een houten gevelbekleding en gebouwen opgebouwd in baksteenmetselwerk en/of natuursteen. Voor de draagstructuren in hout wordt een grondig nazicht voorzien. Uit dit nazicht moet een grondig schadebeeld van het houtwerk voortkomen. In detail zullen daaruit de nodige ingrepen worden bepaald. Dit kan gaan van behandeling tegen houtborende insecten of zwammen of het deels of integraal vervangen van houten elementen door identiek materiaal. Herstellingen of verstevigingen met epoxy worden enkel in uiterst uitzonderlijke gevallen voorzien, daar binnen Bokrijk de voorkeur wordt gegeven op traditionele en historisch verantwoorde technieken. Bij het leem- en vitswerk zal door de veelal verouderde staat van het materiaal voorzien worden om het integraal te vervangen, behalve daar waar dit recent reeds is uitgevoerd. Vervanging is te verantwoorden omdat dit op regelmatige basis ook gebeurde in de 17de tot 19de eeuw. Voor de houten gevelbekledingen wordt dezelfde werkmethode voorzien als voor het stijl- en regelwerk.

Voor het metselwerk dat in de gebouwen aanwezig is, wordt een reiniging voorzien voor de gevels, herstel van het beschadigde metselwerk en vernieuwen van het voegwerk. Alle werken gebeuren hier met identieke materialen, er wordt ook uitsluitend gebruik gemaakt van kalkmortels. Indien scheuren of andere stabiliteitsproblemen aanwezig zijn, worden mogelijk ingrepen voorzien. Dit kan gaan van het verstevigen van de funderingen, plaatsen van verankeringen of het diep hervoegen van de voegen. Alle geveldetails zoals onder meer smeedijzeren elementen worden gerestaureerd, en beschermingen worden mee voorzien.

Dakwerken

De dakwerken omvatten werken aan de dakstructuur en het vernieuwen of herstellen van de dakbedekkingen. De meeste dakstructuren zijn opgebouwd uit hout, hierbij worden dezelfde werken uitgevoerd als deze beschreven voor het stijl- en regelwerk. Al wordt vermoed dat voor de dakwerken meer stabiliteitsingrepen plaats zullen vinden dan bij het stijl- en regelwerk.

In Bokrijk zijn over het volledige domein meerdere types dakbedekking aanwezig, het betreft pannen, leien, stro, riet, houten shingles,... Voor leien en pannen wordt getracht zoveel mogelijk van het bestaande materiaal te behouden. Voor stro of riet wordt afhankelijk van de ouderdom van de dakbedekking integrale vernieuwing voorzien of enkel plaatselijk herstel, dit is ook van toepassing voor de houten shingles. Ook het afwerken van alle types dakdetails zijn mee voorzien om te restaureren.

Schrijnwerk

Het schrijnwerk (binnen- en buitenschrijnwerk) betreft overal houten schrijnwerk. Ook zullen de werken aan het hout gelijkaardig zijn aan deze beschreven voor het stijl- en regelwerk hoger. Herstelling of vervanging van de beglazing wordt mee voorzien. Waar glas-in-lood aanwezig is, wordt dit ook gerestaureerd. Afhankelijk van de functie van het gebouw kan het voorkomen dat een type van isolerende beglazing wordt voorzien, dit moet echter nog voorafgaandelijk onderzocht worden en zal uitsluitend in overleg met de erfgoedconsulent gebeuren. Het hang- en sluitwerk blijft integraal behouden, bijgesteld en waar nodig aangevuld.

Binnenafwerking

Voor de binnenafwerking zal ook weer voorzien worden in een restauratie met maximaal behoud van historisch materiaal. Vloerafwerking wordt gereinigd waar nodig en enkel beschadigde vloerafwerkingen worden hersteld. Voor lemen en vloeren op volle grond is het mogelijk dat volledige vernieuwing of aanvulling voorzien wordt. Plafondafwerkingen worden hersteld. Houtwerk zal ook weer identiek behandeld worden als hoger beschreven, dit is ook van toepassing voor houten vloeren (waar vervanging wel eerder de uitzondering zal zijn). Pleisterwerken en afwerkingen in leem worden hersteld en schilderwerken worden uitgevoerd met kalkverf. Interieurelementen, die onroerend zijn door hun aard, zoals onder meer schouwen, worden mee voorzien in de restauratie.

Technieken

De aanwezige technische installaties, veelal betreft het verlichting en plaatselijk ook verwarming en sanitair, wordt hersteld en beter weggewerkt en waar nodig ook aangepast zodat deze beter geïntegreerd worden in de relicten. Afhankelijk van de functie worden technische installaties toegevoegd, in functie van de werken van het museum. Dit in functie van het versterken van de erfgoedwaarden van het geheel van het Openluchtmuseum.

Omgevingswerken

Voor de omgevingswerken wordt een onderscheid gemaakt tussen werken aan de inrichtingen binnen de clusters en deze van de algemene inrichting. Binnen de clusters worden de buitenverhardingen gerestaureerd, net als de aanwezige inrichtingen zoals banken, waterpompen, hekken van moestuinen of het perceel, aanwezige bijhuizen en andere bijgebouwen, en functiegebonden elementen zoals de dorpspelen. Waar nodig worden in functie van het versterken van de erfgoedwaarden van de cluster ook toevoegingen en aanpassingen gedaan aan deze elementen. Ook het cultuur-historische groen van erven wordt aangepakt. Dit kan gaan van het aanplanten van nieuwe beplantingen of aanpassen van de bestaande beplantingen in functie van het versterken van de erfgoedwaarden, het reinigen van grachten,... Aanpassingen aan de inrichting van de clusters zal projectgebonden bekeken worden, daar dan ook een diepgaander onderzoek naar de werking en functie van de cluster bekeken wordt. Daarnaast worden gelijkaardige werken ook voorzien voor elementen die aanwezig zijn in het Openluchtmuseum, maar niet gebonden zijn aan clusters. Het betreft in dit geval de dorpspleinen, dreven, paden,...

Toegankelijkheid

Binnen de projecten worden ook maatregelen en ingrepen voorzien om de toegankelijkheid van de gebouwen en de clusters te verbeteren. De specifieke maatregelen dienen per project bekeken te worden in overleg met een toegankelijkheidsbureau, de architecten, Bokrijk zelf en met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Opleveringen

Voorafgaandelijk aan de oplevering zal een as-built dossier opgesteld worden. Om de duurzaamheid van de eenmalige restauratie te verzekeren zal na oplevering gestart worden met het onderhoud die zijn focus legt op regelmatig nazicht om nieuwe problemen vast te kunnen stellen voor gevolgschade kan optreden. Dit wordt verder beschreven.

Parallele restauratiewerken

Aangezien sommige gebouwen zeer onderhoudsgevoelig zijn en in sommige gevallen tweejaarlijkse of zelfs jaarlijkse herstellingswerkzaamheden benodigen, is ook hier het nodige budget voor voorzien.

6.3. MAATREGELEN EN RICHTLIJNEN VOOR DUURZAAM ONDERHOUD VAN HET OPENLUCHTMUSEUM

6.3.1. Duurzaam onderhoud van de onroerende goederen

Na de restauratie van het bouwkundige erfgoed, zoals voorzien wordt in de meerjarenpremieovereenkomst en die met behulp van deze meerjarenpremieovereenkomst zal worden uitgevoerd, wordt vooropgesteld om de goederen op een duurzame wijze te onderhouden.

Er wordt voorzien om op regelmatige basis de verschillende bouwelementen te inspecteren en een staat van bevinding ervan op te maken. Hierin wordt de toestand van het onderzochte bouwelement beschreven. Dit moet ervoor zorgen dat mogelijke schade tijdig wordt waargenomen, zodat herstelwerken kunnen worden uitgevoerd voor verdere (gevolg)schade optreedt.

6.3.2. Opdeling in bouwelementen per ambacht

In functie van een duurzaam onderhoud van het Openluchtmuseum wordt een opdeling per ambacht vooropgesteld. Deze opdeling wordt gemaakt in functie van het nazicht van de bouwkundige elementen, het helpt ook om de historische ambachten binnen de bestaande maatschappij te ondersteunen, zoals dit ook beschreven staat in het beschermingsdossier. De opdeling werd gemaakt op basis van de bouwelementen die aanwezig zijn over het volledige projectgebied van het Openluchtmuseum Bokrijk.

1. Schrijnwerker
2. Metser
3. Steenkappers
4. Dakwerker
5. Smid
6. Specialisten kalk en leem
7. Molentechnieker
8. Glazenmaker
9. Boom- en plantenverzorger
10. Specialist waterwegen en vijvers
11. Moderne technieken

6.3.3. Verslaggeving en opvolging van de bouwkundige controles

De bouwkundige inspecties die uitgevoerd worden dienen neergeschreven en fotografisch gedocumenteerd te worden. Er wordt vooropgesteld om elk onroerend goed met zijn omgeving, minstens eens om de twee jaar aan een integrale inspectie te onderwerpen. Van de verslagen van deze inspecties zal een archief bijgehouden worden zodat ook vergelijken met voorgaande verslagen en rapporten mogelijk is. De vergelijking is noodzakelijk om de verschil van de staat van de verschillende bouwelementen te kunnen evalueren. De verslagen dienen de schade aan te geven en waar nodig reeds een mogelijke herstelling voor te stellen, of indien mogelijk reeds te herstellen (indien het onder de lijst van werken valt waarvoor geen toelating nodig is van Agentschap Onroerend Erfgoed).

6.3.4. Onderhoud van de bouwelementen op basis van inspectie, nazicht en opvolging

Er wordt voorzien om een frequente controle van het integrale domein uit te voeren waarbij elk element om de twee jaar één keer op problemen gecontroleerd wordt. Sommige delicate elementen worden jaarlijks nagekeken.

Op basis van de verslagen, adviezen en vergelijkingen met voorgaande inspecties kan dan beslist worden om onderhoudswerken uit te voeren. Deze werken omvatten dan het herstellen van schade die werd vastgesteld of simpelweg onderhoud van bouwelementen om schade te voorkomen. Dit laatste is mogelijk door de vergelijking te maken met voorgaande verslagen. De regelmatige controle met fotografisch documenteren het mogelijk maken om schade aan bouwelementen vast te stellen nog voor de schade ook schade voor gevolgschade kan zorgen. Het onderhouden van deze elementen werkt kostenbesparend op lange termijn doordat grote restauratiewerken minder snel terug nodig zullen zijn.

Lijst met opsomming van periodiek nazicht

Artikel	Omschrijving	Terugkerend met vaste cyclus	Vrijstelling toelating	Artikel	Omschrijving	Terugkerend met vaste cyclus	Vrijstelling toelating
1	Grond- en funderingswerken			5	Binnenafwerking		
12	Funderingswerken			51	Vloerbekledingen		
	Nazicht zichtbare delen fundering - funderingsmuurtjes	tweejaarlijks	x		Nazicht tegelvloeren	tweejaarlijks	x
13	Rioleringen en ondergrondse leidingen				Nazicht natuursteen vloeren	tweejaarlijks	x
	Nazicht rioleringen, ondergrondse leidingen en putten	tweejaarlijks	x		Nazicht baksteen vloeren	tweejaarlijks	x
					Nazicht vloeren uit keien	tweejaarlijks	x
					Nazicht houten vloeren	tweejaarlijks	x
					Nazicht vloeren uit leem of aangedamde aarde	tweejaarlijks	x
				52	Wandbekledingen		
Ruwbouwwerken					Nazicht pleisterwerk op wanden	tweejaarlijks	x
21	Stijl- en regelwerk				Nazicht houten wandbekledingen	tweejaarlijks	x
	Nazicht houten stijl- en regelwerk	tweejaarlijks	x		Nazicht van metselwerk wanden	tweejaarlijks	x
22	Leem- en vitswerk				Nazicht van wanden uit andere wandbekleding	tweejaarlijks	x
	Nazicht leem- en vitswerk	tweejaarlijks	x	53	Plafondafwerking		
23	Metselwerk (Baksteen, keien, breuksteen, silex, natuursteen,...)				Nazicht houten plafond (balken en beplanking)	tweejaarlijks	x
	Nazicht baksteenmetselwerk	tweejaarlijks	x		Nazicht van pleister- en stucwerk op plafonds	tweejaarlijks	x
	Nazicht voegwerk	tweejaarlijks	x		Nazicht van tongewelven	tweejaarlijks	x
24	Smeed- en gietijzer			54	Binnenschrijnwerk		
	Nazicht smeed- en gietijzer	tweejaarlijks	x		Nazicht van binnendeuren	tweejaarlijks	x
25	Natuursteen				Nazicht van binnenramen	tweejaarlijks	x
	Nazicht van blauwe hardsteen	tweejaarlijks	x		Nazicht van binnenluiken	tweejaarlijks	x
	Nazicht van witte natuursteen	tweejaarlijks	x		Nazicht van ander binnenschrijnwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van ijzerzandsteen	tweejaarlijks	x	54	Trappen (interieur en exterieur)		
26	Gevelbekledingen				Nazicht van houten trappen	tweejaarlijks	x
	Nazicht van gevelplinten	tweejaarlijks	x		Nazicht van stenen trappen	tweejaarlijks	x
	Nazicht van gevelbekleding uit houten beplanking	tweejaarlijks	x	55	Schouwen		
	Nazicht van gevelbekleding uit houten shingles	tweejaarlijks	x		Nazicht van schouwen	tweejaarlijks	x
	Nazicht van gevelbekledingen uit riet of stro	tweejaarlijks	x	56	Cultuurgoederen		
	Nazicht van pierre simili steen/bepleistering	tweejaarlijks	x		Nazicht van Cultuurgoederen	tweejaarlijks	x
	Nazicht van lijstwerk	tweejaarlijks	x	6	Schilderwerk		
27	Functiegebonden technieken			61	Schrijnwerk		
	Nazicht van functie gebonden onderdelen van molens	jaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op schrijnwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht houten onderdelen molens	jaarlijks	x	62	Wanden		
	Nazicht van functie gebonden onderdelen van smidse	jaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op vakwerk wanden	tweejaarlijks	x
	Nazicht van functie gebonden onderdelen van staande wip	tweejaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op metselwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van functie gebonden onderdelen van bakovens	jaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op houtwerk	tweejaarlijks	x
28	Elementen in beton				Nazicht schilderwerk op pleisterwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van betonnen elementen	tweejaarlijks	x		Nazicht kaleiwerk	tweejaarlijks	x
3	Dakwerken			63	Plafond		
31	Houtconstructie				Nazicht schilderwerk op metselwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht houten dakstructuur	tweejaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op houtwerk	tweejaarlijks	x
32	Dakbedekking				Nazicht schilderwerk op pleisterwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van dakbedekking met stro	tweejaarlijks	x		Nazicht kaleiwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van dakbedekking met riet	tweejaarlijks	x	63	Plafond		
	Nazicht van dakbedekking met pannen, incl. strokoppes	tweejaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op metselwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van dakbedekking met leien	tweejaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op houtwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van dakbedekking met houten shingles	tweejaarlijks	x		Nazicht schilderwerk op pleisterwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van aanwezige ladderhaken	tweejaarlijks	x		Nazicht kaleiwerk van plafonds en tongewelven	tweejaarlijks	x
33	Dakafwerking			64	Ijzerwerk		
	Nazicht van nokbekledingen	tweejaarlijks	x		Nazicht van schilderwerk op smeed- en gietijzer	tweejaarlijks	x
	Nazicht van diverse dakdetails	tweejaarlijks	x	65	Houtwerk		
	Nazicht van houten dakschrijnwerk	tweejaarlijks	x		Nazicht van afwerkingen op houtwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van dakwaterafvoer	tweejaarlijks	x	7	Technieken		
	Nazicht van bovendakbeschouwen	tweejaarlijks	x	71	Technische installaties		
4	Buitschrijnwerk				Nazicht Technische Installaties	tweejaarlijks	x
41	Buitschrijnwerk			8	Buitenaanleg		
	Nazicht deuren	tweejaarlijks	x	81	Wegen en paden		
	Nazicht ramen	tweejaarlijks	x		Nazicht van erfgebonden buitenaanleg	tweejaarlijks	x
	Nazicht luiken	tweejaarlijks	x		Nazicht van kasseien	tweejaarlijks	x
	Nazicht poorten	tweejaarlijks	x		Nazicht van bakstenen	tweejaarlijks	x
	Nazicht overig buitenschrijnwerk	tweejaarlijks	x		Nazicht van breuksteen	tweejaarlijks	x
43	Beglazing			82	Meubilair (putten, poorten, omheining,...)		
	Nazicht van beglazing met glas	tweejaarlijks	x		Nazicht houten buitenmeubilair	tweejaarlijks	x
	Nazicht van beglazing met varkens- of koeienblaas	tweejaarlijks	x		Nazicht buitenmeubilair in baksteenmetselwerk	tweejaarlijks	x
	Nazicht van glas-in-lood	tweejaarlijks	x	83	Omgevingswerken		
					Nazicht van de omgeving van molens	jaarlijks	x
				84	Beplantingen (cultuur-historisch groen)		
					Nazicht van beplantingen	jaarlijks	x
				85	Fauna (nestkasten, afschrik,...)		
					Nazicht stimulerende maatregelen voor waardevolle fauna	jaarlijks	x
					Nazicht wering ongedierte	jaarlijks	x

6.3.5. Onderhoud van de landschappelijke elementen en het cultuurhistorisch groen

Het cultuur-historisch waardevol groen en waardevolle museum-gerelateerde landschappelijke elementen die verbonden zijn aan het Openluchtmuseum, zullen binnen de geldigheidsduur van onderhavig monumentenbeheersplan 2016-2036 duurzaam onderhouden worden. Dit zal deels gebeuren met eigen personeel en deels met sociale tewerkstelling. Het grootste deel wordt wel steeds uitbesteed.

Dit "groen" onderhoud omvat de nodige snoeiwerken van de boomgaarden en van de groene lijnvormige structuren die de erven afsluiten evenals typisch snoeiwerk voor leifruit. Ook de maaiwerken van de begraasde museale percelen is mee vervat in het jaarlijks onderhoud voor de percelen die erfgerelateerd zijn en bijgevolg vallen onder de categorie van historisch gazonbeheer. Het onderhoud van de lijnvormige structuren omvat eveneens het inboeten.

Het onderhoud van de landschappelijke elementen gerelateerd aan het als monument beschermde Openluchtmuseum omvat het onderhoud van de typerende houten gevlochten hekken, onderhoud van de grachten en van de wegen wordt periodiek voorzien.

6.3.6. Uitvoeren van herstellingen zonder toelating van het Agentschap Onroerend Erfgoed

Door zijn opzet als Openluchtmuseum met een verzameling van onroerende goederen uit de 16de tot 19de eeuw, heeft de Technische Dienst van Bokrijk de nodige kennis en expertise over onderhoud en restauratie van de verschillende gebouwen opgebouwd door de jaren heen. Bovendien is de visie die het Openluchtmuseum Bokrijk hanteert voor het behoud van de gebouwen en bij restauratie van de gebouwen conserverend en traditioneel. Dit in de zin dat de gebruikte methodes en materialen teruggrijpen naar de wijze en gebruik tijdens de periode dat de gebouwen werden opgetrokken. In functie van het onderhoud van de verschillende gebouwen wordt regelmatig een beschadigd element vervangen zonder dat hiervoor een toelating dient aangevraagd te worden bij het Agentschap.

Door de grote hoeveelheid aan gebouwen en landschappelijke elementen komt het veel voor dat elementen hersteld of vervangen worden. Om administratieve redenen wordt er bijgevolg voorgesteld om meerdere werkzaamheden met beperkte omvang, zonder toelating uit te kunnen voeren. Het betreft hierbij enkele lokale herstellingen en/of vervangingen. Deze werken zullen ook enkel en alleen worden uitgevoerd met identieke materialen, identiek kleurgebruik en identieke en louter traditionele technieken. Bij een wijziging in het materiaal, kleur, uitzicht of werkwijze zal alsnog toelating moeten gevraagd worden aan het Agentschap Onroerend Erfgoed. Met behulp van rapportering en evaluatie met de erfgoedconsulenten zullen deze werken alsnog kunnen worden opgevolgd door het Agentschap Onroerend Erfgoed. Deze werkmethode zal de efficiëntie van het onderhoud verhogen en zal tevens zowel voor de Dienst Infrastructuur van Bokrijk als de erfgoedconsulent(en) tijdbesparend werken. (zie ook hoofdstuk 7)

6.3.7. Lijst met opsomming van werken en onderhoudsmaatregelen, bouwkundige werken

Onderstaande tabel maakt een opsomming van de werken die mogelijk zijn binnen het kader van het beheersplan. Hierbij wordt aangeduid of het eenmalige of terugkerende ingrepen. Ook wordt aangeduid of ze voorafgaandelijk een toelating nodig hebben van het Agentschap Onroerend Erfgoed en of de uitvoering van de werken met behulp van een premie van het Agentschap Onroerend Erfgoed kunnen worden uitgevoerd of niet. Deze lijst gaat van de veronderstelling uit dat werfinrichtingen die onontbeerlijk zijn bij werkzaamheden, integraal onderdeel uitmaken van de beschreven werkzaamheden. Zo kan verondersteld worden dat 'leveren en plaatsen van stellingen' mee vervat zit bij werkzaamheden aan wanden, daken op plafonds, zijn werfketen mee vervat bij grotere dossiers of zijn de nodige beschermingsmaatregelen overal mee vervat.

Lijst met opsomming van de maatregelen en werkzaamheden

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaal-gebruik
	Onderhavige lijst omvat geen afzonderlijke posten betreffende werfinrichting, werfcoördinatie, maatregelen voor onder en netheid op de werf, plaatsbeschrijvingen, as-buitedossier, werfafsluitingen, beschermingswerken, werfborden, stellingen, schoringswerken, tijdelijke opslag en terugplaatsen van interieur en voorafgaandelijke graaf-, afbraak- en demontagewerken Voor deze werken worden als een onontbeerlijk onderdeel aanzien van de werkzaamheden en er wordt bijgevolg verondersteld dat ze integraal deel uitmaken van de werkzaamheden. Ze maken bijgevolg een integraal onderdeel uit van de hieronder beschreven maatregelen en werkzaamheden en zijn een mee in vervat.						
0 Algemene dossiers							
01 Restauratie cf. Aanvraag meerjarenpremieovereenkomst Openluchtmuseum Bokrijk							
	Algemene restauratie van alle relictten met omgeving		X			X	
	Werken voorzien met behulp van de meerjarenpremieovereenkomst cf. ingediend begin mei 2016						
	In praktijk zal in deze restauratiecampagne elke post van onderstaande tabel gebruikt worden. Ook de posten die een terugkerende vaste cyclus bevatten maken hier onderdeel van uit.						
1 Grond- en funderingswerken							
11 Beschermingen							
	Werken ifv bescherming tegen grondwater		X			X	
	Bescherming tegen opstijgend vocht		X			X	
	Bescherming tegen zwammen en schimmels			X		X	
	Werken in functie van verwijderen van zwammen en schimmels			X		X	
12 Funderingswerken							
	Stabiliteitswerken ifv funderingsverbetering en versteving		X			X	
	Restauratie van funderingsmuurtjes		X			X	
	Lokale herstellingen (< 6 aan elkaar rakende stenen) funderingsmuurtjes		X			X	X
	Herstellen van funderingsmuurtjes (vanaf 6 aan elkaar rakende stenen)		X			X	X
	Hervoeogen van funderingsmuurtjes		X			X	X
13 Rioleringen en ondergrondse leidingen							
	Herstellen van rioleringen en ondergrondse leidingen			X			X
	Vernieuwen van rioleringen en ondergrondse leidingen		X				X
	Ledigen en reinigen van putten			X			X
	Herstelwerken aan putten		X			X	X
	Waterdicht maken van putten		X			X	
2 Ruwbouwwerken							
21 Stijl- en regelwerk							
	Oppervlaktebehandeling van houten stijl- en regelwerk			X		X	
	Dieptebehandeling van stijl- en regelwerk			X		X	
	Vervanging met hout van stijl- en regelwerk (< 0,5m3 per onroerend goed)			X		X	X
	Vervanging met hout van stijl- en regelwerk (vanaf 0,5m3 per onroerend goed)			X		X	X
	Herstellingen ifv herstellen verbeteren van de stabiliteit		X			X	
	Houtherstellingen met epoxy		X			X	
22 Leem- en vitswerk							
	Restauratie en herstel van leem- en vitswerk		X			X	
	Onderhoudswerken aan leem- en vitswerk			X		X	X
	Vernieuwen van leem- en vitswerk (< 25m2 per onroerend goed)			X		X	X
	Vernieuwen van leem- en vitswerk (vanaf 25m2 per onroerend goed)			X		X	X
23 Metselwerk (Baksteen, keien, breuksteen, silex, natuursteen,...)							
	Reiniging metselwerk (niet destructieve methodes zoals hoge druk rotatiewerfvel,...)		X			X	
	Restauratie van metselwerk (met inbegrip van voegwerken)		X			X	
	Herstel metselwerk (< 6 aan elkaar rakende stenen)			X		X	X
	Herstel metselwerk (vanaf 6 aan elkaar rakende stenen)			X		X	X
	Hermetsele van metselwerkgehlen (< 0,25m3 per onroerend goed)			X		X	X
	Hermetsele van metselwerkgehlen (> 0,25m3 per onroerend goed)			X		X	X
	Innaaien van scheuren dmv nieten		X			X	
	Andere ingrepen op de stabiliteit van het metselwerk te verbeteren/verzekeren		X			X	
	Ingrepen in functie van het verbeteren van de stabiliteit van het metselwerk		X			X	
	Herstellen en vernieuwen van voegwerk (< 25m2 per onroerend goed)			X		X	X
	Herstellen en vernieuwen van voegwerk (vanaf 25m2 per onroerend goed)			X		X	X
	Vervanging met hout van ingewerkte houten elementen (< 0,25m3 per onroerend goed)			X		X	X
	Vervanging met hout van ingewerkte houten elementen (vanaf 0,25m3 per onroerend goed)			X		X	X
24 Smeed- en gietijzer							
	Restauratie van gevelankers, dievenijzers, dakbekroningen, hooiruiven, ...		X			X	X
	Herstellen van gevelankers, dievenijzers, dakbekroningen, hooiruiven, ...		X			X	X

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaal-gebruik
	Vervanging gevelankers, dievenijzers, dakbekroningen, hooiruiven, ...	x			x		
	Herstel of vervanging smeed- en gietijzeren verbindingen/schrijnwerkelementen	x			x		
	Herstel of vervanging ander smeed- en gietijzeren elementen	x			x		
25	Natuursteen						
	Oppervlakte reiniging van blauwe hardsteen	x			x		
	Oppervlakte reiniging van witte natuursteen	x			x		
	Oppervlakte reiniging van ijzerzandsteen	x			x		
	Restauratie van barsten met herstelmortel voor blauwe hardsteen	x			x		
	Restauratie van barsten met herstelmortel voor witte natuursteen	x			x		
	Restauratie van barsten met herstelmortel voor ijzerzandsteen	x			x		
	Herstel van barsten met herstelmortel voor blauwe hardsteen	x			x		
	Herstel van barsten met herstelmortel voor witte natuursteen	x			x		
	Herstel van barsten met herstelmortel voor ijzerzandsteen	x			x		
	Verlijmen van blauwe hardsteen	x			x		
	Verlijmen van witte natuursteen	x			x		
	Verlijmen van ijzerzandsteen	x			x		
	Vervanging/vernieuwen van blauwe hardsteen	x			x		
	Vervanging/vernieuwen van witte natuursteen	x			x		
	Vervanging/vernieuwen van ijzerzandsteen	x			x		
26	Gevelbekledingen						
	Restauratie van gevelplinten	x			x		
	Vernieuwen van gevelplinten	x			x		
	Onderhoudswerken aan gevelplinten		x		x	x	x
	Reinigen van gevelplinten	x			x		
	Restauratie van gevelbekleding uit houten beplanking	x			x		x
	Vernieuwen van gevelbekleding uit houten beplanking	x			x		x
	Onderhoudswerken aan gevelbekleding uit houten beplanking		x		x	x	
	Reinigen van gevelbekleding uit houten beplanking	x			x		
	Restauratie van gevelbekleding uit houten shingles	x			x		x
	Vernieuwen van gevelbekleding uit houten shingles	x			x		x
	Onderhoudswerken aan gevelbekleding uit houten shingles		x		x	x	x
	Reinigen van gevelbekleding uit houten shingles	x			x		
	Restauratie van gevelbekledingen uit riet of stro	x			x		x
	Vernieuwen van gevelbekledingen uit riet of stro	x			x		x
	Onderhoudswerken aan gevelbekledingen uit riet of stro		x		x	x	x
	Reinigen van gevelbekledingen uit riet of stro	x			x		
	Restauratie van pierre simili steen/bepleistering	x			x		
	Vernieuwen van pierre simili steen/bepleistering	x			x		
	Onderhoudswerken aan pierre simili steen/bepleistering		x		x	x	
	Reinigen van pierre simili steen/bepleistering	x			x		
	Restauratie van lijstwerk	x			x		x
	Vernieuwen van lijstwerk	x			x		x
	Onderhoudswerken aan lijstwerk		x		x		x
	Reinigen van lijstwerk	x			x		
27	Elementen in beton						
	Betonrestauratie	x			x		
	Herstellen van betonrot	x			x		
	Onderhoudswerken aan betonnen elementen		x		x		
	Reinigen van betonnen elementen	x			x		
	Vernieuwen van betonnen elementen	x			x		
3	Dakwerken						
31	Houtconstructie						
	Oppervlaktebehandeling van houten dakstructuur		x		x		
	Dieptebehandeling van houten dakstructuur		x		x		
	Restauratie van de dakstructuur	x			x		
	Vervanging met hout van dakstructuur (< 0,5m3 per onroerend goed)		x		x		x
	Vervanging met hout van dakstructuur (vanaf 0,5m3 per onroerend goed)		x		x		x
	Herstellingen ifv verbeteren van de stabiliteit	x			x		
	Houtherstellingen met epoxy	x			x		
32	Dakbedekking						
	Restauratie van dakbedekking met stro	x			x		
	Restauratie van dakbedekking met riet	x			x		
	Restauratie van dakbedekking met pannen, incl. stropoppen	x			x		
	Restauratie van dakbedekking met leien	x			x		
	Restauratie van dakbedekking met houten shingles	x			x		
	Vernieuwen van dakbedekking met stro	x			x		x
	Vernieuwen van dakbedekking met riet	x			x		x
	Vernieuwen van dakbedekking met pannen, incl. stropoppen	x			x		x

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaalgebruik
	Vernieuwen van dakbedekking met leien	x			x		x
	Vernieuwen van dakbedekking met houten shingles	x			x		x
	Onderhoudswerken van dakbedekking met stro			tweejaarlijks	x	x	x
	Onderhoudswerken van dakbedekking met riet			tweejaarlijks	x	x	x
	Onderhoudswerken van dakbedekking met pannen, insl. strokoppen			tweejaarlijks	x	x	x
	Onderhoudswerken van dakbedekking met leien			tweejaarlijks	x	x	x
	Onderhoudswerken van dakbedekking met houten shingles			tweejaarlijks	x	x	x
	Vernieuwen of leveren en plaatsen van genormeerde ladder- en klimhaken	x			x		
33 Dakafwerking							
	Onderhoudswerken aan nokbekleding met graszoden			tweejaarlijks	x	x	x
	Onderhoudswerken aan nokbekleding met lood			tweejaarlijks	x	x	x
	Restauratie van nokbekleding met graszoden	x			x		
	Restauratie van nokbekleding met lood	x			x		
	Vernieuwen van nokbekleding met graszoden	x			x		x
	Vernieuwen van nokbekleding met lood	x			x		x
	Onderhoudswerken aan diverse dakdetails			tweejaarlijks	x	x	x
	Restauratie van diverse dakdetails	x			x		
	Vernieuwen van diverse dakdetails	x			x		x
	Onderhoudswerken aan houten dakschrijnwerk			tweejaarlijks	x	x	x
	Restauratie van houten dakschrijnwerk	x			x		
	Vernieuwen van houten dakschrijnwerk	x			x		
	Onderhoudswerken aan dakwaterafvoer			tweejaarlijks	x	x	x
	Restauratie van dakwaterafvoer	x			x		
	Vernieuwen van dakwaterafvoer	x			x		
	Onderhoudswerken aan bovendakse schouwen			tweejaarlijks	x	x	x
	Restauratie aan bovendakse schouwen	x			x		
	Herstel metselwerk aan bovendakse schouwen		x		x	x	x
34 Hemelwaterafvoer							
	Onderhoudswerken aan hemelwaterafvoer			tweejaarlijks	x		x
4 Buitenschrijnwerk (met inbegrip van Hang- en sluitwerk)							
41 Restauratie/herstel buitenschrijnwerk							
	Deuren	x			x		x
	Ramen	x			x		x
	Luiken	x			x		x
	Poorten	x			x		x
	Andere	x			x		x
42 Plaatselijk herstel buitenschrijnwerk							
	Deuren		x		x		x
	Ramen		x		x		x
	Luiken		x		x		x
	Poorten		x		x		x
	Andere		x		x		x
42 Vervanging buitenschrijnwerk							
	Deuren	x			x		
	Ramen	x			x		
	Luiken	x			x		
	Poorten	x			x		
	Andere	x			x		
44 Beglazing							
	Vernieuwen van beglazing met glas	x			x		
	Vernieuwen van beglazing met varkens- of koeienblaas	x			x		
	Plaatselijk vervangen van beglazing met glas		x		x		x
	Plaatselijk vervangen van beglazing met varkens- of koeienblaas		x		x		x
	Restauratie glas-in-lood	x			x		
	Plaatselijk herstel glas-in-lood		x		x		x
5 Binnenafwerking							
51 Vloerbekledingen							
	Restauratie stenen vloeren (tegels, natuursteen, baksteen, keien, breuksteen,...)	x			x		
	Reinigen van tegelvloeren	x			x		x
	Plaatselijk vervangen van tegels		x		x		x
	Plaatselijk herstel van tegelvloeren		x		x		x
	Reinigen van natuursteenvloeren	x			x		x
	Plaatselijk vervangen van natuursteen aan vloeren		x		x		x
	Plaatselijk herstel van natuursteenvloeren		x		x		x
	Reinigen van baksteenvloeren	x			x		x
	Plaatselijk vervangen van baksteen aan vloeren		x		x		x
	Plaatselijk herstel van baksteenvloeren		x		x		x
	Reinigen van vloeren uit keien	x			x		x

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaalgebruik
	Plaatselijk vervangen van keien aan vloeren		x		x		x
	Plaatselijk herstel van vloeren uit keien		x		x		x
	Reinigen van vloeren uit breuksteen	x			x		x
	Plaatselijk vervangen van breuksteen aan vloeren		x		x		x
	Plaatselijk herstel van vloeren uit breuksteen		x		x		x
	Restauratie houten vloeren	x			x		
	Reinigen van houten vloeren	x			x		x
	Plaatselijke houtvervanging bij houten vloeren		x		x		x
	Opschuren van houten vloeren	x			x		
	Restauratie vloeren uit leem of aangedamde aarde	x			x		x
	Reinigen van vloeren uit leem of aangedamde aarde	x			x		x
	Plaatselijk vervangen van vloeren uit leem of aangedamde aarde		x		x		x
	Plaatselijk herstel van vloeren uit leem of aangedamde aarde		x		x		x
	Uitbreken en terugplaatsen van vloerbekledingen ifv stabiliteit	x			x		
	Plaatsen van betonen (onder)vloer en/of chape ifv stabiliteit	x			x		
52	Wandbekledingen						
	Restauratie van pleisterwerk op wanden	x			x		
	Plaatselijk herstel van pleisterwerk op wanden		x		x		x
	Reinigen van wandbekledingen	x			x		
	Oppervlaktebehandeling van houten wandbekledingen		x		x		
	Restauratie van houten wandbekledingen	x			x		x
	Vernieuwen van houten wandbekledingen	x			x		
	Onderhoudswerken aan houten wandbekledingen		x		x		x
	Reiniging van metselwerk wanden	x			x		
	Herstel metselwerk (< 6 aan elkaar rakende stenen)		x		x		x
	Herstel metselwerk (vanaf 6 aan elkaar rakende stenen)		x		x		x
	Herstellen en vernieuwen van voegwerk (< 25m2 per onroerend goed)		x		x		x
	Herstellen en vernieuwen van voegwerk (vanaf 25m2 per onroerend goed)		x		x		x
	Innaaien van scheuren dmv nieten	x			x		
53	Plafondafwerking						
	Oppervlaktebehandeling van balkenlaag		x		x		
	Dieptebehandeling van balkenlaag		x		x		
	Vervanging met hout van de balkenlaag (< 0,5m3 per onroerend goed)		x		x		x
	Vervanging met hout van de balkenlaag (vanaf 0,5m3 per onroerend goed)		x		x		x
	Restauratie van pleisterwerk op plafonds	x			x		x
	Restauratie van stucwerk op plafonds	x			x		
	Plaatselijk herstel van pleisterwerk op plafonds	x			x		x
	Plaatselijk herstel van stucwerk op plafonds	x			x		x
	Reiniging van metselwerk tongewelf	x			x		
	Herstel metselwerk aan tongewelf (< 6 aan elkaar rakende stenen)	x			x		x
	Herstel metselwerk aan tongewelf (vanaf 6 aan elkaar rakende stenen)	x			x		x
	Innaaien van scheuren dmv nieten bij tongewelf	x			x		
	Plaatselijk herstel van voegwerk tongewelf	x			x		x
	Vernieuwen van voegwerk tongewelf	x			x		x
54	Binnenschrijnwerk (met inbegrip van hang- en sluitwerk)						
	Restauratie/herstel van binnendeuren	x			x		x
	Restauratie/herstel van binnenramen	x			x		x
	Restauratie/herstel van binnenluiken	x			x		x
	Restauratie/herstel van ander binnenschrijnwerk	x			x		x
	Plaatselijk herstel van binnendeuren		x		x		x
	Plaatselijk herstel van binnenramen		x		x		x
	Plaatselijk herstel van binnenluiken		x		x		x
	Plaatselijk herstel van ander binnenschrijnwerk		x		x		x
	Vervangen van binnendeuren	x			x		x
	Vervangen van binnenramen	x			x		x
	Vervangen van binnenluiken	x			x		x
	Vervangen van ander binnenschrijnwerk	x			x		x
54	Trappen (interieur en exterieur)						
	Restauratie van houten trappen	x			x		x
	Restauratie van stenen trappen	x			x		x
	Restauratie van leuning en handgrepen	x			x		x
	Plaatselijk herstel van houten trappen		x		x		x
	Plaatselijk herstel van stenen trappen		x		x		x
	Plaatselijk herstel van leuning en handgrepen		x		x		x
	Houtherstellingen met epoxy	x			x		
	Vervangen van houten trappen	x			x		
	Vervangen van stenen trappen	x			x		
	Vervangen van leuning en handgrepen	x			x		

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaalgebruik
55	Schouwen						
	Reinigen van schouwen	x			x		x
	Restauratie van schouwen	x			x		x
	Vernieuwen van elementen van schouwen	x			x		
	Onderhoudswerken aan schouwen	x			x		x
56	Erkende cultuuroederen						
	Conserverende behandeling aan wandschildering kerkje Erpekom	x			x		
	Aanpassingswerken aan gebouwen in functie van bewaren van de wandschildering kerkje Erpekom	x			x		
	Conserverende behandeling aan beelden en/of beeldengroep kerkje Erpekom	x			x		
	Aanpassingswerken aan gebouwen in functie van bewaren van de beelden en/of beeldengroep kerkje Erpekom	x			x		
	Ontwerpen, leveren en plaatsen van ontbrekende beeltenissen	x					
6	Schilderwerk						
61	Schrijnwerk						
	Schilderen van buitenschrijnwerk			tweejaarlijks	x	x	x
	Schilderen van binnenschrijnwerk			tweejaarlijks	x	x	x
62	Wanden						
	Schilderen van vakwerkwanden			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van metselwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van houtwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van pleisterwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Kaleien van wanden			vijfjaarlijks	x	x	x
63	Plafond						
	Schilderen van metselwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van houtwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van pleisterwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Kaleien van plafonds en tongewelven			vijfjaarlijks	x	x	x
64	Ijzerwerk						
	Schilderen van gevelankers			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van dievenijzers			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van dakbekroningen			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van ijzerwerk aan schrijnwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van ander ijzerwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
65	Houtwerk						
	Oliën van houtwerk			tweejaarlijks	x	x	x
	Vernissen van houtwerk			vijfjaarlijks	x	x	x
	Schilderen van houtwerk			tweejaarlijks	x	x	x
7	Buitenafwerking en omgevingswerken						
71	Verhardingen						
	Reinigen van buitenaanleg	x			x		x
	Hervoeogen van buitenaanleg	x			x		x
	Plaatsen van nieuwe onderfundering bij buitenaanleg	x			x		
	Onderhoudswerken aan kasseien			x	x		x
	Vervangen van kasseien	x			x		
	Herplaatsen van buitenaanleg in kasseien	x			x		
	Onderhoudswerken aan bakstenen			x	x		x
	Vervangen van bakstenen	x			x		
	Herplaatsen van buitenaanleg in baksteen	x			x		
	Onderhoudswerken aan breuksteen			x	x		x
	Vervangen van breuksteen	x			x		
	Herplaatsen van buitenaanleg in breuksteen	x			x		
72	Omgevingswerken						
	Verbeterings- en onderhoudswerken aan de waterlopen ifv de molens Het betreft hier werken in functie van onderhoud van de watertoevoer zonder het wijzigen van de bestaande waterlopen. (buffer, monikken, sluisen,...)	x			x	x	
	Ruimen van grachten, poelen en andere waterlopen gebonden aan het monument			vijfjaarlijks	x	x	
	Herstellen van wegenissen en paden eigen aan het monument			vijfjaarlijks	x	x	
	Herstellen of vernieuwen van houten afsluitingen, houten poorten, ed. (Type Openluchtmuseum)			vijfjaarlijks	x	x	
8	Specifieke restauratiewerken / Functie gebonden technieken						
81	Houten onderdelen						
	Oppervlaktebehandeling van houten onderdelen		x		x		
	Dieptebehandeling van houten onderdelen		x		x		
82	Wind-, water- en rosmolens						
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen van molens	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen van molens			x	x		x
	Werken voor het maal- en/of draaivaardig maken of houden van molens	x			x		

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaal-gebruik
	Werken aan waterhuishouding watermolens, leveren en plaatsen elektromotor bij watermolens, ingrepen ivf het bevorderen van de windvang bij windmolens						
	Vervanging met hout van houten onderdelen molens (< 0,5m3 per onroerend goed)		x		x		x
	Vervanging met hout van houten onderdelen molens (vanaf 0,5m3 per onroerend goed)		x		x		x
	Houtherstellingen met epoxy van houten onderdelen molens	x			x		
83	Touwslagershuisje						
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen van de touwslagershuisje	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen van de touwslagershuisje		x		x		x
	Werken voor het in bedrijf houden van de touwslagershuisje	x			x		
84	Hopast						
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen van de hopast	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen van de hopast		x		x		x
	Werken voor het in bedrijf houden van de hopast	x			x		
84	Smidse						
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen van de smidse	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen van de smidse		x		x		x
	Werken voor het in bedrijf houden van de smidse	x			x		
84	Zaagstelling						
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen van de zaagstelling	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen van de zaagstelling		x		x		x
	Werken voor het in bedrijf houden van de zaagstelling	x			x		
85	Paenhuis/brouwinstallatie/stroopstokerij						
	Houtherstellingen met epoxy van houten onderdelen paenhuis	x			x		
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen paenhuis of stroopstokerij	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen paenhuis of stroopstokerij		x		x		x
	Werken voor het in bedrijf houden paenhuis of stroopstokerij	x			x		
86	Schans en zijn onderdelen						
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen van valbrug van de schans	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen van valbrug van de schans		x		x		x
	Werken voor het in bedrijf houden van valbrug van de schans	x			x		
87	Staande wip						
	Restauratie en herstel van de functiegebonden onderdelen van staande wip	x			x		
	Plaatselijke herstellingen aan functie gebonden onderdelen van staande wip		x		x		x
	Werken voor het in bedrijf houden van staande wip	x			x		
88	Alle type ovens (Bakovens, Leuvense stoven, ...)						
	Restauratie en herstel van ovens	x			x		
	Plaatselijk herstel aan ovens		x		x		x
89	Andere specifieke restauratiewerken						
	Restauratie en herstel van overige functie gebonden technieken (oa. vaste weefgetouwen, ...)	x			x		
	Plaatselijk herstel aan overige functie gebonden technieken (oa. vaste weefgetouwen, ...)		x		x		x
	Restauratie en herstel van bruggen in hout/steen die gebonden zijn aan de gebouwen (bruggen bij watermolens, toegangen tot gebouwen over grachten,...)		x		x		x
	Restauratie en herstel van bornputten		x		x		x
9	Groenaanleg en onderhoud erven						
	Vaste landschapselementen (putten, historische poorten, typische houten Bokrijk						
91	omheining,...)						
	Restauratie van houten landschapselementen	x			x		
	Oppervlaktebehandeling van houten landschapselementen		x		x		
	Dieptebehandeling van houten landschapselementen		x		x		
	Vervanging met hout van houten landschapselementen		x		x		x
92	Snoei- en maaiwerken						
	Snoeiwerk aan hoogstamfruitbomen			Jaarlijks	x	x	x
	Onderhouden en instandhouden van hoogstammige fruitbomen zoals voorzien in het Ministerieel Besluit van 19/12/2003 Inclusief opruimen en snipperen van snoeihout. (Appel - peer - kers)						
	Inboeten van boomgaarden		x		x		x
	Verwijderen en vervangen van afgestorven hoogstamfruitbomen						
	Snoeiwerken fruit en wisteria (uitgezonderd hoogstamfruitbomen)			Jaarlijks	x	x	x
	Uitvoeren van typisch snoeiwerk. Inclusief opruimen en snipperen van snoeihout. (Mispel, druif, moerbeï,...)						
	Inboeten van fruit en wisteria (uitgezonderd hoogstamfruitbomen)		x		x		x
	Verwijderen en vervangen van leifruit (Mispel, druif, moerbeï, wisteria,...)						
	Snoeiwerken Leilindes - wilgen - leirozen			Jaarlijks	x	x	x
	Onderhouden oude groenstructuren en lijnvormige elementen in de vorm van leilindes, meiplatanen, knotwilgen,...						
	Inboeten van leilindes, -wilgen, -leirozen		x		x		x
	Verwijderen en vervangen van leilindes, -wilgen, -rozen						
	Onderhouden typische groeps- en lijnvormige elementen			Jaarlijks	x	x	x
	Scheren van beuk, haagbeuk, meidoorn, buxus, taxus. Hoogtes variërend van 65cm tot 400cm. Inclusief afvoeren van het haagscheersel naar groencontainer Bokrijk.						
	Inboeten van typische groep- en lijnvormige aanplantingen		x		x		x

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaal-gebruik
	Verwijderen en vervangen van afgestorven beuk, haagbeuk, meidoorn, buxus, taxus, ...						
	Maaiwerken van begraazde percelen			15 keer per jaar	x	x	x
	Algemeen maaien van begraazde open ruimte						
	Bijmaaien met bosmaaier			15 keer per jaar	x	x	x
	Bijmaaien met een bosmaaier rondom opstakels, bomen, grachten, greppels, zitbanken,...						
	Zaaien van gras en andere bodembedekkende begroeiingen		x		x	x	x
	incl. aanleveren teelaarde, nivellering, leveren van zaad, inzaaien eerste onderhoud tot volgroeide bodembedekking						
93 Fauna (nestkasten, afschrik,...)							
	Plaatsen van stimulerende maatregelen voor waardevolle fauna (compensatie bij restauratie)	x					x
	Plaatsing van wering tegen ongedierte	x					
	Plaatsing van nestkasten voor waardevolle dieren	x					x
99 Overige werken							
	Herstel van wegenissen of erfbodems die deel uitmaken van het monumentenbeheersplan		x		x	x	x
	Oeverversterking of ontslibben van watergrachten of vijvers die deel uitmaken van het monumentenbeheersplan		x		x	x	x
10 Technieken							
101 Vernieuwen van technieken							
	Verwarming	x					
	Elektriciteit	x					
	Sanitair	x					
	Ventilatie	x					
102 Herstellingen aan technische installaties							
	Verwarming		x				x
	Elektriciteit		x				x
	Sanitair		x				x
	Ventilatie		x				x
103 Bliksemwering							
	Leveren en plaatsen van bliksemafleiders	x					
	Onderhoudscontract voor bliksemafleiders			afhankelijk van contract			x
11 Toegankelijkheidsverbetering							
111 Hellend vlak							
	Leveren en plaatsen van helling in materialen die verantwoordbaar zijn voor het monument	x					
	Leveren en plaatsen van tactiele geleiding in materialen die verantwoordbaar zijn voor het monument	x					
112 Infoborden							
	Leveren en plaatsen van informatiebord	x					
	Van toepassing bij gebouwen waar het integraal toegankelijk maken van het erfgoedwaarden van het gebouw negatief zou beïnvloeden						
113 Leuning en handgrepen							
	Leveren en plaatsen van nieuwe leuning en handgrepen in materialen die verantwoordbaar zijn voor het monument	x					
	Het betreft enkel leuning en handgrepen die verplicht voorzien moeten worden cf. de integrale toegankelijkheid, leuning en handgrepen die deel uitmaken van het monument zijn voorzien onder 54						
114 Specifieke monument-eigen aankleding van toegangswegen ifv toegankelijkheid							
	landschappelijke maatregelen om de erven bereikbaar te maken, te ontsluiten en de gebouwen fysiek toegankelijk te maken (bvb voor rolstoelgebruikers)	x					
12 Identiteitsversterkende maatregelen, Jaarlijks onderhoud en brandbestreiding							
121 Hydrologie i.f.v. Het draai- en maalvaardig maken van molens							
	Verbetering van de spaarbekken	x			x		
	Herstellen van verbindingen met hoofdbeek	x			x		
	Herstellen en verbeteren van watertoevoer mbv watersluizen	x			x		
	Uitbaggeren stroomopwaarts van molens	x			x		
	Oeverherstel stroomopwaarts van molens		x		x		
	Uitbaggeren stroomafwaarts van molens	x			x		
	Oeverherstel stroomafwaarts van molens		x		x		
	Bijhorende omgevingswerken	x			x		
122 Groepsgewijze struweelbeplanting corridor							
	Vorbereidende werken inrichten corridor	x					
	Leveren en planten Prunus padus	x					
	Leveren en planten Viburnum opulus	x					
	Leveren en planten Frangula alnus	x					
123 Maatregelen aan de pleinen van de drie regio's							
	Vorbereidende werken ifv werken aan pleinen	x					
	Vorbereidende werken ifv werken aan kempisch dorpsplein	x			x		
	Uitgraven sloten, incl verplaatsen en stockeren op terrein		x				
	Poten en loten van bestaande bomen	x					
	Ruimen poelen, incl. Afvoeren van slib		x		x		

Artikel	Omschrijving	Enmalig	Enmalig of uit nazicht	Terugkerend met vaste cyclus	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Vrijstelling toelating bij identiek materiaal-gebruik
	Leveren, plaatsen en ophogen duin met schraal zand		x				
	Introduceren heischrale kruidlaag		x				
	Leveren en planten identiteitsversterkende beplating (bomen, struiken en andere planten)		x				
124	Creëren van een Museumlus						
	Grondwerken i.f.v. Museullus		x				
	Plaatsen van nieuwe wegenissen, met inbegrip van duikers over beken		x				
	Ontbossingen ifv aanleggen paden		x				
	Leveren en plaatsen van bijkomende afrasteringen aan nieuwe wegenissen		x				
124	Dreef en overige kasseiwegen						
	Voorbereidende werken voor verjongen van de dreef		x		x		
	Verjongen van de dreef		x		x		
	Incl. Rooien hoogstammen, uitzfreen stroken, egaliseren, leveren en planten van nieuwe dreefbeplanting						
	Heraanleg van kasseiwegen		x		x		
	Incl. Uitbreken bestaande kasseien ifv recuperatie, aanvullen van nieuwe kasseien, grondwerken, funderingen...						
	Herstellen van kasseiwegen		x		x		
	Incl. Uitbreken bestaande kasseien ifv recuperatie, aanvullen van nieuwe kasseien, grondwerken, funderingen...						
	Extra werken ifv toegankelijkheid van de kasseiwegen		x				
125	Aanleveren van materialen ifv jaarlijks onderhoud aan onroerende relicten						
	Aankoop leem- en witswerk			jaarlijks	x	x	
	Aankoop stro- en riet			jaarlijks	x	x	
	Aankoop hout			jaarlijks	x	x	
126	Brandbestrijding						
	Leveren en plaatsen van branddetectie in gebouwen		x		x		
	Incl. bekabelingen en voeding						
	Leveren en plaatsen van brandbestrijdingsmiddelen (brandblussers)		x		x		
	Leveren en plaatsen van deelcentrales		x		x		
	Incl. Bekabeling en communicatie-eenheid (transformer)						
	Leveren van en aansluiting aan centrale brandcentrale		x		x		
	Incl. Installatieplan, bekabeling, communicatie, programmering,...						
	Bijkomend voorzieningen mbt toegang voor brandweer		x		x		
	Sleutelkastjes voor brandweer						

6.4. BEHEERSMAATREGELLEN I.F.V. FAUNA EN FLORA

Zoals reeds beschreven onder hoofdstuk 3.3. is er in het Openluchtmuseum een rijkdom aan fauna en flora aanwezig. Bij het uitvoeren van maatregelen en/of werkzaamheden zullen hierbij de nodige bijkomende beheersmaatregelen voorzien moeten worden om deze fauna en flora waar nodig te beschermen. Hiervoor werd advies gevraagd aan dhr. Jeroen Schols, AVES Deskundige van het Agentschap Natuur en Bos.

6.4.1. Beheersmaatregelen voor flora

Bij restauratiewerkzaamheden bestaat de kans dat door onvoorzichtigheden schade wordt toegebracht aan historisch waardevolle beplantingen. Door beschermingen rondom bvb. bomen aan te brengen wordt dit vermeden.

Zo kunnen bij de restauratie van de gevels, zowel van gevels in leem- en vitswerk als bij gevels in baksteenmetselwerk, geleide beplantingen moeilijk verplaatst worden. Met al deze planten dient met extra grote voorzichtigheid omgegaan te worden tijdens de restauratie.

Figuur 25. Leifruit dat tegen de gevel geplaatst is. Bij de werken aan deze wand dienen beschermingsmaatregelen voorzien te worden ter bescherming van deze beplanting.

Figuur 26. Beplanting en mossen aanwezig op rieten daken kunnen zeldzame soorten bevatten. Maatregelen voor het behoud van deze soorten is te voorzien bij werkzaamheden aan deze daken.

Daar er een integrale restauratie van het Openluchtmuseum wordt voorzien, worden ook sommige dakbedekkingen vernieuwd waardoor mogelijk zeldzame mossen kunnen verdwijnen. In het jaarboek Likona 1991 werd voorgesteld om bepaalde zeldzame mossen over te planten op andere daken met een gelijkaardig microklimaat, om ze zo in stand te houden binnen het Openluchtmuseum. Onder meer voor de voorziene restauratiecampagne zal dit mee opgenomen moeten worden in de respectievelijke ontwerp- en uitvoeringsdossiers.

In het algemeen zal er dus bij de uitvoering van elke beheersmaatregel of bij alle werkzaamheden moeten voorzien worden in bijkomende beschermingen en voorzorgsmaatregelen, zodat beplantingen niet beschadigd raken of dat ze vervuild worden door bouwmaterialen en/of bouwafval. In geen geval mogen door het uitvoeren van deze maatregelen of werkzaamheden belangrijke plantensoorten verdwijnen.

6.4.2. Beheersmaatregelen voor fauna

Ook voor wilde en beschermde dieren die aanwezig zijn in gebouwen dienen eveneens bijkomende beheersmaatregelen voorzien te worden. Dit zowel om tijdens werkzaamheden de aanwezige diersoorten te beschermen als voor de aanwezigheid van specifieke diersoorten te stimuleren.

Een studie uit 2015 geeft enkele aandachtspunten bij de aanwezigheid van vleermuizen bij de restauratie van de gebouwen. In het beste geval worden de dieren uiteraard niet gestoord. Tijdens de voorziene intensieve restauratiecampagne zal dit niet altijd mogelijk zijn. Wel kan men bij de restauratie van de gebouwen rekening houden dat de dieren tijdens hun winterslaap (oktober tot april) en tijdens de broedperiode (juni tot augustus) best met rust gelaten worden. Wat dus betekent dat de uitvoering van de werken aan de gebouwen (en meer bepaald de daken en kelders) waarbij vleermuizen aanwezig zijn best gebeuren in mei of in september. Alle partijen dienen op de hoogte te worden gebracht van de geldende voorschriften. Tijdens de opgegeven periode mogen vleermuizen in geen geval gestoord worden. Werken dienen bijgevolg minstens gestart in de opgegeven periode. Deze bepaling wordt in alle bestekken voor werken opgenomen aangezien de vleermuis een beschermde diersoort betreft. Luiken dienen voldoende af te sluiten in functie van vorstvrijheid, maar met voldoende openingen om de doorgang van de dieren niet te belemmeren. De aanwezigheid van vleermuizen biedt de mogelijkheid tot het uitwerken van educatieve projecten hierrond. (cf. Eindverslag 2000 van het onderzoek naar het voorkomen van vleermuizen in het Openluchtmuseum Bokrijk en de relatie tot de gebouwen waar vleermuizen terug te vinden zijn, ontvangen dd.10.03.2016). Ook aan de uilenpopulatie moet bijgevolg extra aandacht besteed worden. De laatste jaren werd een uil gesignaleerd in het kerkje van Erpekom. Bij de restauratie dient hier rekening mee gehouden in functie van de planning van de restauratie en zal er onder meer een uilenbak voorzien moeten worden. Ook in de Windmolen uit Schulen wordt er voorzien om een kerkuilkast in te richten. Ook voor andere roofvogels kunnen gelijkaardige maatregelen voorzien worden.

Voor andere vogelsoorten zoals de ijsvogel en de boerenzwaluw moeten de huidige populaties verder gestimuleerd worden. Voor de ijsvogel wordt in het bos- en aanvullend landschapsbeheersplan voorzien om in de schans een ijsvogelwand in te richten. Voor broedvogels zoals de gierzwaluw, huiszwaluw, boerenzwaluw en ook voor de huismus dient er tijdens de periode mei tot juli een inventaris opgemaakt te worden van de broedplaatsen in de te restaureren gebouwen. Werkzaamheden aan het dak en oversteken mogen niet uitgevoerd worden tijdens de broedperiode. Bij voltooiing der werken de nestplaatsen voor de desbetreffende residerende broedvogels hersteld te worden. Dit kan door middel van het behouden of opnieuw aanbrengen van spleten en gaten, het plaatsen van nestkasten. Het Duifhuis uit Sint-Truiden is alvast één gebouw waar met regelmaat boerenzwaluwen worden waargenomen.

In het advies van het Agentschap Natuur en Bos werd de nadruk gelegd op de mogelijke aanwezigheid van de grote modderkruiper in Bokrijk. Hiervoor zal voorafgaandelijk aan de werken aan waterpartijen een onderzoek moeten gebeuren naar de aanwezigheid van deze vis. Bij diens aanwezigheid zal voorzichtig moeten omgegaan worden met het proper maken van de waterpartijen. Bij het beheer van de oevers dient ecologisch beheer te worden voorzien met een tijdig opgezet ontwikkelingsplan voor water- en oeverplanten en behoud van een modderlaag. Indien men zou overwegen om nieuwe vissoorten (vooral witvis of bodemwoelende soorten) uit te zetten, dient rekening te worden gehouden met de mogelijke aanwezigheid van de Grote Modderkruiper.

Het Agentschap Natuur en Bos heeft ook advies gegeven over solitaire bijen en vlinders. Momenteel zijn er verschillende zuid georiënteerde gevels van gebouwen zeer interessant voor solitaire bijen (voortplanting) en vlinders (overwinteren). Deze insecten maken gebruik van spleten en gaten in het gebouw.

Voor de aanvang van de werken wordt er best een alternatieve uitwijkplek voor deze insecten voorzien, dit kan door middel van het bouwen van een insectenwand in de nabijheid van de werken. Bij de afwerking van het te restaureren gebouw moeten er nog voldoende spleten en holtes overblijven.

Tijdens de bespreking dd. 11.04.2016 en de daaropvolgende communicatie, liet dhr. Jeroen Schols, AVES deskundige van het Agentschap Natuur en Bos, verstaan dat zijn Agentschap advies en bijstand kan leveren bij onderzoek naar fauna en flora evenals assistentie bieden bij de uitvoering van de nodige maatregelen.

6.5. MAATREGELEN EN RICHTLIJNEN IFV WAARDEVERSTERKING

6.5.1. Didactisch aspect en integrale karakter van het Openluchtmuseum Bokrijk

Binnen het kader van dit beheersplan werd ook gekeken naar mogelijke opties betreffende het versterken van de erfgoedwaarden van het Openluchtmuseum Bokrijk. Door zijn eigenheid en identiteit kunnen met behulp van verschillende methoden de waarden van het Openluchtmuseum versterkt worden. In die zin is het van belang om het didactische aspect van het Openluchtmuseum bijkomend te benadrukken. Het beschermingsdossier, dat door dhr. Jos Geyselincx werd opgesteld, vermeld hierover het volgende: De verzameling van gebouwen is “[...] een uniek middel tot bewustmaking van de hedendaagse mens; ze leren hem inschatten van waar hij komt en zijn in die zin minstens even relevant als futuristische instellingen die de mens leren waar hij misschien naar toe zal gaan. [...] er moet getracht worden het verleden integraal te tonen. Daarom is het evenzeer van belang ook oude bouwtechnieken te conserveren en toe te passen, traditionele en bedreigde huiskierrassen te tonen, het beoefenen van oude ambachten en volkssporten te stimuleren, het traditionele bodemgebruik te handhaven ... [...]”.

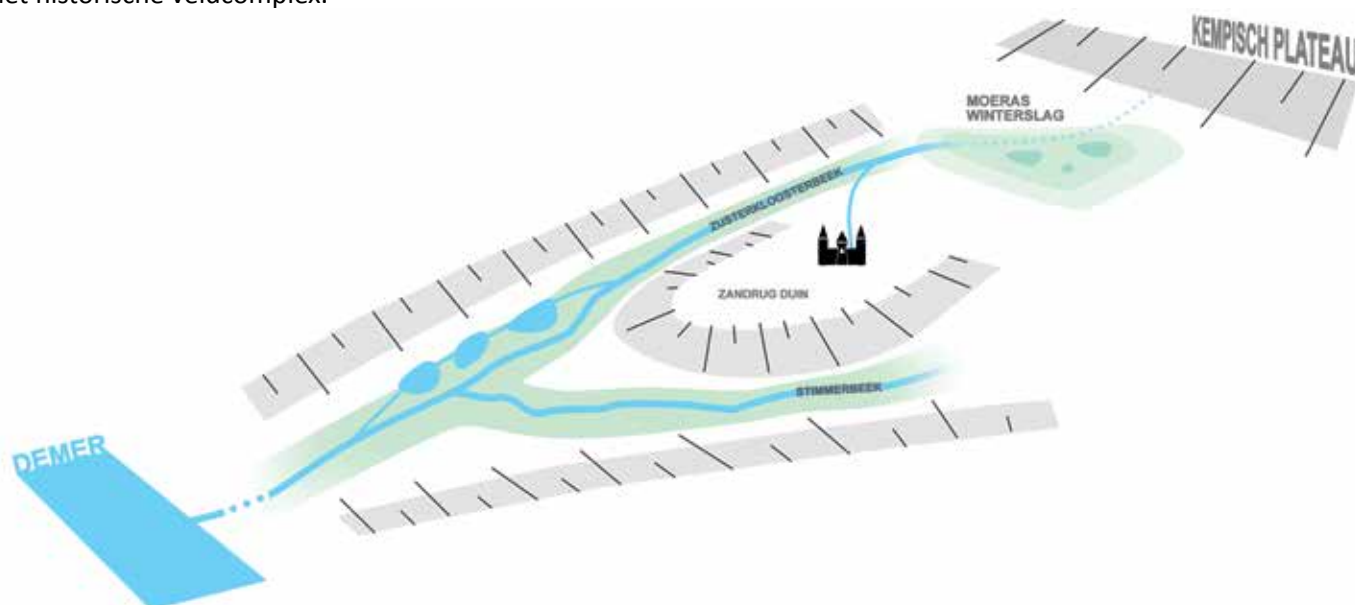
Het Openluchtmuseum Bokrijk maakt het door zijn integrale karakter dus mogelijk om veel informatie te verschaffen aan de bezoeker over de levenswijze in de 17de tot 19de eeuw. In die zin werd de erfgoedwaarde van het Openluchtmuseum reeds breder bekeken dan de waarde die het onroerende monument op zich omvat. De waarde van het Openluchtmuseum is groter en toont ook de levenswijze en de volkskunde in al zijn betekenissen. Over het integrale karakter van het Openluchtmuseum wordt het volgende vermeld in het beschermingsdossier:

“[...] Het integrale karakter van een Openluchtmuseum steunt precies op het samengaan van formele, functionele en situationele integriteit. [...] Boerderijen en andere landelijke bouwsels in situ zijn zeker niet steeds beschermingswaardig. [...] Zo lijkt het soms weinig zinvol een geïsoleerd bakhuis te beschermen omdat het in situ veel artificiëler geworden is dan in een Openluchtmuseum waar het in een passende context opgenomen is. [...]”.

Het is bijgevolg de verzameling van gebouwen en de context waarin het in het Openluchtmuseum is geplaatst, die de erfgoedwaarde van het individuele gebouw tot zijn recht laat komen en zelfs versterkt. Hierdoor dient de focus van de maatregelen, richtlijnen en werkzaamheden die tot doel hebben de erfgoedwaarde te versterken, op het integrale karakter te worden gelegd om zo ook het didactische aspect van het Openluchtmuseum efficiënter tot uiting te kunnen brengen.

6.5.2. Versterken van het fysische systeem

Bokrijk werd gevestigd op een zandige stroomrug tussen twee beekdalen die samenvloeien. De vochtgradiënt gaat van c tot en met f en heeft eeuwenlang het grondgebruik bepaald. Kanalisatie en ontwateringssloten draineerden het gebied. De visie brengt hiërarchie tussen natuurlijke beeklopen en antropogene grachten via dwarsprofielen en meandering. Vermits elke zone over akker en weiland dient te beschikken kan er onmogelijk aansluiting ontstaan met het historische veldcomplex.

Figuur 27. Fysische systeem [Schema Ars Horti]

Beek

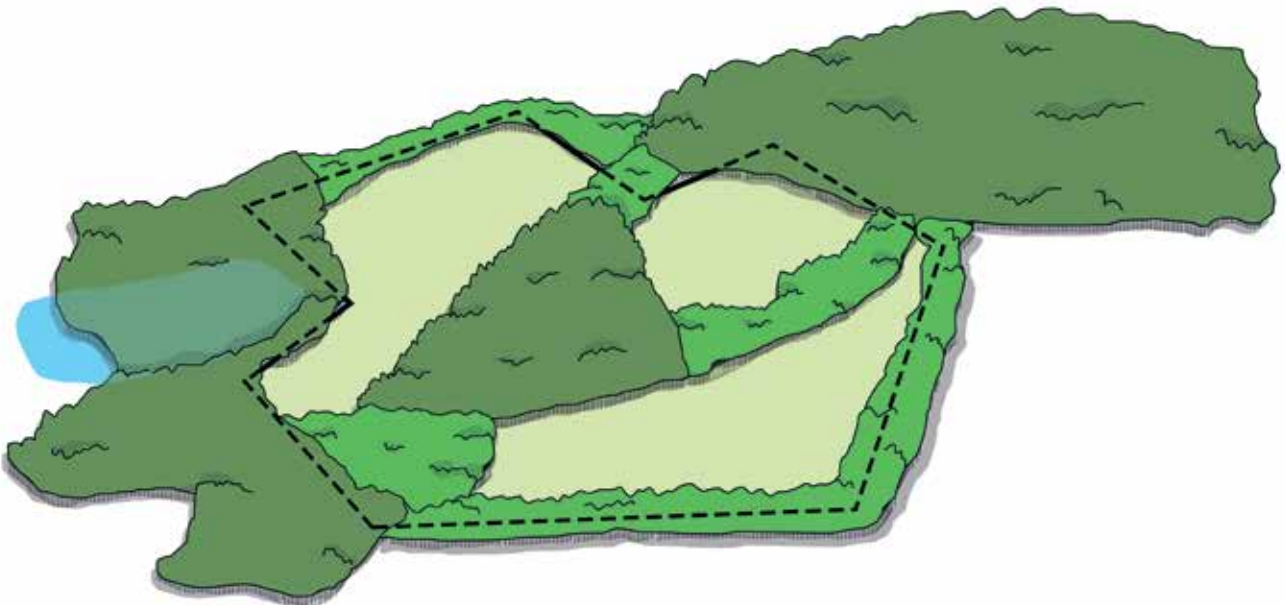
Herstel van het meanderende beekdal met zachte oevers vormt een gunstig biotoop voor flora en fauna. Dunningenskap bevordert de vitaliteit ervan. Door dit herstel kunnen de beide watermolens opnieuw gerelateerd worden aan een beter herkenbare beek/waterloop zodat hun locatie en landschappelijk kader opnieuw betekenis krijgt binnen het monumentenlandschap. De watertoevoer zal onvoldoende blijven voor een maalvaardige molen, maar helpt wel om de draaivaardigheid te realiseren, te bevorderen en te verbinden met het natuurlijk water-element uit de omgeving.

Vloedgracht en ontwateringsloten

Rechtlijnige kanalen met steile oevers typeren het kunstmatige karakter.

6.5.3. Natuurkernen

Verminderde recreatieve druk in het historisch 'Boeckraeck bos' beperkt verstoring van het biotoop. De maatregel omvat het afsluiten van enkele wegen die de natuurkern doorkruisen en louter fungeren als dienstwegen. Een domein van dergelijke schaal is moeilijk volledig te bezichtigen voor een courante bezoeker. Het beperken van wandelwegen komt de beleving ten goede. Zo kan de lange O-W-georiënteerde dreef doorheen het bos specifiek als dienstweg fungeren aangezien er langs die dreef binnen het museum weinig te beleven valt (met uitzondering van het uiterst oostelijk deel. Het bos zelf dat tegelijk mee rond de beek is gesitueerd (beekbegeleidend bos), blijft zo een belangrijke landschappelijke kern binnen het museum, maar maakt geen deel uit van het monument.

Figuur 28. Natuurkernen [Schema Ars Horti]

6.5.4. Museumstructuur

Cultuurlandschappen

De indeling in drie cultuurlandschappen komt niet alleen overeen met de geografie van België waarbij de ligging van de provincies ten opzichte van elkaar eenzelfde configuratie vertoont. Ook wat betreft het landschappelijk beeld werd gelijkenis nagestreefd. Weyns structureerde het museum in 5 delen met elk een letter: het Kempens dorp (A), de midden-Limburgse hoek (B), de Haspengouwse hoek (C), Maaslandse hoek (E) en hoek voor burgerhuizen en ambachten (F). Het Kempens dorp en Haspengouw zijn hier opgevat als nederzetting, "Vlaanderen" is voornamelijk een opeenvolging van verschillende typerende hoeves en woningen die langs de toegangswegen en het activiteitenplein staan opgesteld, wat dan weer meer aansluit bij de traditioneel wetenschappelijke opstelling van 'museale voorwerpen'.

Haspengouw

Het Haspengouwse en midden-Limburgse deel is gesitueerd in een lager gelegen weiland links van de grote dreef, een nattere en veel groenere omgeving. Ook het echte Haspengouw is zeer groen en nat door de goede vruchtbaarheid van de grond. Conform Haspengouwse karakteristieken zijn de wegen gekasseid.

Kempen

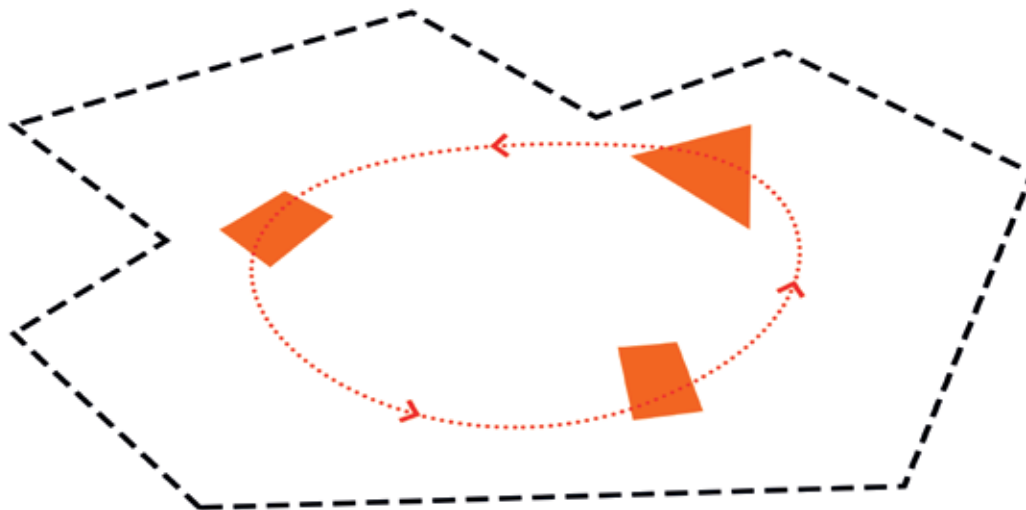
Het Kempense dorp werd in het oude park van het kasteel gepland: doordat dit deel hogergelegen ligt, is het ook droger en zanderiger. De Belgische Kempen zijn effectief schraler en droger dan de rest van het land. Het laat zandwegen toe. Rond het driehoekig dorpsplein, volgens Weyns zeer geschikt voor allerhande feestelijke manifestaties, “zullen aan de drie zijden Kempische hoeven komen te liggen, bij voorkeur van brede of halle-type. De hovingen worden omheind, [...] zoals de keuren en oude voorschriften het voorschrijven. Een 18de eeuws geheel dient aldus opgebouwd.” Het meest opvallend is hoe Weyns geen bepaalde hoeves definieert maar enkel de contouren aangeeft van wat er ooit zal moeten staan. Hij wil vooral een ‘dorp’ samenstellen in het landschap met de correcte vorm en attributen op het centraal plein (schepenbank, drenkvijver, schandpaal en dergelijke meer), de hoeves verworden bijna tot ‘decor’ van het dorp.

Oost en West-Vlaanderen

Het Oost- en West-Vlaamse deel werd gepland in een moerassig deel van het domein, nabij de wijers. Dit geeft aanleiding tot het aanleggen van beken, vijverdonken, rietgras, ... West-Vlaanderen sluit aan op de wijers die in principe als ‘zee’ kunnen gezien worden: Weyns stelt voor om hier zelfs vissershuisjes tegen de ‘duinen’ aan te bouwen¹².

Museumlus

Via kronkelende zandpaden over heide en door bos komt men, schijnbaar onverwachts, een dorp of een aantal hoeves tegen. Er zit geen groot ‘verhaal’ achter Weyns’ opbouw, er is geen op voorhand uitgestippeld museumtraject. Eigenlijk komt de bezoeker letterlijk in het Vlaamse landschap terecht waar hij zelf moet/kan kiezen in welke richting hij wil wandelen¹³. Opvallend is hoe er een soort ‘ringweg’ gepland wordt die doorheen de provincies loopt waarlangs de hoeves netjes gegroepeerd liggen. Hierdoor ontstond een ‘routing’ over het terrein waardoor een ‘verhaal’ mogelijk werd. Daarmee kon men tegemoetkomen aan de wens van de Commissie van Bijstand een provinciale indeling te combineren met een wetenschappelijk gefundeerd verhaal over de ontwikkeling van de boerderij. De totale weglengte van het museum (64 ha) heeft een lengte van meer dan vier kilometer. Als gevolg van onduidelijke routing ontstaan zeer lange trajecten door het meermaals afleggen van dezelfde wegen. Een duidelijke museumlus brengt een heldere structuur en laat de bezoeker van elke sfeer proeven. De kortste lus die het gebied doorkruist is ongeveer twee kilometer. Deze is onduidelijk gesignaleerd en heeft enkele onlogische richtingen waardoor bezoekers omwegen gebruiken die het traject verlengen. De voorgestelde circulaire museumlus (zie groot overzichtsplan gewenste toestand in bijlage) werkt deze ongemakken weg en reduceert het parcours tot 1,7 kilometer. Ze verbindt de drie pleinen. Aan wandelsnelheid (3 km/uur) kan dit traject afgelegd worden op 30 tot 45 minuten. Deze tijd is te verlengen met de bezoektijd van de huizen. Naast verkorting van het tracé wint ook de beleving aan meerwaarde.

Figuur 29. Museumlus [Schema Ars Horti]

12 Toon Defloor, ‘Het openluchtmuseum te Bokrijk, architectuur van de volkscultuur’, p. 163.

13 Toon Defloor, ‘Het openluchtmuseum te Bokrijk, architectuur van de volkscultuur’, p. 153.

Gebiedsdifferentiatie

Het openluchtmuseum weerspiegelt de Vlaamse geografische regio's Haspengouw, Kempen en Oost-en West-Vlaanderen. De inrichting van het openluchtmuseum benutte enkele kenmerken van de negentiende-eeuwse landschappelijke parkstijl. Minieme onderlinge verscheidenheid laat de bezoeker echter niet toe om deze drie zones van elkaar te onderscheiden. De visie bakent de zones strikter af en scherpt onderlinge verschillen aan.

Haspengouw

Het historisch landgebruik van de zone was aanvankelijk heide, turfontginning en moeras. In de parkfase was het weide.

Haspengouw wordt gekenmerkt door boomgaarden op vruchtbare gronden rond kleine hoopdorpen van grote hoeven. Drassige valleien met populieren, knotwilg en knoteik omgeven door open akkerland. Al te veel restruimte tussen erven en "openbaar domein" dient te worden vermeden.

Kempen

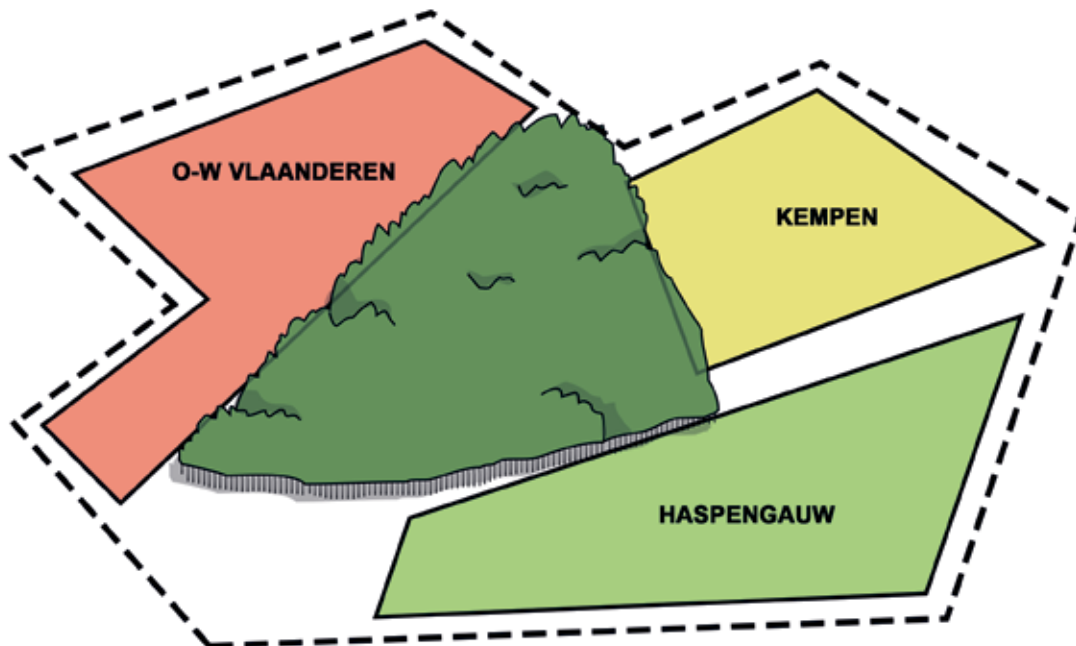
Het historisch landgebruik was bos en akker. Tijdens de parkfase was de zone van de Kempen bos en weide. Het parkgazon met monumentale solitaire zomereiken, clumps en belts (bosgordel) werd aangelegd tot een driehoekig dorpsplein, de kern van de kempen¹⁴.

De Kempen wordt gekarakteriseerd door een bocagelandschap met dennen, berken en heide. Struikhei (*Calluna vulgaris*), gewone dophei (*Erica tetralix*) en blauwe en rode bosbes (*Vaccinium myrtillus* en *Vaccinium vitis-idaea*) geven het gebied een meer Kempens karakter. Ten gevolge van de vershraling zou uitzonderlijk veenpluis (*Eriophorum angustifolium*), rode dopheide (*Erica cinerea*) en kleine en ronde zonnedauw (*Drosera intermedia* en *Drosera rotundifolia*) tot ontwikkeling kunnen komen.

Oost en West-Vlaanderen

Het historisch landgebruik was bos, heide en akker welke in de parkfase bos en weide werden. Oost-en West-Vlaanderen kregen bij de aanleg van het museum een open landschap met wijds uitzicht in relatie tot wijers die naar de kust verwijzen.

Momenteel is het landschap inderdaad veel opener dan beide andere zones. Mits het wegnemen of opsleunen van enkele hoogstammen en houtkanten kan een veel uitgestrekter beeld bekomen worden door de wijers sterker te betrekken. Het verder uitgraven van de wijer of anderszins uitbreiden van de wijers tot in het museum boekt hier het meeste winst. Transparante houtkanten en bomenrijen van es en grauwe abeel rond akker en grasland versterken het beeld.

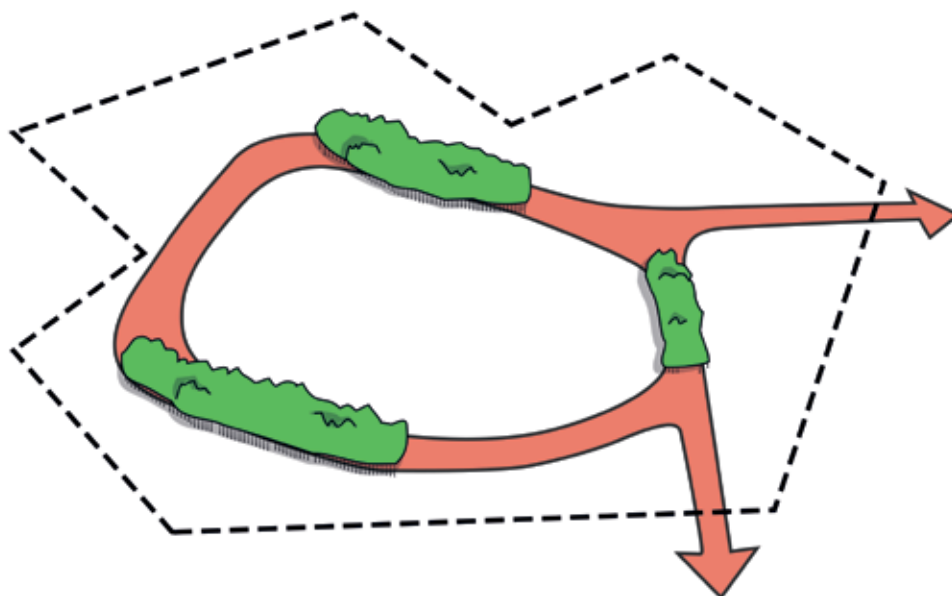

Figuur 30. Gebiedsdifferentiatie [Schema Ars Horti]

14 Toon Defloor, 'Het openluchtmuseum te Bokrijk, architectuur van de volkscultuur', p. 125.

Corridors

De visuele afscheiding tussen de verschillende delen van Limburg voorziet Weyns door de reeds aanwezige bospartijen. Hij gebruikt deze handig om een overgang te kunnen maken tussen het Kempense en het Zuid-Limburgse deel. Het is een werkwijze die hij later nog vaak zal toepassen bij de verdere uitbreiding van het park. Het verdichten van de struwelen langs de wegen met grondgebonden inheemse struiklaag zoals spork, gaspeldoorn, hazelaar, scherpe hulst en vlier geeft een neutraal beeld aan de verbindingswegen tussen de zones op de museumlus. Ze schermen doorzichten af, leiden de bezoeker 'neutraal' naar een volgende zone en werken als besloten loofgangen tussen de deelgebieden. Ook een dichtere afscherming tussen Haspengouw en de publieke zuidelijke parking is wenselijk.

Figuur 31. Corridors [Schema Ars Horti]

Museumwegen

Initieel bestonden de wegen uit traditionele verhardingsmaterialen. Asphalt en beton werden vermeden. Momenteel zijn de dwarsprofielen te breed voor een zestiende tot achttiende eeuwse setting. Ze kwamen vanuit een beheersoptiek en museumstromen tot stand. Profielversmalling en correct materiaalgebruik komt het beeld ten goede.

Haspengouw

Uniform doortrekken van kasseiwegen komt het Haspengouwse beeld ten goede.

Kempen

Weyns voorzag alternatieve kronkelende zandpaden tussen toegang en kempens plein als alternatief van de dreef.

Oost en West-Vlaanderen

De verhardingsmaterialen voor deze zone zijn minder uitgesproken en bestaan uit kassei, kleiklinker, zand en momenteel ternair zand. Er waren ook smalle loopsporen voorzien in verdichtte aarde.

Figuur 32. Foto van de bestaande toestand van de dreef, [Schema Ars Horti]

Figuur 33. Concept voor het versmallen van het wegprofiel, [Schema Ars Horti]

6.5.5. Een historiserende encenering ter versterking van de erfgoedwaarden van het Openluchtmuseum

Ongestoord

Men mag niet geconfronteerd worden met storende twintigste-eeuwse voorwerpen die de authenticiteit van het verleden zouden aantasten¹⁵.

“Wordt de minnaar van het oude schoon niet telkens gehinderd door storende herstellingen, veranderingen, verbouwingen? Een stuk muur van machinesteen, een asbestplaat, een blok beton, een nieuwerwetse deur, een prikkeldraadafsluiting, een banale deurklink, de gefaalde kleur van vensterluiken, de autowielen onder een kar. Ach, telkens is er stoornis, ontluistering in het oude tafereel gekomen. [...] Dit herstel van de ongestoorde landelijkheid is de bijzondere schoonheidswaarde van het museumdorp.”¹⁶

Een zoom van struwelen en houtkanten vormen samen met een inheemse struiklaag en hakhoutbeheer een gesloten zichtscherm om de visuele polutie van het museum te vermijden. Zicht op de parking en doorzichten naar deelgebieden worden vermeden.

Inheems

Het exotische plantenassortiment werd uit het park verwijderd. De gebiedskarakteristiek van regionale cultuurlandschappen werd in scene gezet met gebiedsbepalende vegetatie. De parkaanleg van het openluchtmuseum kreeg hierdoor museale waarde.¹⁷

Haspengouw

In Haspengouw *“beplanting met boomgaarden”* en in de Kempen *“grachten met houtkanten, knoteik of hazelaar voor de Westerkempen, gewone eiken voor de Oosterkempen.”¹⁷*

Kempen

“Voor de Kempische dorpskern werd een loofbos gezuiverd van zijn vreemde Amerikaanse mast [...], er zal ook met brem, berk en heide worden gewerkt.” Deze moeten vervangen door ‘Kempense gewassen’: *“Voor een algemene aanpassing van het terrein, ten tweede, – en dit geldt voor het Kempisch gedeelte van het museum vooral – zullen zilverberken en dennen, geïsoleerd of in groep, worden gepland en verder sommige ruimten met heide belegd.”¹⁷*

Oost- en West-Vlaanderen

De Antwerpse polderschuur in Oost-Vlaanderen moet geplaatst worden *“in een weiland met knotwilgen”*. In het West-Vlaamse landschap moeten *“knotwilgen en gekruiste of geleide doornhagen”* voorzien worden. Enkele erven zijn volledig vergrast. Eenvoudige loop- en karresporen met logische verbindingen tussen de gebouwen versterkt het gebruiksbeeld.

6.5.6. Erfinrichting

Toenmalige nieuwe erfaanplantingen die overgebrachte huizen aankleedden bestonden uit oude sierplanten, vruchtenbomen en groene hagen rond de erven¹⁸. Tot vandaag bleef dit principe van randbeplanting, karige perken, nutsplanten en zwerfplanten goed gerespecteerd en eigennuttig ingevuld.

Haspengouw

Extensieve bloemenmengsels zijn een hedendaagse manier voor een historische look en kunnen de karige aankleding opvangen. Meidoornheggen, eventueel aangevuld met botanische rozen, zijn karakteristiek voor Haspengouw.

Kempen

De Kempen is overdadig aangekleed ten opzichte van de overige zones. Een betere verdeling voorkomt een anticlimax in de beleving.

Oost en West-Vlaanderen

De zone van Oost- en West-vlaanderen kan volgens dit principe wat meer aankleding gebruiken voor een levensechter beeld.

15 Toon Defloor, ‘Het openluchtmuseum te Bokrijk, architectuur van de volkscultuur’, p. 147.

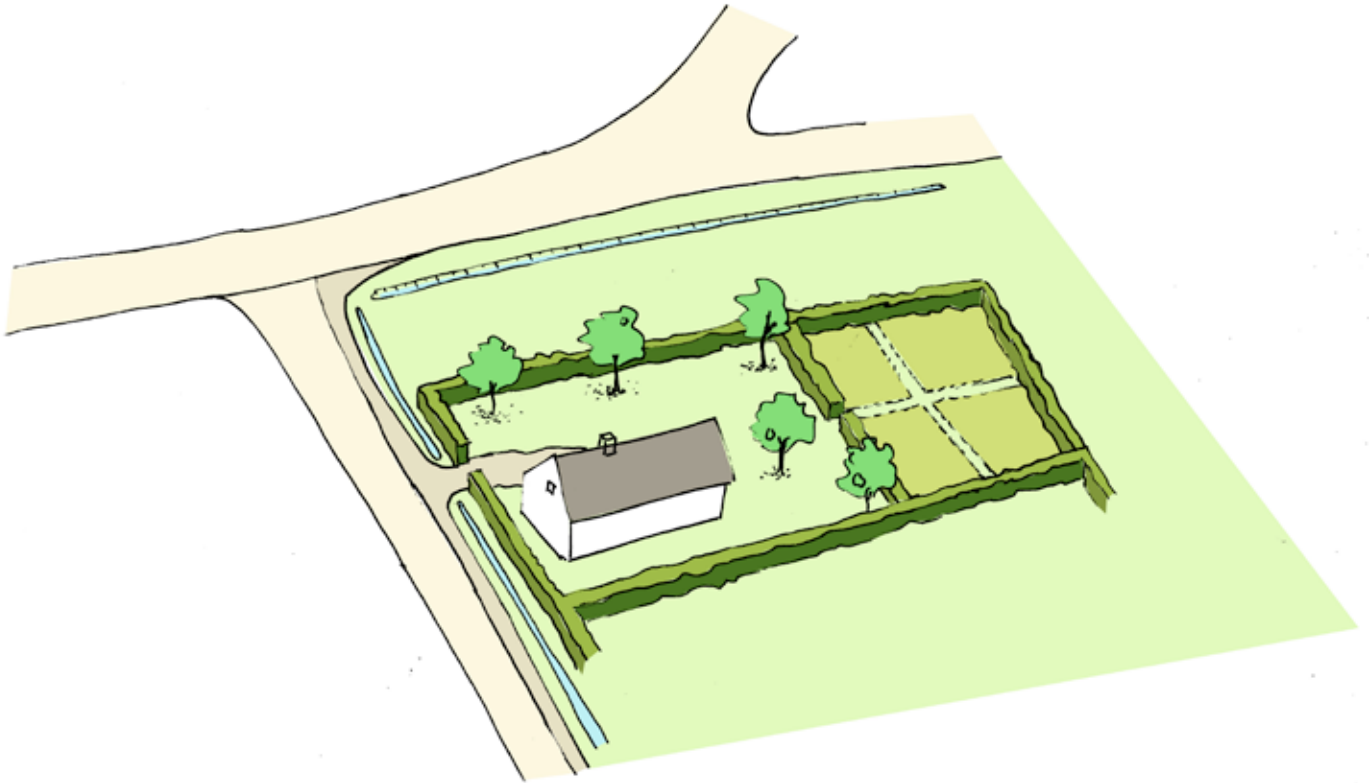
16 Toon Defloor, ‘Het openluchtmuseum te Bokrijk, architectuur van de volkscultuur’, p. 147.

17 WEYNS Jozef, Nota betreffende het inplantingsplan van het openluchtmuseum te Bokrijk, ten gerieve van de Koninklijke Commissie voor Landschappen, Brussel, 29 september 1953, Provinciaal Archief Limburg, Hasselt; geciteerd door Toon Defloor, p. 165.

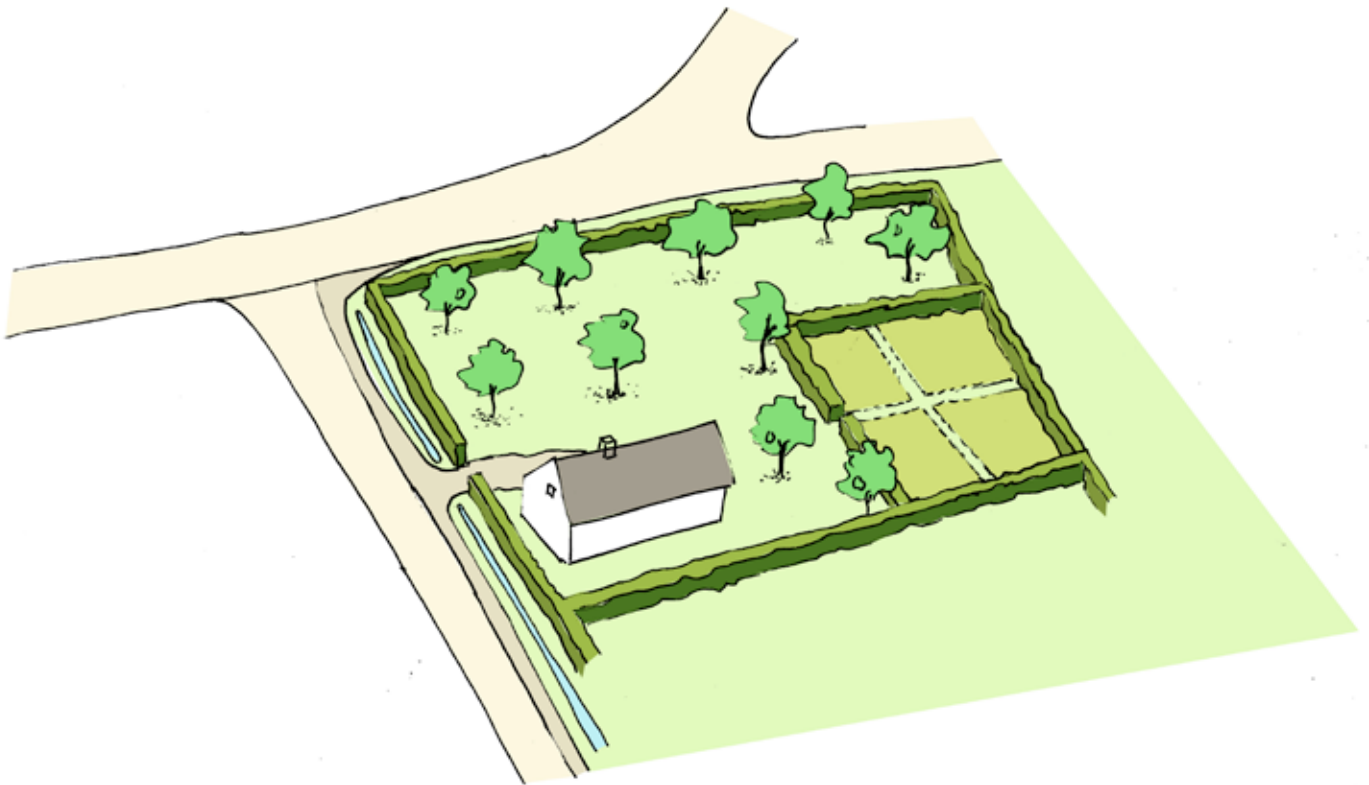
18 Commissie voor Landschappen, Brussel, 29 september 1953, Provinciaal Archief Limburg, Hasselt; geciteerd door Toon Defloor, p. 165.

Restruimte

Optimale benutting van de restruimte oogt vanzelfsprekend overtuigend (concept optimale ruimte benutting erf).

Figuur 34. Erfbeplanting bestaande toestand, [Schema Ars Horti]

Figuur 35. Concept voor het optimaliseren van het benutten van het erf, [Schema Ars Horti]

6.5.7. Versterken van het integrale karakter met behulp van fauna en flora

Zoals reeds eerder vermeld onder 6.4. dienen er maatregelen voorzien te worden voor het beschermen van de fauna en flora wanneer er werkzaamheden plaatsvinden binnen het Openluchtmuseum Bokrijk. Dit mag echter niet als een last aanzien worden maar als een mogelijkheid om het integrale karakter van het Openluchtmuseum Bokrijk te versterken.

Binnen Bokrijk wordt dit reeds toegepast bij bijvoorbeeld de moestuinen en de boerderijdieren. De moestuinen worden zo onder meer als 'stadstuintjes' door geïnteresseerden gecultiveerd, die eveneens de opbrengst voor eigen gebruik mogen meenemen.

De aanwezige beplantingen die aanwezig zijn op de erven, passen eveneens binnen het integrale kader van het Openluchtmuseum. Er worden enkel historisch verantwoorde planten gebruikt. Bovendien wordt er blijvend actief gezocht naar aanvullingen die een versterking van de erfgoedwaardering kunnen betekenen.

Op langere termijn wordt gekeken naar een eigen nursery te voorzien waar de historische planten en bomen kunnen gekweekt worden en zo het behoud van deze soorten op langere termijn ook te kunnen garanderen.

Ook het vee (schapen, paarden, ezels,..) worden binnen Bokrijk als een integraal deel van het Openluchtmuseum aanzien. Dit levende erfgoed zorgt ervoor dat de erven op een realistische en interactieve wijze aan de bezoeker overgebracht.

Figuur 36. Schaapherder die zijn kudde schapen in het Openluchtmuseum laat grazen.

Figuur 37. Een ezelin met ezelsveulen in de grasweide nabij de schaapskooi uit Neerpelt

Ook de wilde dieren die aanwezig zijn in het Openluchtmuseum, moeten op een gelijkaardige wijze behandeld worden. De aanwezigheid van zwaluwen in hoeses, vleermuizen op zolders en in kelders, roofvogels in torens, solitaire bijen in wanden... was vroeger meer dan nu vanzelfsprekend. Door de aanwezigheid van deze dieren te stimuleren helpt het Openluchtmuseum deze onder druk staande soorten te behouden. Daarnaast kunnen ze ook een toegevoegde waarde betekenen binnen het didactische aspect van het Openluchtmuseum, dat zo ook een groter integraal karakter krijgt.

6.5.8. Historische ambachten

Binnen Bokrijk wordt reeds gewerkt rond de historische ambachten. Zo bestaat momenteel het project BKRK (Bokrijk brandmerkt). Bokrijk staat al jaren garant voor de expertiseontwikkeling van vakmanschap, techniek en de toepassingen ervan in het museum. Met BKRK wil het Openluchtmuseum ook de hedendaagse relevantie van al dat vakmanschap aantonen en steunen. Momenteel worden in de museumwinkel reeds hedendaagse (design)producten verkocht die specifiek ontworpen zijn binnen het project. Ze refereren naar de historische vakmanschappen en worden exclusief geproduceerd met authentieke technieken. Op langere termijn wordt de mogelijkheid onderzocht om een expertise- en opleidingscentrum op te starten die in samenwerking met opleidingscentra en hogescholen kan streven naar kwalitatieve opleidingen.

Het versterken van de historische ambachten is binnen het kader van dit beheersplan ook betrokken bij het onderhoud van de gebouwen zelf. De kennis en expertise die binnen Bokrijk aanwezig is, wordt gebruikt voor een duurzaam onderhoud van alle gebouwen te kunnen garanderen. We verwijzen hiervoor ook naar 6.3.2.

6.5.9. Presentatie van de erfgoedwaardering van de gebouwen

Binnen de geldigheid van het beheersplan wordt voorzien om het integrale gebouwenbestand van het Openluchtmuseum te restaureren met een meerjarenpremieovereenkomst. Dit zorgt voor een herwaardering van de gebouwen. Daarnaast wordt er door Bokrijk ook voorzien om waar mogelijk de gebouwen op een hedendaagse wijze te presenteren aan de bezoeker. Onder meer met behulp van museale invulling kunnen de gebouwen zelf in een bijzonder daglicht gezet worden. Dit vraagt een dynamisch proces dat inspeelt op de hedendaagse samenleving, waardoor dit een doorlopend werkproces is.

Een voorbeeld hiervan is het project ‘De Wereld van Bruegel’, dat plaats zal vinden in 2019 in het kader van de vijfhonderdste verjaardag van Pieter Bruegel de Oude. Ook in de Schuur van Oorderen wordt met behulp van een installatie in de schuur de oorsprong en geschiedenis van het gebouw op een interactieve wijze voor en met de bezoeker ontsloten.

Daarnaast wordt er ook naar gestreefd om tussen de drie geografische zones een contrast te creëren dat ervoor moet zorgen dat de bezoeker in elk van de geografische zones een andere beleving heeft. Zo wordt er in Haspengouw de methode van living history toegepast en wordt er gewerkt met figuranten in historiserende klederdracht. De bezoeker kan hier bijgevolg het “authentieke” leven uit de 17de-19de eeuw beleven. In de Kempen daarentegen wordt ernaar gestreefd om de ambachten in de kijker te zetten. De bezoeker kan in dit geval actief deelnemen aan het ambachtelijke leven. Hierbij wordt onderzocht of het mogelijk is om met ambachtslieden-in-residence te werken die dan in de zone van Oost- en West-Vlaanderen onderdak zouden krijgen in de woningen.

Figuur 38. Interactieve installatie in de Schuur van Oorderen, waar de containers de referentie naar het havengebied vertegenwoordigen.

Figuur 39. Figurant in historiserende klederdracht nabij het Dorpsschooltje uit Hoeselt

6.5.10. De randen van het museum met de “zee”, de parking en de Kruidentuin

De Kruidentuin is een relatief recent gegeven en past beter binnen het kader van het kasteel. In de toekomst wordt nagekeken of de Kruidentuin meer via die zijde ontsloten kan worden en dus minder verbonden zal zijn met het museum zelf. De vijvers worden als “zee” beter visueel verbonden met het museum en de zone O- en W-Vlaanderen. De zuidelijke parking wordt d.m.v. aangepaste beplanting visueel meer gescheiden van de cultuurhistorische waardevolle landschappen binnen het Openluchtmuseum.

6.6. MAATREGELEN IN FUNCTIE VAN 'OPEN ERFGOED' EN TOEGANKELIJKHEID

6.6.1. 'Open Erfgoed' en het Cultuur-erfgoeddecreet

Binnen het onderhavige beheersplan werd het Openluchtmuseum Bokrijk voorgedragen voor een erkenning als 'Open Erfgoed' cf. het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 en de invoeringen van 1 januari 2016. We verwijzen hiervoor tevens naar bijlage 04: 'Voorstel van Open Erfgoed'.

Binnen de erkenning als Open Erfgoed kunnen bijkomende erfgoedpremies van 20% worden toegekend voor beheersmaatregelen, werkzaamheden of diensten gericht op een verbeterde inhoudelijke of fysieke ontsluiting van het goed, op voorwaarde dat ze ook bijdragen aan het behoud of de herwaardering van erfgoedkenmerken en -elementen.

Bij de besprekingen met het Agentschap Onroerend Erfgoed werd hierbij bijkomend de aandacht gelegd op art. 11.2.4 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. Hierin is in het tweede lid vermeld werkzaamheden of diensten die opgelegd zijn door andere regelgevingen niet in aanmerking komen voor een erfgoedpremie, tenzij ze essentieel zijn voor het behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen. Hierbij werd verwezen naar het Cultureel-erfgoeddecreet van 6 juli 2012 en het bijhorende uitvoeringsbesluiten. Vermits het Openluchtmuseum Bokrijk in dit kader werkingssubsidies ontvangt als collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisatie. Een collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisatie is ertoe verplicht om cf. het zesde lid van art. 4 het besluit van de Vlaamse Regering houdende de uitvoering van het Cultureel-erfgoeddecreet van 6 juli 2012, om in zijn publieksgerichte functie zijn collectie toegankelijk te maken voor mensen met een fysieke beperking of daarvoor aantoonbare inspanningen te leveren.

6.6.2. Werkzaamheden en maatregelen i.f.v. Open Erfgoed

Het Openluchtmuseum Bokrijk (vzw Het Domein Bokrijk) is binnen het huidige Cultureel-Erfgoeddecreet erkend als landelijk museum. De huidige erkenningsperiode als collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisatie loopt tot en met 2018. Door deze erkenning ontvangt het Openluchtmuseum Bokrijk reeds werkingssubsidies van het Agentschap voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media van de Vlaamse Overheid, waardoor een fysieke ontsluiting in dit kader reeds financiële steun geniet.

6.6.3. Algemene toegankelijkheidsbenadering in overleg met Agentschap Toegankelijk Vlaanderen

Er werd advies gevraagd aan het Privaatrechterlijk Extern Verzelfstandigd Agentschap Inter. Het door Inter afgeleverde rapport, zoals hieronder ingevoegd in dit beheersplan, bekijkt de huidige situatie van het Openluchtmuseum en adviseert de werkmethode om bij toekomstige projecten de integrale toegankelijkheid van de start van de projecten op te nemen in het ontwerp.

INTER
tussen mens en omgeving

Hasselt, 21 juni 2016

Geachte,

Ik ondergetekende, Wendy Metten, Waarnemend algemeen directeur, verklaar hierbij dat Inter de tekst m.b.t. toegankelijkheid en Universal Design, opgenomen in het 'Beheersplan – Open Monument domein Bokrijk' heeft opgesteld.

Opgemaakt te Hasselt op 21 juni 2016.

Wendy Metten
Waarnemend algemeen directeur

Hoofdzetel / Correspondentieadres

Agentschap Toegankelijk Vlaanderen, Private stichting • Belgiëplein 1 • B-3510 Hasselt • tel 0032(0)11 1
BTW BE 0550-914-072 • RPR Antwerpen afd. Hasselt • IBAN BE64 7360 0347 1452 • BIC: KREDBEBB

Inter

Het toegankelijkheidswerkveld onderging op 1 mei 2015 een grondige herstructurering. Dit als gevolg van de beslissing van 8 mei 2014 van de Vlaamse Regering om alle beleidsuitvoerende taken inzake toegankelijkheid onder te brengen binnen één organisatie, dit in de juridische vorm van een privaatrechtelijk Extern Verzelfstandigd Agentschap. Het nieuwe agentschap krijgt de naam Inter.

De inkanteling van Enter, de adviesbureaus ATO, Westkans, Toegankelijkheidsbureau en Intro in dit nieuwe agentschap heeft als doel om tot een meer gestroomlijnd aanbod te komen en zo beter te beantwoorden op de toenemende vraag naar gespecialiseerde begeleiding en advisering inzake toegankelijkheid. Het streven is om door deze krachtenbundeling meer slagkracht te krijgen om te werken aan een toegankelijk Vlaanderen.

Beleidsuitvoerende partner

Als Vlaamse organisatie met een inhoudelijke en technische deskundigheid rond integrale toegankelijkheid en Universal Design, heeft Inter de rol van beleidsuitvoerende partner voor het Vlaamse toegankelijkheidsbeleid. Inter wil graag:

- Bijdragen tot een coherent Vlaams toegankelijkheidsbeleid door te inspireren, te ondersteunen, samen te werken, te meten, te onderzoeken, te sensibiliseren en te informeren;
- Technische ondersteuning bieden en een coördinerende rol opnemen ten aanzien van het toegankelijkheidsmiddenveld;
- Ons richten naar een ruim publiek van professionelen en vrijwilligers, beleidswerkers en beleidsverantwoordelijken, gebruikers en burgers,... om hen gepast te informeren en te sensibiliseren.

Decretale taken uit het oprichtingsdecreet van 28.03.2014

Art. 5. § 1. Het EVA heeft de volgende beleidsuitvoerende taken:

- 1° fungeren als Vlaams expertisecentrum voor integrale toegankelijkheid en universal design;*
- 2° de Vlaamse overheid, de provinciale overheden en de lokale overheden technisch en inhoudelijk begeleiden en adviseren bij de ontwikkeling, uitvoering, monitoring en evaluatie van hun toegankelijkheidsbeleid;*
- 3° dienstverlening, advies, vorming, onderzoek en begeleiding over toegankelijkheid en universal design bieden aan andere overheden en aan derden;*
- 4° activiteiten ontwikkelen die de toegankelijkheid van evenementen bevorderen;*
- 5° toegankelijkheidsscreenings uitvoeren in het kader van en volgens de methodiek van de databank Toegankelijk Vlaanderen die door de Vlaamse minister, bevoegd voor het gelijkheidsbeleid, erkend is;*
- 6° participeren in nationale en internationale initiatieven over toegankelijkheid, met het oog op expertiseopbouw en expertisedeling;*
- 7° alle andere initiatieven nemen en activiteiten uitvoeren die rechtstreeks of onrechtstreeks kunnen bijdragen tot de realisatie van de missie, vermeld in dit hoofdstuk.*

Hoofdzetel van het Agentschap Toegankelijk Vlaanderen

Belgiëplein 1
3510 Hasselt
Tel. +32 011 26 50 30

Ondernemingsnummer: BE 0550.914.072
Bankrekening: BE64 7360 0347 1452 (KBC)

Lokale kantoren van het Agentschap Toegankelijk Vlaanderen

Kantoor Brugge

Abdijbekestraat 9
8200 Brugge
Tel. +32 050 40 73 78 | Fax. +32 050 71 00 43

Kantoor Roeselare

Ardooisesteeweg 73
8800 Roeselare
Tel. +32 051 24 22 0678 | Fax. +32 051 20 51 89

Kantoor Sint - Niklaas

Driegaaienstraat 160
9100 Sint – Niklaas
Tel. +32 03 780 35 38 | Fax. +32 03 766 13 21

Kantoor Zellik

Noorderlaan 4
1731 Zellik
Tel. +32 02 465 67 00 | Fax. +32 02/466 70 38

1. Universal design als uitgangspunt

1.1. Universal design

Over het algemeen en zeker in het verleden werd onze leefomgeving ingericht op basis van de gemiddelde mens. In een omgeving die vanuit die visie is vormgegeven, zal iemand die op één of meerdere vlakken te veel afwijkt van de beoogde doorsnee, vroeg of laat op beperkingen botsen. Het ontwerp beknoppt mensen die op een bepaald moment niet of niet volledig over de gemiddelde fysieke of mentale capaciteiten beschikken in hun functioneren. **De beperking of afwijking van het gemiddelde wordt een handicap, als er bij de inrichting van de leefomgeving geen rekening mee is gehouden.**

E. Bickenbach, adviseur van de Wereldgezondheidsorganisatie (WGO), omschrijft beperking en handicap als: *“een dynamische en inherente eigenschap van mens-zijn. Beperking en handicap mogen niet beschouwd worden als statische karakteristieken die een deel van de bevolking onderscheiden van een ander deel (zoals vrouwelijk of mannelijk geslacht soms wel tot een dergelijk onderscheid leidt). Het is een oneindig verscheiden maar universeel element van de menselijke conditie. Geen mens beschikt over het volledige repertoire van capaciteiten, passend voor alle situaties en voor alle veranderingen van de fysieke en de sociale omgeving. Wetenschappelijk gesproken zijn er geen inherente en intrinsieke begrenzingen op de schaal van variaties van menselijke beperkingen; mogelijkheden en beperkingen situeren zich binnen een continuüm. De volledige afwezigheid van beperkingen, evenzeer als het volledige beschikken over alle fysieke en mentale capaciteiten, is een louter theoretische uitzondering.”¹*

"Goede ontwerpen creëren mogelijkheden en ondersteunen de gebruiker, slechte ontwerpen belemmeren en sluiten mensen uit."

Als de gemiddelde mens niet bestaat, is het niet logisch om uitgerekend dit zuiver theoretisch model als uitgangspunt te nemen voor de vormgeving van onze leefomgeving. Onze maatschappij kent een grote diversiteit aan mensen, in opeenvolgende fasen van het leven, waarbij iedereen op bepaalde vlakken meer of minder afwijkt van het gemiddelde. **Een ontwerp waarbij niet het gemiddelde, maar de uitzondering het uitgangspunt is, zal veel beter aangepast zijn aan het werkelijke gebruik.**

De ontwerpfilosofie die uitgaat van een grote diversiteit aan mensen als doelgroep en zo streeft naar sociale inclusie en gelijkheid noemen we Universal design. De ontwerpbenadering heeft als

¹ Uit: "Ontwerpen voor iedereen, Hubert Froyen, Carl Asaert, Marc Dujardin, Jasmien Herssens, Gelijke kansen Vlaanderen, Brussel, 2006

doel alle mensen, in iedere levensfase gelijke kansen te geven bij het participeren in de maatschappij.

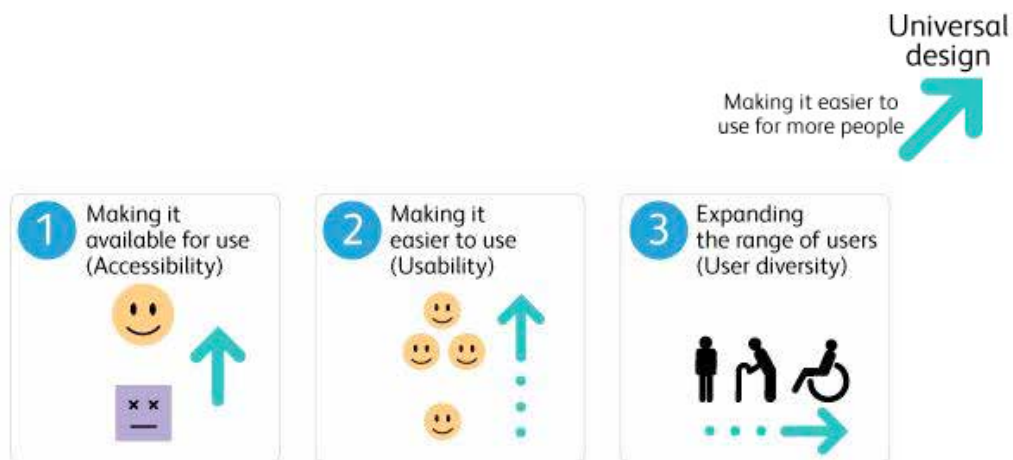
Bron: http://www.slideshare.net/vtomberg/workshop-universal-design-principles?next_slideshow=1

Concreet betekent Universal design dat bij de aanvang van elk ontwerpproces de volgende vraag centraal staat: **Hoe kan een product, een grafische boodschap, een website, een gebouw of een publieke ruimte zowel functioneel als aantrekkelijk zijn voor een zo divers mogelijke groep van gebruikers?**

Universal Design streeft naar een slim ontwerp: een mooie en aantrekkelijke vormgeving gecombineerd met praktisch gebruik voor zo veel mogelijk mensen. De ontwerpfilosofie is opgebouwd rond 7 principes:

1. Bruikbaar voor iedereen
2. Flexibiliteit in het gebruik
3. Eenvoudig en intuïtief gebruik
4. Begrijpelijke informatie
5. Marge voor vergissingen
6. Beperkte inspanning
7. Geschikte afmetingen en gebruiksruidten

Met deze 7 basisprincipes als leidraad en referentiekader kan binnen het ontwerp- en bouwproces van omgevingen, gebouwen, producten, informatie ... worden gestreefd naar de realisatie van een grote gebruikskwaliteit voor iedereen, dus alle gebruikers met en zonder beperking.

Bron: www.fujixerox.com

1.2. Integrale benadering

De bruikbaarheid van een product voor een zo groot mogelijke diversiteit van mensen, vereist een doordacht ontwerp. Bij het streven naar eenzelfde gebruikscomfort van een hele leefomgeving moet de kritische gebruiker, de uitzondering, niet alleen het uitgangspunt zijn voor de afzonderlijke elementen, zoals de gebouwen, buitenaanleg, signalisatie, ... maar moet ook het geheel aan dit principe worden afgetoetst. **De kwaliteit van het geheel wordt bepaald door de aaneenschakeling van elementen, ook wel gekend als 'keten van toegankelijkheid'. Daarenboven is ook de configuratie van de verschillende elementen ten opzichte van elkaar binnen het geheel kwaliteitsbepalend.** De bruikbaarheid dient dus gewaarborgd te zijn op verschillende niveaus en dit voor een zo divers mogelijke doelgroep.

Daar waar toegankelijkheid nog kan gerealiseerd worden door het louter toepassen van basisoplossingen, gaan de principes van Universal Design dus veel verder, van ontwerp tot uitvoering, van gebruik tot management, van gebouw tot dienstverlening. In deze filosofie streven we naar een aanpassing van de omgeving aan de doelgroep en niet omgekeerd. Een beperking wordt pas een handicap, wanneer de omgeving niet is aangepast aan de gebruikers. **Alle gebruikers (zowel bezoekers als personeel) hebben voordeel bij een verruimde functionaliteit en toegankelijkheid, niet enkel mensen met beperkingen.** Niet alleen toegankelijkheid en bruikbaarheid zijn het doel, er is evenveel aandacht voor esthetiek en een positieve sociale perceptie.

Met een zo groot mogelijke diversiteit aan mensen als uitgangspunt, kunnen meer mensen gebruik maken van de 'gewone' voorzieningen, gebouwen, publieke omgeving, ... Toch zijn er in bepaalde situaties voor bepaalde doelgroepen altijd 'speciale' en dus categoriale oplossingen nodig. **De strategie moet zijn om te integreren waar het kan, en te differentiëren waar het moet.**

Ontwerpen volgens de filosofie van Universal design is enkel mogelijk wanneer de 7 principes van Universal design reeds van in een heel vroeg stadium mee worden genomen in het ontwikkelingsproces en steeds een aandachtspunt blijft in de opeenvolgende stadia van het bouwproces: van ruimtelijke ordening over haalbaarheidsstudie, conceptvorming, (voor)-ontwerp, uitvoeringsplannen en realisatie

Bij de restauratie van onroerend erfgoed in het Provinciaal domein Bokrijk hebben we te maken met een bestaande toestand, die vaak niet tegemoet komt aan het gebruik dat vandaag wenselijk is. Uitgaande van de filosofie van Universal design moet met een open blik naar gepaste oplossingen worden gezocht met aan de ene zijde een gedegen historisch onderzoek en anderzijds het nauwkeurig in kaart brengen van de gebruikerseisen. **Bij de complexe zoektocht naar een evenwicht tussen de erfgoedwaarde en de ontsluiting van het erfgoed naar een hedendaags publiek moet met de sterk gediversifieerde gebruiker van in de beginfase rekening worden gehouden.**

Het te laat toepassen van toegankelijkheidsoplossingen (bijv. op niveau bouwaanvraag) leidt vaak tot onaantrekkelijke en achteraf toegevoegde voorzieningen op microschaal, exclusief bedoeld voor specifieke doelgroepen. Toevoegingen die vaak helemaal niet geïntegreerd zijn, onesthetisch en storend voor het erfgoed.

Pas wanneer alle mogelijkheden zijn onderzocht kan de erfgoedambtenaar de overweging maken tussen de voorgestelde oplossingen inzake toegankelijkheid en de te behouden erfgoedwaarden.

De begeleiding van een gespecialiseerde toegankelijkheidsadviseur in de evenwichtoefening tussen erfgoedwaarde en de wenselijke ontsluiting voor een gediversifieerd publiek is onmisbaar.

In een dergelijke situatie moet er achter de richtlijnen worden gekeken naar de noden van de doelgroepen. Als expert op het gebied van toegankelijkheid kan de adviseur het ontwerpteam hierin bijstaan en inschatten welke aanpassingen redelijk zijn. Een toegankelijkheidsbegeleiding over de lengte van het volledige proces van concept tot realisatie en oplevering is daarom aangewezen.

1.3. Wetgeving en richtlijnen

Bij het voeren van een toegankelijkheidsbeleid en het streven naar Universal design kan men in Vlaanderen steunen op wetgeving en richtlijnen. Deze instrumenten bieden houvast en geven richting aan om te komen tot een hoog gebruikscomfort voor iedereen.

1.3.1 Stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid

In Vlaanderen moet bij de bouw, herbouw, aanbouw of verbouwing van elk publiek gebouw of constructie waarvoor een stedenbouwkundige vergunning nodig is, voldoen aan de toegankelijkheidsnormen van de Vlaamse stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid (Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van een Gewestelijke stedenbouwkundige verordening betreffende toegankelijkheid, 5 juni 2009).

De wetgeving baseert zich op planafleesbare elementen in de fase van de bouwaanvraag. In deze fase van het bouwproces zijn nog niet alle details uitgewerkt, terwijl de bruikbaarheid voor een zo divers mogelijk publiek, gebaseerd op de bruikbaarheid voor de kritische gebruiker, de uitzondering, juist vaak aankomt op details. **De wetgeving voorziet in een situatie waar voldoende ruimte wordt gecreëerd die de voorwaarde vormt om tot een toegankelijke constructie te komen. Een ontwerp dat voldoet aan de wet is dus nog niet per definitie een ontwerp dat tegemoet komt aan de gebruikerseisen van het brede doelpubliek.**

De verordening maakt bovendien een uitzondering voor beschermde monumenten en werken in beschermde landschappen. **Art. 35. Bij werken met vergunningsplicht, die vallen onder de toepassing van artikel 2, §2, 3°; maakt de entiteit, die door de Vlaamse Regering belast is met taken van beleidsuitvoering inzake onroerend erfgoed, in haar advies een afweging tussen de vereisten inzake toegankelijkheid enerzijds en de te behouden erfgoedwaarden anderzijds.**

1.3.2 Richtlijnenbundels

De Vlaamse stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid is de basis waarmee een kader kan worden geschapen waarbinnen een integraal toegankelijke toepassing mogelijk is. Het volstaat dus niet om eenmalig het ontwerp te toetsen aan deze wet.

Toegankelijkheid en gebruikscomfort worden gerealiseerd door een implementatie hiervan in verschillende fasen van het bouwproces. Om hiertoe te komen baseren we ons op de volgende Vlaamse richtlijnenbundels:

Bijvoorbeeld een aangepast toilet kan in ruwbouwmaat perfect voldoen maar door het ontbreken van een goede afwerkingsdetaillering (zoals bijv. juist geplaatste beugels) kan deze ruimte volstrekt onbruikbaar zijn voor de beoogde doelgroep.

- handboek toegankelijkheid publieke gebouwen
<http://toegankelijkgebouw.be/Home/tabid/42/Default.aspx>

- vademecum toegankelijk publiek domein
<https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/toegankelijk-publiek-domein-vademecum>

1.3.3 Antidiscriminatiewet

Met de stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid kan dus slechts een raamwerk voor een toegankelijke invulling worden afgebakend. Bovendien is het toepassingsgebied slechts beperkt en kan de erfgoedambtenaar beslissen dat bepaalde aanpassingen niet kunnen worden toegepast als ze in conflict zijn met het behoud van waardevol erfgoed.

In België is de Europese richtlijn die discriminatie op basis van o.a. handicap verbiedt (2000/78/EU) omgezet in Nationale wetgeving met de antidiscriminatiewet van 10 mei 2007.

Omdat een handicap dikwijls het gevolg is van een onaangepaste omgeving, kunnen concrete aanpassingen in specifieke situaties nodig zijn om obstakels weg te werken zodat personen met een handicap ook kunnen deelnemen aan een activiteit of ook kunnen genieten van een dienst, daarom voorziet de wet dat het ontbreken van redelijke aanpassingen voor een persoon met een handicap een discriminatie inhoudt.

In een publieke omgeving zoals Bokrijk, waar de bruikbaarheid voor alle doelgroepen niet volledig mogelijk is, omwille van bijvoorbeeld niveaueverschillen, waardevol erfgoed of natuurwaarden, moet steeds worden afgewogen wat redelijk is.

De term redelijke aanpassing vertaalt Inter in volgende richtlijnen:

- Wanneer het na een gedegen afweging onmogelijk blijkt een bepaalde ruimte, omgeving, ... betreedbaar te maken voor bepaalde doelgroepen, zoals bijvoorbeeld rolstoelgebruikers, is dit geen breekpunt op voorwaarde dat deze doelgroep een gelijkwaardige ervaring kan opdoen.
 - *Wanneer bijvoorbeeld in een park het hoofdpad iedere bezoeker de mogelijkheid biedt om alle verschillende onderdelen van dit park te bereiken of er een goed zicht op te krijgen, is het vanuit het standpunt van toegankelijkheid niet noodzakelijk om ook alle zijpaden 100% te laten voldoen aan alle toegankelijkheidscriteria.*
 - *Het is niet evident een lift te voorzien in een uitkijktoren. Het is wel redelijk om naast het uitkijkpunt dat enkel via trappen bereikbaar is, een lager gelegen uitkijkpunt te voorzien dat via een helling bereikbaar is. Een ander redelijk alternatief is om onderaan de trappen een impressie te geven van het uitzicht via een webcam of een panoramafoto.*
- Wanneer het na een gedegen afweging onmogelijk blijkt een bepaalde ruimte, omgeving, ... betreedbaar te maken voor bepaalde doelgroepen, zoals bijvoorbeeld rolstoelgebruikers, is dit geen reden om de bruikbaarheid voor andere doelgroepen niet optimaal te faciliteren.
 - *Wanneer bijvoorbeeld een bepaalde ruimte of plaats enkel bereikbaar is via een trap zal deze niet bruikbaar zijn voor rolstoelgebruikers, maar moet deze wel optimaal worden uitgerust voor mensen die moeite hebben met traplopen, zoals bijvoorbeeld mensen die slecht te been zijn en kinderen. Stevige, goed omgrijpbare leuning zijn het minimum.*
- Zorg ervoor dat alle aangeboden informatie voor iedereen bereikbaar, bruikbaar, begrijpelijk en waar nodig voor alle doelgroepen bedienbaar is.
 - *Wanneer een bepaalde ruimte of plaats niet voor iedereen bereikbaar is, bijvoorbeeld bovenaan een trap of achter een ongelijke kasseiverharding is die locatie niet geschikt om informatie aan te bieden, tenzij deze op een toegankelijke locatie wordt herhaald.*

- Meubilair is bij voorkeur in materiaalgebruik en vormgeving bruikbaar voor een zo divers mogelijk publiek en zo geplaatst dat ze door iedereen bruikbaar zijn. Het is echter geen breekpunt als er op een bepaalde locatie een mix wordt aangeboden van toegankelijke en minder toegankelijk meubilair.
 - *Wanneer er op een locatie in het domein bijvoorbeeld één picknickset via een toegankelijke verharding bereikbaar is en onderrijdbaar voor minimaal één rolstoelgebruiker, is het verdedigbaar wanneer er hierbij bijvoorbeeld nog 2 niet-onderrijdbare picknicksets in het gras staan.*
 - *Toegankelijke fietsenstallingen vergen relatief veel ruimte. Wanneer er veel fietsen op een beperkte beschikbare ruimte moeten worden geplaatst, is het redelijk om een reeks hoog-laag fietsenstallingen te voorzien en een aantal toegankelijke plaatsen. Bij toegankelijke fietsenstallingen kan men fietsen stallen zonder tillen en bij het plaatsen en uitnemen van de fiets ernaast staan om de fiets aan stuur en zadel vast te nemen. Eventueel kan hier ook plaats worden voorzien voor fietsen met uitzonderlijke maten zoals tandems en bakfietsen.*

- Bij tentoonstellingen zijn vaak verregaande categoriale aanpassingen nodig om het geheel integraal toegankelijk te maken voor alle doelgroepen.
 - *Het voorzien van ondertitels bij filmpjes ten behoeve van doven en slechthorenden is een redelijke aanpassing, omdat de kosten hiervan beperkt zijn en het niet hinderlijk is voor het grote publiek. In een rumoerige omgeving komt het iedereen van pas.*
 - *Infopanelen moeten voor iedereen goed leesbaar zijn, ook voor mensen met een slechter zicht. Tekstpanelen moeten daarom aan de richtlijnen voor een goede leesbaarheid voldoen. Het aanbieden van braille voor blinden betekent echter een grote hap uit het budget en vergt ook veel ruimte en ruimtelijke aanpassingen. Wanneer de teksten voorafgaandelijk aan het bezoek digitaal kunnen worden aangeboden, kunnen de meeste blinden en slechtzienden de informatie verwerken met behulp van hun eigen speciale apparatuur.*
 - *Alle aangeboden teksten moeten voldoen aan de richtlijnen voor leesbaarheid. Het aanbieden van verschillende talen vergt op deze manier relatief veel ruimte. Als de vertalingen in een andere vorm kunnen worden aangeboden, bijvoorbeeld in de vorm van een boekje, is dat een redelijke aanpassing.*

2. Toepassing Universal design in Bokrijk

2.1 Bokrijk klaar voor de toekomst

Bokrijk is één van de belangrijke attractiepunten van de provincie Limburg: een totaalproduct met een levendig openluchtmuseum, een aantrekkelijke speeltuin en een uniek arboretum. Een plek waar cultuur, erfgoed, toerisme en natuur elkaar versterken. Het beleid wil inzetten op een ambitieus restauratietraject voor een duurzaam behoud en beheer van het patrimonium. Het preservareren van het verleden is echter enkel nuttig als dit gepaard gaat met een maatschappelijke relevantie voor nu en in de toekomst. Naast het behoud en de tentoonstelling van het verleden wil Bokrijk daarom tegelijkertijd vanuit zijn Vlaamse 'roots' naar de toekomst kijken en werken. De gebouwen, gebruiksvoorwerpen en verhalen, die in Bokrijk te vinden zijn, getuigen van eenvoud, respect, logica, samenhorigheidsgevoel, materialenkennis, soberheid. Het zijn principes van duurzaamheid, van 'cradle to cradle', recuperatie van bouwmaterialen en lage CO2-voetafdruk. Een gedachtegoed dat vandaag de dag weer volop leeft en toekomst heeft. Het streven is om de hedendaagse relevantie van authentiek vakmanschap aan te tonen en verder uit te diepen.

Bokrijk wil een modern museum zijn, waarin men vanuit het heden naar het verleden kijkt en dit niet alleen vanuit een nostalgisch perspectief, maar ook om er lessen uit te trekken, voor nu en in de toekomst. Hierbij wordt voornamelijk gezocht naar oude kennis op het terrein van duurzaamheid. In eerste instantie wordt hier gedoeld op traditionele technieken, processen en gebruiken die meer in evenwicht zijn met ons milieu.

Duurzaamheid is ruimer dan louter het ecologisch facet. Duurzaamheid is een containerbegrip met daarin ook het aspect technische levensduur, de belevingswaarde en de gebruikswaarde. **De gebruikswaarde heeft hier betrekking op de mate waarin wordt afgestemd op het gebruiksdoel.**

De hedendaagse visie op de samenleving is ten opzichte van het verleden veranderd: mensen met een fysieke en/of mentale beperking, mensen met psychische problemen en ouderen worden niet langer van de maatschappij gescheiden, zoals dat vroeger gebeurde, maar zoveel mogelijk in de maatschappij geïntegreerd. Deze ontwikkeling heeft zijn weerslag op de eisen die vandaag de dag aan de gebruikswaarde worden gesteld.

De brug die het beleid wil bouwen naar de toekomst bestendigt de maatschappelijke relevantie van Bokrijk, maar vergt een mentaliteitswijziging om te slagen. Het verleden moet niet alleen zo goed mogelijk worden geconserveerd, waarbij een gedegen historisch onderzoek steeds de basis vormt, tegelijkertijd zal met volle overtuiging de stap naar het heden moeten worden gemaakt, waarbij dit verleden op een moderne manier wordt ontsloten.

Het provinciebestuur van Limburg staat voor een samenleving die positief omgaat met diversiteit en waarin iedereen kansen krijgt om volwaardig deel te nemen aan alle aspecten van het maatschappelijke leven. **Duurzaam ontwerpen houdt dan ook in dat met deze nieuwe eisen aan de gebruikswaarde rekening wordt gehouden.**

Bij de restauratie, conservatie en tentoonstelling moet in Bokrijk daarom steeds het evenwicht worden gezocht tussen erfgoedwaarde en ontsluiting naar een zo divers mogelijk publiek. Het uitgangspunt bij deze zoektocht zou steeds de ontsluiting van het roerend - en onroerend erfgoed voor het hedendaags publiek moeten zijn. Dit doelpubliek is breed en divers, dus inclusief de uitzonderingen.

2.2. Toegankelijkheidstoets

Het Provinciaal domein Bokrijk grijpt het beheersplan aan om voluit te gaan voor een integraal toegankelijkheidsbeleid gestoeld op de filosofie van Universal design. In de komende jaren zal hard worden gewerkt om van Bokrijk een plaats te maken waar iedereen op een zelfstandige en gelijkwaardige manier kan genieten van de natuur, de speelmogelijkheden, het roerend en onroerend erfgoed en allerhande festiviteiten. De restauratie van de 120 erfgoeditems, waarvan het merendeel gebouwen vormt het orgelpunt van deze operatie.

Gelukkig zijn er al heel wat inspanningen geleverd om ook personen met een beperking welkom te kunnen heten op het Provinciaal domein en moet er daarom in Bokrijk niet helemaal vanaf nul worden begonnen met een toegankelijkheidsbeleid. Het domein is bijvoorbeeld volledig uitgerust met verharde paden, waarvan een groot deel geschikt is voor rolstoelgebruik. Er is een uitleendienst die rolstoelen gratis ter beschikking stelt en er zijn wandelkaarten verkrijgbaar met verschillende mooie routes die geschikt zijn voor rolstoelen en kinderwagens. In de speeltuin zijn er speciale toestellen voorzien en op de site van de Sixties, de meest recente tentoonstelling, zijn speciale voorzieningen getroffen voor de toegankelijkheid van rolstoelgebruikers.

Deze initiatieven getuigen van een positieve houding ten opzichte van toegankelijkheid en de wil er iets aan te doen. Toch vertoont het bestaande beleid nog te veel hiaten om op termijn tot een Provinciaal domein te komen waar een zo groot mogelijke diversiteit aan mensen aan zijn trekken komt.

Een omgeving, zoals Bokrijk, dat voor iedereen bruikbaar is, vereist een geïntegreerde multidisciplinaire aanpak. **Niet enkel het infrastructurele geheel moet voldoen aan de zeven principes van Universal design, maar de gehele werking moet steunen op deze principes.**

Denk hierbij aan:

- Patrimonium → gebouwen, monumenten;
- Infrastructuur → padenstructuur, parkeergelegenheid, fietsenstalling;
- Bereikbaarheid → STOP-principe;
- Communicatie → website, folders, infoborden, signalisatie;
- Onthaal → balie, omgaan met personen met een handicap;
- Tentoonstellingen → bereikbaar, betreedbaar, bruikbaar, begrijpelijk;
- Evenementen → locatie, inrichting, bereikbaarheid;
- Gidsen → omgaan met personen met een handicap, begrijpelijk;
- Verjaardagsfeestjes → ...
- ...

Begin 2016 zien we dat er in het domein op verschillende plaatsen toegankelijkheidsinitiatieven zijn genomen, maar dat er nog hiaten moeten worden weggewerkt om tot een Bokrijk te komen waar echt een optimaal evenwicht is gevonden tussen erfgoedwaarde en het gebruikscomfort voor een zo groot mogelijke diversiteit aan bezoekers.

Hiervoor is een inhaalbeweging nodig, waarbij voor elk aspect wordt onderzocht hoe deze optimaal kan tegemoet komen aan de basisprincipes van Universal design. Om te beginnen moet dan voor ieder onderdeel de huidige toestand objectief in kaart worden gebracht, om vervolgens verbeteringen te formuleren en deze in een plan van aanpak vast te prikken op een planning voor korte, middellange en lange termijn.

2.3. Plan van aanpak bij restauratieprojecten

In dit beheersplan van het provinciaal domein Bokrijk speelt het restauratietraject, waarbij 120 items, waaronder veel gebouwen over een periode van 5 jaar in ere worden hersteld, een prominente rol.

Het uitgangspunt voor Bokrijk hierbij moet de ontsluiting van het roerend - en onroerend erfgoed naar een hedendaags publiek zijn. Het restauratietraject biedt daarom een uitgelezen kans om de ontwerpfilosofie van Universal design te introduceren en toegankelijkheid structureel te verankeren in het beleid.

De monumenten vormen de kern van het openluchtmuseum en hebben een grote weerslag op de perceptie van Bokrijk in zijn geheel. De impact van de ingrepen ten behoeve van het gebruikscomfort van de bezoeker, inclusief de uitzonderingen, zal daardoor groter zijn dan alle losse initiatieven die tot nu genomen zijn. Een ondersteuning met een duidelijke communicatie via de media, het internet en andere kanalen zal het effect hiervan nog vergroten. Op het terrein moet ook goed en positief worden gecommuniceerd: de bezoeker moet weten wat er gebeurt en waarom, maar ook wat er wel en niet mag worden verwacht, begin- en einddata, enzovoort.

Hetzelfde geldt voor de betrokkenen en dat zullen er heel wat zijn. Het is bij een omvangrijke operatie als deze belangrijk dat iedereen in het traject van bij aanvang goed weet wat en er wordt verwacht van wie en op welk moment.

Een strikte regie is de enige weg naar een voor iedereen bevredigend resultaat. We schuiven daarom de volgende plan van aanpak naar voor:

Stappen voor aanvang van de werken:

- In samenspraak met Bokrijk en het algemeen coördinerend studie bureau op basis plannen en een plaatsbezoek bepalen voor welke van de geplande 137 restauratieprojecten een toegankelijkheidsadvies noodzakelijk is om tot een optimale ontsluiting ervan te komen voor een zo divers mogelijk publiek. De criteria bereikbaarheid, betreedbaarheid, bruikbaarheid en begrijpelijkheid vormen de basis voor deze beoordeling. Afhankelijk van de aard en ligging van het te beoordelen restauratieproject bestaat de kans dat ook elementen buiten de onmiddellijke scoop van het restauratieproject in de beoordeling moeten worden betrokken.
- Vervolgens per project afwegen wat de mogelijkheden zijn, geruggensteund door bovenstaande beslissing. De kosten van het toegankelijkheidsadvies per project worden verhaald op de architect.

1. Startvergadering:

Deze fase omvat een nadere kennismaking met het restauratieproject. De betrokken architect, OE, Bokrijk en Inter buigen zich over de bestaande toestand, de gegeven problematiek qua toegankelijkheid en erfgoedwaarde. Als niet alle betrokkenen voldoende bekend zijn met de bestaande toestand, is een plaatsbezoek noodzakelijk. Alle betrokkenen spreken hun gevoeligheden uit en geven eventueel suggesties om tot een harmonieus evenwicht te komen van beleving, erfgoedwaarde en de bruikbaarheid voor een zo divers mogelijk publiek. Na deze vergadering moeten voor de ontwerper alle elementen en criteria waarmee rekening moet worden gehouden helder zijn, zodat een voorontwerp kan worden opgemaakt.

2. Bespreking voorontwerp:

Het voorontwerp wordt in samenspraak met de betrokken partijen afgetoetst aan de eerder gestelde criteria beleving, erfgoedwaarde en de bruikbaarheid voor een zo divers mogelijk publiek. De betrokken partijen ontvangen het voorontwerp ter voorbereiding, maar bespreken de plannen plenair om zo efficiënt mogelijk tot een voor alle betrokken partijen aanvaardbaar evenwicht te komen.

3. Definitief ontwerp:

De architect verwerkt de eventuele bijstellingen uit het plenair overleg in een definitief ontwerp dat ter goedkeuring aan alle betrokken partijen wordt bezorgd. Met een schriftelijk akkoord van alle partijen kan de bouwvergunning worden aangevraagd.

4. Bouwaanvraag

5. Uitvoeringsdossier:

De afwerkingsdetails worden aan de betrokken partijen bezorgd. In geval dat één van de partijen zich niet kan vinden in de voorstellen, moet een plenair overleg worden belegd. Dit met het oog op de bewaking van het evenwicht tussen beleving, erfgoedwaarde en de bruikbaarheid voor een zo divers mogelijk publiek.

Stappen tijdens de werken:

6. Werfvergadering

Bij aanvang van de werken is er een eerste werfvergadering met op de agenda een briefing van de werfleider en de aannemer(s). De betrokken partijen overlopen de werken en benadrukken de aandachtspunten. Indien relevant kunnen materiaalkeuzes worden beoordeeld, afwerkingsdetails en technische fiches worden overlopen.

Indien nodig kunnen OE en Inter op meerdere werfvergaderingen worden uitgenodigd. De betrokken partijen worden in ieder geval aan de hand van werfverslagen op de hoogte gehouden.

Stappen na de werken:

7. Eindcontrole

Voor de definitieve oplevering wordt het project gecontroleerd. Van deze eindcontrole maakt Inter een eindverslag op.

2.4. Universal design bij nieuwe initiatieven

Om te komen tot een Bokrijk dat klaar is voor de toekomst, waar iedereen op een volwaardige manier welkom kan worden geheten, moeten de knelpunten uit het verleden worden weggewerkt en worden gewaakt voor het ontstaan van nieuwe knelpunten. Met dit doel zouden bij de ontwikkeling van nieuwe initiatieven en in het dagelijks werk steeds de principes van Universal design het uitgangspunt moeten zijn.

We denken hierbij aan patrimonium, infrastructuur, tentoonstellingen, evenementen, fysieke bereikbaarheid van het domein, wayfinding, ontsluiting van informatie, ...

De bestaande wetgeving en richtlijnenbundels bieden een houvast bij de ontwikkeling van nieuwe initiatieven, maar zullen op bepaalde punten niet specifiek genoeg zijn voor toepassing in Bokrijk. Het is daarom aangewezen om goede voorbeelden en specifieke richtlijnen te bundelen in een inspiratiegids op maat. **Een naslagwerk dat ideeën aanreikt en ontwerpers inspireert, gebaseerd op specifieke richtlijnen.** Met de inspiratiebundel geven we het ontwerpteam een passend instrument in het streven naar een ontwerp dat niet alleen functioneel is voor een zo divers mogelijke groep van gebruikers, maar ook aantrekkelijk en mooi is.

In het streven naar Universal design moet worden gezocht naar slimme ontwerpen, waarbij op voorhand met zo mogelijk alle factoren rekening wordt gehouden en zoveel mogelijk aanpassingen achteraf te voorkomen. Het is aan de ontwerper om een symbiose te smeden uit alle eisen en randvoorwaarden, maar de ondersteuning en voeding door experts is hierbij onontbeerlijk. **Inter kan het bouwteam bijstaan bij het ontwerp en de realisatie van nieuwe initiatieven.**

Universal design stopt niet bij een goede realisatie, laat staan een goed ontwerp. Ook de dagelijkse werking moet doordrongen zijn van deze filosofie. Iedereen, van de onderhoudsman, over de gidsen tot de baliemedewerkers moeten mee zijn met het concept en het uitdragen. Hiervoor is een **bijscholing noodzakelijk: men moet weten wat de principes zijn en handvatten meekrijgen voor de omzetting naar de praktijk. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een cursus “omgaan met personen met een handicap” voor het baliepersoneel en “Universal design in de praktijk” voor de technische dienst.**

7. CONCLUSIES, OPVOLGING EN EVALUATIE

7.1. CONCLUSIE

Dit beheersplan heeft het Openluchtmuseum Bokrijk trachten te benaderen met een open geest. Vanuit een gedetailleerd bouwhistorisch, typologisch en pathologisch onderzoek naar de verschillende onroerende goederen is het studiebureau werd uitgezoomd naar de grotere gehelen. Hierbij werd bij elk schaalniveau vastgesteld dat het Openluchtmuseum Bokrijk is opgebouwd vanuit een alomvattend concept dat door Dr. J. Weyns werd uitgedacht en waar ook het deels bestaande en deels gecreëerde landschap een belangrijke rol in vervult. Dit aspect werd mee bestudeerd door het studieteam vanuit historisch en morfologisch oogpunt.

Dr. J. Weyns wenste van het openluchtmuseum 'een volkscultuurreservaat' te maken. Door in het Openluchtmuseum Bokrijk zowel de verzameling van gebouwen an sich te verenigen en ze daarenboven ook op een wetenschappelijke basis samen te brengen tot grotere gehelen, is hij erin geslaagd om dit concept van een integraal en alomvattend 'volkscultuurreservaat', als eerste Openluchtmuseum in Europa, te realiseren. Op een Mei-avond in 1953 heeft hij in een erg smakelijk geschreven brief de Bestendige Deputatie van Limburg weten te overtuigen van deze ideeën:

“Voor de wetenschapsman zal het openluchtmuseum zijn: een volkskundig en kulturhistorisch arsenaal; voor ons allen: een lusttuin en een leertuin. Want denk nu even aan het mooiste, best bewaarde gehucht door u gekend: naast het aartsvaderlijke, bekoorlijke, gemoedelijke oude en schone, treft, vlakbij, de stijlloosheid en smakeloosheid van het nieuwerwetse; en bezoekt ge die best bewaarde plek een paar jaar nadien, dan mist ge er voorzeker een der vertrouwde voorvaderlijke woningen en op dezelfde plaats kwetst nu een pronkerig en uitdagend misbaksel het landschapsbeeld.”

Het Domein Bokrijk heeft daarbij nu de taak om dit waardevol Openluchtmuseum ook voor de bestaande en komende generaties een heus 'volkscultuurreservaat' te laten zijn waar zowel de 'wetenschapsman' als 'ons allen' kunnen genieten van deze 'lust- en leertuin'. In die zin tracht dit beheersplan de waarden die Dr. J. Weyns in het Openluchtmuseum Bokrijk heeft weten te verzamelen, te kaderen en te benoemen. Tegelijk biedt het beheersplan een materiaal-technische kijk op het landschappelijk en bouwkundig patrimonium met een analyse van de huidige bewaringstoestand en restauratieve maatregelen die hieraan gekoppeld kunnen worden om de waarden in stand te houden. Daarnaast wordt binnen dit beheersplan ook een voorstel gedaan om de ideeën van Dr. J. Weyns en de (h)erkenbare erfgoedwaarden verder te versterken. Dit komt aan bod in de beheersdoelstellingen en de beheersmaatregelen. Samen met het voorstel tot meerjarenpremieovereenkomst is het een methode waarmee het Openluchtmuseum Bokrijk kan worden onderhouden voor de bestaande en toekomstige generaties.

In de bijlagen tot slot, wordt een voorstel gedaan om het Openluchtmuseum Bokrijk te erkennen als Open erfgoed. In dit beheersplan worden vijf roerende voorwerpen opgenomen en voorgedragen als Cultuurgooederen. Op basis van het beschermingsbesluit waarin "alle huisraad en alaaam" mee werd opgenomen, komen er wellicht meer voorwerpen in aanmerking. Dit kan in een latere herwerkte versie worden onderzocht. Na de uitvoering van de meerjarenpremieovereenkomst en vijf tot tienjarig onderhoud, is de tijd wellicht rijp om de inhoud van het beheersplan en de reële toestand op het terrein in zijn globaliteit grondig te evalueren en een nieuwe versie van het beheersplan op te laten maken.

7.2. OPVOLGING EN EVALUATIE NAAR HET AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED

Hierbij wordt een voorstel gedaan voor de wijze en timing waarop doelstellingen opgevolgd en geëvalueerd zullen worden. Deze opvolging is sterk afhankelijk van de voorziene werkzaamheden. Tot op heden werd op regelmatige tijdstippen overleg gepleegd tussen het Agentschap Onroerend Erfgoed en de vzw Bokrijk. Het is het doel om een regelmatig overleg te blijven voorzien.

Daar er wordt voorzien om met behulp van een meerjarenpremieovereenkomst het volledige Openluchtmuseum te restaureren zal er in deze periode zeer frequent overleg zijn tussen de erfgoedconsulent(en) van het Agentschap Onroerend Erfgoed en Het Domein Bokrijk.

Er wordt per project binnen het kader van de meerjarenpremieovereenkomst minstens volgende opvolging en evaluatie voorzien:

- Minimaal één overlegbespreking tijdens het ontwerpproces;
- Doorsturen van het ontwerp dossier i.f.v. goedkeuring met bijhorende overlegvergadering;
- Tijdens de werken wordt de erfgoedconsulent(en) altijd uitgenodigd op de werfvergaderingen, bovendien worden alle werfverslagen, ongeacht de aanwezigheid, overgemaakt aan de erfgoedconsulent(en);
- De erfgoedconsulent(en) worden uitgenodigd bij de opleveringen, een kopie van de pv's worden eveneens aan de erfgoedconsulent(en) overgemaakt in het kader van de restauratieverslagen;
- Bij dringende en onvoorziene omstandigheden zal de erfgoedconsulent(en) bijkomend gecontacteerd worden.

Na het afronden van de restauratiewerkzaamheden binnen het kader van de meerjarenpremieovereenkomst, wordt voorzien in het verdere onderhoud en instandhouding van het Openluchtmuseum. Hierbij wordt voorzien om de opvolging en de evaluatie naar de erfgoedconsulent(en) als volgt te organiseren:

- In geval van extra werkzaamheden in uitvoering: rapportering ten laatste 6 maanden na beëindiging van de werkzaamheden, de erfgoedconsulent is welkom op de werfvergaderingen en alle verslagen worden toegezonden ongeacht de aanwezigheid;
- Bij uitvoering van werkzaamheden i.f.v. onderhoud, die vrijgesteld zijn van toelating wordt voorgesteld om een frequente opvolging en evaluatie te houden. Hier wordt voorgesteld een verslag van de uitgevoerde werken (in de vorm van een met foto's gedocumenteerde lijst van werken) over te maken aan de erfgoedconsulent(en). En afhankelijk van de uitgevoerde werken, wordt hiervoor elke drie maanden een bespreking/rondgang voorzien in Bokrijk;
- In het geval van geen actieve werkzaamheden en geen geplande werkzaamheden: minstens één overlegvergadering per jaar met bijhorende rapportering.

De verslagen van de werfvergaderingen worden opgemaakt door de projectarchitecten, deze werfvergaderingen vinden normaal gezien wekelijks plaats en zullen doorgaan in Bokrijk zelf.

De restauratieverslagen per project worden opgesteld door de projectarchitecten, aangevuld door de Het Domein Bokrijk en tijdens de looptijd van de meerjarenpremieovereenkomst ook door de coördinerend architect.

De verslagen van overige overlegvergaderingen worden opgemaakt door de vzw Bokrijk en kan doorgaan in Bokrijk indien een rondgang in het Openluchtmuseum gepland is of op het kantoor van de erfgoedconsulenten in Hasselt indien dit niet het geval is.

8. COLOFON

Onderwerp van de studie:

Monumentenbeheersplan Openluchtmuseum Bokrijk 2016-2036
Provinciaal Domein Bokrijk, Bokrijklaan 6, 'Strijphout', 3600 Genk
Afdeling 6, Sectie G, perceelnummers 261A, 261B, 262B, 263B, 264A, 264C, 264E, 264F, 264G, 269B, 270B, 270C, 271C, 273B,
274B, 274C, 275B, 306B, 390A/2, 390B/2, 310B, 310C, 312A, 313, 314A, 315B, 316, 325E, 400C, 400E, 408G.

Termijn van de studie

2013-2016

Opdrachtgever

Provincie Limburg
Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt

Igor Philtjens, gedeputeerde

Zakelijk rechthouder

cf. provinciaal besluit dd. 14 februari 1999
vzw "Het Domein Bokrijk"
Bokrijklaan 1, 3600 Genk

Marc Janssen, Dir. Tech. Dienst
Kristien Ceyskens, arch.

Subsidiërende Overheid

Agentschap Onroerend Erfgoed, Afdeling Limburg
Koningin Astridlaan 50 bus 1, 3500 Hasselt

Els Verbert, diensthoofd
Vicky Wuyts, erfgoed consulent
Bart Geyskens, erfgoed consulent landschappen

Auteur

STUDIO ROMA CVBA

Abdij Vlierbeek 7, 3010 Kessel-Lo

Marc Vanderauwera, ir. arch., ms in conservation
Koen Aertgeerts, arch., ms in conservation
Frank Braakhuis, ir. arch., ms in conservation
Inge Belis, ir. arch., ms in conservation
Evelien Deprins, arch.

Kathleen De Ceulaer, ir. arch., cert. in conservation
Coralie Smets, bouwhistorica, ms in conservation
Jacob Boets, arch., ms in conservation
Steven Van Bocxlaer, ir. arch. in conservation

Ars Horti

's Herenbaan 26/A, 2840 Rumst

Jan Bleys, landschapsarch., monument- en landschapszorg, stedenbouwkundige
Jasper Bijnen, ir. bouwkunde, monument- en landschapszorg
Ricardo Ildefonso, landschapsarch.
Jolan Chen, landschapsarch., ruimtelijk planner

9. BIBLIOGRAFIE

Literatuur

- Atlas onbevaarbare waterlopen, provincie Limburg, digitale reproductie, website provincie limburg.
- Bauters, P., Van zAdelsteen tot Zetelkruier, 2000 jaar Molens in Vlaanderen, Boek 1 - Geschiedenis, Drukkerij Lannoo, Tielt, 1998
- Beschermingsbesluit van 7 september 1996 en bijhorend beschermingsdossier DL002019
- Bos- en aanvullend landschapsbeheersplan, Bokrijk; Econnection-Grontmij, September 2013
- Brief van gouverneur L. Roppe, 19 september 1958.
- Centrum voor studie en documentatie vzw, Volkskunde, 74e Jaardgang, nr. 3, Antwerpen, 1973 De Keyzer, Laurens, Het Openluchtmuseum van Bokrijk, Gent, 2001
- Commissie voor Landschappen, Brussel, 29 september 1953, Provinciaal Archief Limburg, Hasselt
- Laenen, Marc, Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk. Gids, Tielt, 1992
- Laenen, Marc, Openluchtmuseum Bokrijk, Tielt, 1986
- Paul Denis, Geologie van Limburg, p. 49, www.leefmilieutongeren.be
- Provinciale bibliotheek Limburg, prentbriefkaarten
- Toon Defloor, 'Het openluchtmuseum te Bokrijk, architectuur van de volkscultuur.'
- Weyns, Jozef, Bokrijk, Tuin van de Vlaamse Volkscultuur, Hasselt, 1961
- Weyns, Jozef, De stoffelijke volkscultuur in Belgisch-Limburg en haar uitbeelding in het Openluchtmuseum te Borijk, Hasselt, 1964
- Weyns, Jozef, Beknopte Gids van het Openluchtmuseum te Bokrijk, Beringen, 1969
- WEYNS Jozef, 'Het openluchtmuseum te Bokrijk, overdruk uit Mededelingen nr. 18 der vereniging van Vlaamse Letterkundigen', juli 1954
- WEYNS Jozef, Nota betreffende het inplantingsplan van het openluchtmuseum te Bokrijk, ten gerieve van de Koninklijke Commissie voor Landschappen, Brussel, 29 september 1953, Provinciaal Archief Limburg, Hasselt

Website

- <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/20895>
- <http://www.bokrijk.be/>
- <http://www.geopunt.be/>
- <http://www.info-toerisme.be/Toerisme/Belgie/Limburg/Openluchtmuseum.html>
- http://documenten.limburg.be/wegwater/atlas_waterlopen_ingescand//Atlas_1950_tabellen//Genk//Genk/Genk_voorblad.jpg

10. BIJLAGEN

BIJLAGE 01: Kadasterplan met aanduiding van het gebied waarvoor het beheersplan van toepassing is

BIJLAGE 02: Voorstel van werken waarvoor premie kan aangevraagd worden

BIJLAGE 03: Voorstel van lijst van handelingen aan of in beschermde goederen waarvan de uitvoering vrijgesteld is van toelating

BIJLAGE 04: Voorstel van Open Erfgoed

BIJLAGE 06: Voorstel van lijst met cultuurgooderen waarvoor een premie kan worden aangevraagd

BIJLAGE 07: Vier grote overzichtsplannen: bestaande toestand, bestaande toestand met afbakening erven, gewenste toestand en gewenste toestand met afbakening erven

BIJLAGE 08: Atlasplannen, plandossier, historische nota, inventaris, schadebeeld en erfgoedwaarden opgesplitst per geografische zone en per erf

